

પ્રકરણ દોહન

❖ સંયોજક ❖

પ્રો. વૃ. વર્ધમાન તપાનિધિ

આ શ્રી વિજય ભુવનભાનુસૂરીધરજી મહારાજા

પ્રકાશક

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

પ્રકરણ - દોહન.

(જીવવિચાર, નવતત્ત્વ, દંડક, લઘુસંગ્રહણી, ૧ લો કર્મગ્રંથ,
ચૈત્યવંદનાદિ ત્રણ ભાષ્યના પદાર્થોનું સંક્ષિપ્ત વિવેચન.)

સંયોજક

પ. પૂ. સિદ્ધાંતમહોદધિ આચાર્યદેવ શ્રી વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ.ના
પટ્ટાલંકાર પ. પૂ. સુવિશુદ્ધદેશનાદાતા ગચ્છાધિપતિ આ. શ્રી. વિજય
ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજા

પુન : સંપાદક

પ. પૂ. આ. શ્રી વિજય હેમચંદ્રસૂરિશિષ્ય
મુનિ કલ્યાણબોધિ વિજય

પ્રકાશક

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

વી. સં. ૨૫૨૦

કિંમત: રૂ. ૩૦-૦૦

❖ પ્રકાશકીય... ❖

જીવવિચાર આદિ ચાર પ્રકરણ. ત્રણભાષ્ય અને કર્મગ્રંથના પદાર્થોના સંક્ષેપમાં સંગ્રહ રૂપ "પ્રકરણ દોહન" નામના આ તાત્વિક ગ્રંથને અમે સહર્ષ પ્રકાશિત કરીએ છીએ.

અમારા પરમોપકારી ઉગ્ર તપસ્વી, ધોરસંયમી ન્યાયવિશારદ પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત સુવિશાળગચ્છાધિપતિ શ્રીમદ્ વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મ. સા., સંવત ૨૦૦૫માં જ્યારે પૂજ્યશ્રી માત્ર મુનીશ્રી ભાનુવિજયજી તરીકે હતા ત્યારે આ સંગ્રહ તેઓશ્રીએ કરેલ છે. પદાર્થોને અતિસંક્ષેપમાં કઈ રીતે સંકલન કરવા તેની આગવી કળા પૂજ્યપાદશ્રીને જ્ઞાનાવરણ કર્મના તીવ્ર ક્ષયોપશમના કારણે સ્વાભાવીક જ હતી જેનું પ્રતિબિંબ પૂજ્યશ્રી દ્વારા નિર્માપિત આ અને આવા અનેક ગ્રંથોમાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ. પ્રકાશન પ્રસંગે પૂજ્યશ્રીના ઉપકારને યાદ કરવા પૂર્વક તથા પૂર્વી પ્રકાશક માસ્તર માનયંદ સંપ્રિતયંદ વીસનગર વાળા પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા પ્રદશિત કરીએ છીએ.

પ્રાંતે અનેક પુણ્યાત્માઓ આના સ્વાધ્યાયથી તત્ત્વજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી જ્ઞાનના ફળ રૂપ વિરતિ ધર્મને યથા શક્તિ આરાધી શીઘ્ર શાશ્વત પદને પામે એજ અભ્યર્થના.

લિ.

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

- (૧) ચંદ્રકુમાર બાબુભાઈ જરીવાલા (૨) લલીતભાઈ રતનચંદ કોઠારી
(૩) નવીનચંદ્ર ભગવાનદાસ શાહ (૪) પુંડરીકભાઈ અંબાલાલ શાહ

જ્ઞાનનિધિમાંથી લાભ લેનાર પુણ્યશાળી સંઘો

શ્રી કીકાભટની પોળ જૈન સંઘ	- રૂા. ૫૦૦૦
શ્રી ભારતી સોસાયટી જૈન સંઘ-પાટણ	- રૂા. ૫૦૦૦
શ્રી ધર્મનાથ પોપટલાલ હેમચંદ-જૈનનગર	- રૂા. ૧૧૦૦૦
શ્રી શ્રે. મૂર્તિ. જૈન સંઘ-અમદાવાદ	
શ્રી જૈન મિત્ર મંડળ-પાલનપુર	- રૂા. ૫૦૦૦

જ્ઞાનનિધિનો સદુપયોગ કરનાર સંઘોની ભાવભરી અનુમોદના

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

પ્રાપ્તિ સ્થાન

-: શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ :-
બદ્રિકેશ્વર સોસાયટી, શોપ નં. ૫
મરીનડ્રાઈવ 'ઈ' રોડ, મુંબઈ ૪૦૦ ૦૦૨.

-: દિવ્યદર્શન કાર્યાલય :-
કુમારપાળ વી. શાહ
૩૬, કલિકુંડ સોસાયટી, મફલીપૂર ૪ રસ્તા,
કલિકુંડ, ઘોળકા, જી. અમદાવાદ.

-: શ્રી જિનાશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ :-
કનાસાનો પાડો, પાટણ, ઉ. ગુજરાત.

પ્રસ્તુત પ્રકાશનની ધન્યપણે...

પરમપૂજ્ય પરમોપકારી ગુરૂદેવશ્રી આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ એ પોતાના જીવનની પળેપળનો ને શરીરના લોહીના બુંદેબુંદનો સફળ ઉપયોગ કરી જૈન સાહિત્યના મહાસાગરને છલકતું કરી દીધું છે.

મારા જેવા પામર આત્માઓ ઉપર ગુરૂદેવશ્રીએ જે આશીર્વાદને ઉપકારની હેલીઓ વર્ષાવી છે તેનું વર્ણન કરવું શક્ય નથી.

જનમ જનમ ચામડા ચીરીને તેમના ચરણોમાં ધરી દઉં તોય પૂજ્યપાદશ્રીના ઉપકારનો બદલો વળી શકે તેમ નથી.

છતાં યત્નિચિત ઋણમુક્તિના આત્મસંતોષ ખાતર પ્રસ્તુત “પ્રકરણ દોહન” ગ્રંથ પ. પૂ. વિદ્વાન્ પન્યાસ પ્રવર શ્રી જયસુંદરવિજયજી ગણિવર્યની સુચના મુજબ સંપાદિત થઈ રહ્યો છે...

નવું કાંઈ કર્યું નથી... પૂજ્યપાદશ્રીની કૃતિઓ અવિચ્છિન્નપણે આગળ વધતી રહે તે માટેનો એક પ્રયાસ છે...

અનેક આત્માઓ નાના પોકેટ ગ્રંથમાં રહેલો અદ્ભુત ખજાનો લુંટી આત્મસમૃદ્ધ બને ને તેના દ્વારા પૂજ્યપાદ ગુરૂદેવશ્રીની સ્મૃતિ ચિરંજીવી બનતી રહે એજ અભિલાષા...

કલ્યાણબોધિ વિજય...

(સાંઘાણી એસ્ટેટ)

જરા બે મિનિટ

પરમપૂજ્ય વર્ધમાનતપોનિધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ એટલે સાક્ષાત્ સાહિત્યનો પુજ...

પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન તેમણે જે સબરસ ભરપૂર સાહિત્ય રસથાળ જગત સમક્ષ મુક્યો છે તેનો આસ્વાદ આજે પણ સૌ કોઈ અતૃપ્તમને કરી રહ્યા છે.

ક્યો વિષય સાહેબજી માટે વણખેડ્યો હતો ? તે એક સવાલ છે ! તેઓ એકલ પંડે માસ્ટર ઓફ ઓલ હતા.

કઠણમાં કઠણ પ્રકરણ ગ્રંથોને સરળમાં સરળ રીતે જીજ્ઞાસુ સમજી શકે તે રીતે તેઓશ્રી સાહિત્ય સર્જન - સંકલન કરતા.

“પ્રકરણ દોહન” ગ્રંથ આનો નમુનો છે.

નાની પોકેટ બુકમાં કેટલો ખજાનો ? કેટલી વ્યવસ્થિત તેની ગોઠવણી ? તે જોતા પૂજ્યપાદશ્રીની વિદ્વતા સાથે અદ્ભૂત કલાકૌશલ પ્રત્યક્ષ બને છે.

ગ્રંથ જીર્ણ અને અપ્રાપ્ય હોઈ મુનિ શ્રી કલ્યાણભોધિ વિજયજી એ તેનું પુનઃ સંપાદન કર્યું. શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ દ્વારા તેનું પુનઃ પ્રકાશન થયું તે ખૂબ ખૂબ આનંદનો વિષય છે.

ભવિષ્યમાં પણ પૂજ્યપાદશ્રીની કૃતિઓ આ રીતે ચિંરજીવી બનેતી રહે તેવા પ્રયાસો વિદ્વાન મુનિવરો દ્વારા થતા રહે.

એજ અભ્યર્ચના

કુમારપાળ વી. શાહ...

વિષય ક્રમ

પદાર્થોનો સ્થુલ ક્રમ

પાનું

ચૈત્યવંદન ભાષ્ય	૧
ગુરુવંદન	૨૩
પચ્ચક્રખાણ	૪૧
જીવવિચાર	૬૩
નવતત્ત્વ	૮૩
દંડક	૧૩૫
સંગ્રહણી	૧૫૭

પદાર્થોનો સૂક્ષ્મ ક્રમ

ચૈ. ભાષ્યના ૨૪ દ્વાર	૧
૧૦ ત્રિકનો વિસ્તાર	૧
દ્વાર ૨-૩-૪	૭
જઘન્યાદિવંદના	૮
જઘન્યાદિવંદના ૬ થી ૧૦	૧૦
૮ ઈરિયા૦ સંપદા	૧૨
૮ અરિ૦ અમ૦	૧૪
૧૨ અધિકાર	૧૬
દ્વાર ૧૩-૧૪-૧૫	૧૭
સ્મૃતિ નિમિત્ત હેતુ	૧૮
આગાર-દોષ	૧૯
દ્વાર ૨૧ થી ૨૪	૨૧
ફેટા વંદનાદિ	૨૩
ગુ૦ ભાષ્યે ૨૨ દ્વાર	૨૫
૫ વંદન-ચિતિ કર્માદિ	૨૬

વિષય

પાનું

અવંદનીય	૨૭
વંદનીય	૨૯
અનવસર	૩૦
૨૫ આવશ્યક	૩૧
મુહપત્તિ બોલ	૩૧
વંદન અંગે ૩૨ દોષો	૩૨
વંદન અંગે ૬ ગુણ	૩૪
સ્થાપનાવગ્રહ	૩૫
વાંદણાના ૬ અધિકાર	
અને ગુરૂવચન	૩૬
૩૩ આશાતના	૩૭
લઘુ પ્રતિકં	૪૦
પચ્ચં ભાષ્યે ૯ દ્વારમાં	
૧૦ પચ્ચં	૪૧
૮ સંકેત પચ્ચં	૪૨
૧૦ અદ્ધા પચ્ચં	૪૩
ઉચ્ચાર સ્થાનો	૪૪
અશન આદિ	૪૬
અનાહારી	૪૭
કેટકેટલા આગારો	૪૮
આગારના અર્થ	૪૯
વિગઈ	૫૩
નીવિયાતા	૫૪
સંસૃષ્ટદ્રવ્યો	૫૬
પચ્ચંના ભાગા	૫૭
છ શુદ્ધિ	૫૮

વિષય

પાનું

જીવવિચાર પ્રકરણે

સ્થાવર

૬૩

ત્રસ

૬૫

મુક્ત

૬૬

૫૬૩ ભેદ

૬૭

શરીરમાપ

૭૦

આયુષ્ય

૭૪

કાયસ્થિતિ

૭૮

પ્રાણ-યોની

૭૯

જીવન વિવિધ ભેદ

૮૦

જીવની સાબિતિ

૮૧

નવતત્ત્વ પ્રકરણે

સમ્યક્ત્વ લક્ષણ

૮૩

૪ અનુયોગ

૮૪

નવતત્ત્વ શબ્દાર્થ

નવતત્ત્વનો જીવાનજીવરૂપ

૮૫

જીવન ૧૪ ભેદ

૮૬

જ્ઞાનાદિ લક્ષણ

૮૭

પર્યાપ્તિ

૮૮

૩ બલ ૧૫ યોગ

૯૦

અપવર્તનીય આયુ

૯૧

જીવોનાં સ્થાન

૯૨

અજીવ ૧૪

૯૩

પુદ્ગલ, વર્ગજ્ઞા

૯૪

કળ, પુ૦ પરાવર્ત

૯૫

પરિજ્ઞામી આદિ દ્વાર

૯૯

વિષય

પાનું

૪૨ પુણ્ય-૮૨ પાપ
કર્મની ૮ મૂળ પ્રકૃતિ
કર્મની ૧૨૦ પ્રકૃતિ
૫ જ્ઞાન વ્યાખ્યા

}

૧૬ કષાય

નામ કર્મ

પુણ્ય-પાપનો વિભાગ

આશ્રવ ૪૨

૨૫ ક્રિયાના અર્થ

કોને કેટલી ક્રિયા

૫૭ બંધ હેતુ

કર્મોના વિશેષ આશ્રવ

સંવર ૫૭

૨૨ પરીસહ

યતિધર્મ, ભાવના

નિર્જરા, ૧૨

વિનય ૭ ભેદ

ધ્યાન

બંધ ૪

સંક્લેશ-વિશુદ્ધિ

૮ કર્મના દષ્ટાન્ત

મોક્ષ

સત્પદ પ્રરૂપણા

૫ ભાવ

૧૪ માર્ગજ્ઞા

તત્ત્વશ્રદ્ધા પ્રભાવ

૧૦૧

૧૦૧

૧૦૨

૧૦૩

૧૦૫

૧૦૮

૧૧૧

૧૧૩

૧૧૫

૧૧૫

૧૧૬

૧૧૮

૧૧૮

૧૧૮

૧૨૧

૧૨૨

૧૨૪

૧૨૫

૧૨૭

૧૨૭

૧૨૮

૧૨૮

૧૩૦

૧૩૦

૧૩૧

વિષય	પાનું
કેટલા સિદ્ધ થાય ?	૧૩૩
દંડક પ્રકરણો	
૨૪ દંડક, ૨૪ દ્વાર	૧૩૫
૫ શરીર	૧૩૬
ઈન્દ્રિયના ભેદ	૧૩૭
સંજ્ઞા (જ્ઞાન, અનુભવ)	૧૩૮
લેશ્યા	૧૩૯
સમુદ્ધાત	૧૪૧
૧૫ યોગ	૧૪૨
દ્વારોમાં કેટલા દંડક	૧૪૫
ગતિ-આગતિ	૧૫૦
અલ્પ બહુત્વ	૧૫૬
લઘુ સંગ્રહણી	
લોક, અલોક	૧૫૭
૧૦ દ્વાર	૧૫૮
પર્વતો	૧૬૦
શિખરો	૧૬૩
તીર્થ, શ્રેણિ	૧૬૫
વિજય, હદ	૧૬૬
નદીઓ	૧૬૭
સૂર્ય ચંદ્રાદિ	૧૬૯
મૂળ ગાથા	
જીવવિચાર	૧૭૧
નવતત્ત્વ	૧૭૬
દંડક	૧૮૨
સંગ્રહણી	૧૮૬
ચૈત્ય૦ ભાષ્ય	૧૮૯
ગુરુ૦ ભાષ્ય	૧૯૬
પચ્ચ૦ ભાષ્ય	૨૦૦

ૐ નમઃ
શ્રી ચૈત્યવન્દન ભાષ્ય.

પંચાંગી રચનારા	સૂત્ર ગણાધર	નિર્ધુકિત ૧૪ પૂર્વી	ભાષ્યચૂર્ણી પ્રાયઃપૂર્વધર	ટીકા (વૃત્તિ) બહુશ્રુતઆચાર્ય
૨૪ ક્ષાર	૧ ત્રિક ૧૦	૮ વર્ણ ૧૬૪૭	૧૬ થોય ૪	૨૩ ચૈત્યવન્દન
	૨ અભિગમ ૫	૯ પદ ૧૮૧	૧૭ નિમિત્ત ૮	ક્યારે ૭
	૩ દિશિ ૨	૧૦ સંપદા ૯૭	૧૮ હેતુ ૧૨	૨૪ આશાતના
	૪ અવગ્રહ ૩	૧૧ દંડકસૂત્ર ૫	૧૯ આગાર ૧૬	૧૦
	૫ વન્દના ૩	૧૨ અધિકાર ૧૨	૨૦ દોષ ૧૯	
	૬ પ્રણિપાત ૧	૧૩ વંદનીય ૪	૨૧ કાઉસ્સગ્ગ	
	૭ નમસ્કાર	૧૪ સ્મરણીય ૧	નું પ્રમાણ	
	૧ થી ૧૦૮	૧૫ જિન ૪	૨૨ સ્તવન	

ત્રિક

૧૦ ત્રિક - ૧ નિસીહિ, ૨ પ્રદક્ષિણા, ૩ પ્રણામ, ૪ પૂજા, ૫ અવસ્થા ચિન્તન, ૬ દિશિત્યાગ, ૭ પ્રમાર્જન, ૮ આલંબન, ૯ મુદ્રા, ૧૦ પ્રણિધાન. (આ દરેક ત્રણ પ્રકારે)

૧ નિસીહિ ૩- ૧ ઘર, ૨ જિણઘર, જિણપૂજા
ના વ્યાપારને તજવા

મંદિરના અગ્રદ્વારે મધ્યે ચૈત્યવંદન સમયે

૨ પ્રદક્ષિણા ૩- જ્ઞાનાદિ રત્નત્રય પ્રાપ્તિસૂચક - સમવસરણ ભાવનાસૂચક
મંદિરની બહારની ત્રણ દિશાની મૂર્તિ

૩ પ્રણામ ૩:- અંજલિબદ્ધ અર્ધાવનત પંચાંગ
(માથે બે હાથ (મસ્તક ને હાથથી (૨ ઢીંચણ
લગાડી સહેજ પૂરો પંચાંગ નહિ) ૨ હાથ
નમાવવું તે) ૧ માર્થું આ
પાંચ જમીને અડે તે રીતે)

૪ પૂજા ૩ ૩ પ્રકારે ૫ પ્રકારે અથવા
૧ અંગપૂજા-વાસક્ષેપ, ગંધ (ચંદન) સર્વ પ્રકારી
જલ, ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ ૧૭ ભેદી
પુષ્પ, વિલેપન, દીપ, વાસક્ષેપ ૨૧ પ્રકારી
આભરણ અંગ - (અક્ષત)

રચના

૨ અગ્રપૂજા-ધૂપ, દીપ,

આરતિ, ગીત, નૃત્ય.

૩ ભાવપૂજા-ચૈત્યવંદન સ્તવન

૧ પિંડસ્થ
(છંદાસ્થ)

	<div>જન્મ</div> <div>રાજ્ય</div> <div>શ્રમણ</div>
<p>૧૭૪૩ નિર્મલકાન્ત પિંઢાં મિત્રામૈત્રી</p>	<div>પરિકરમાં મસ્તક</div> <div>પરના ભાગમાં અભિષેક</div> <div>કરતા કળશવાળા દેવ.</div> <div>માલાધારી દેવ</div> <div>નિરાગ પણે</div> <div>રાજ્યભોગ.</div> <div>શીર્ષ અને મુખ</div> <div>કેશરહિત</div>
<p>ભા વ ના</p>	<div>હસ્તિ અશ્વરથાદિ વૈભવવાળું સામ્રાજ્ય છોડી જે પ્રભુએ નિઃસંગપણું</div> <div>લીધું એવા અચિંત્ય મહિમાવાળા જગત્પ્રભુનું દર્શન મહા-</div> <div>પુણ્યશાલીજ પામી શકે !</div> <div>સમતુલ્યમણિ, સમશત્રુમિત્ર, અનિદાન તપસ્વી આદિસ્વરૂપ ભાવવું.</div>

<p>૧ અશોક વૃક્ષ માટે પરિકરમાં કલશધારી દેવની બાજુમાં પાંદડાં. ૨ પુષ્પવૃષ્ટિ-પરિકરમાં માલાધારી દેવ. ૩ દિવ્યધ્વનિ-પ્રતિમાજીની પડખે વીણા વગાડતા દેવ. ૪ ચામર. ૫ આસન. ૬ ભામંડલ. ૭ કુંદુભિ ત્રણ છત્રની ઉપર ભેરીવાળા દેવ. ૮ આતપત્ર-છત્ર ૩.</p>	<p>પ્રભુનું પર્યકાસન કે જિનમુદ્રાઆસન</p>
	<p>આત્માનું શુદ્ધસ્વરૂપ (અનંતજ્ઞાનાદિમય) ભાવવું.</p>

૬. દિશિત્યાગ ૩ - પ્રભુ સિવાય ઉચે નીચે કે આડી, ડાબી જમણી કે પાછળ, દષ્ટિ ન નાખવી.

૭. પ્રમાર્જન ૩ - ચૈત્યવંદન કરવા બેસતાં પહેલાં ત્રણવાર ભૂમિ પ્રમાર્જન.

૮ આલંબન ૩-

સૂત્રા (વણી) લંબન	અર્થાલંબન	પ્રતિમાલંબન
સ્પષ્ટ શુદ્ધ સંપદાયુત; ઉચિત ધ્વનિયુત સૂત્રોચ્ચાર	અર્થનો ઉપયોગ	પ્રતિમા તરફ દષ્ટિ

૯ મુદ્રા ૩-

યોગમુદ્રા

યોગ-સંયોગ, સમાધિ. પરસ્પરના આંતરે આંગળી રાખી વચમાં હાથ પોલા કમળના ડોડા જેવા, સહેજ નમેલા કપાળ નીચે રહે; અને કોણી સંયુક્ત કે અસંયુક્ત પેટ પર રહે; બેઠા કે ઉભા, ત્રણ પ્રણિધાન સૂત્ર સિવાય આ મુદ્રા.

મુક્તાશુક્તિમુદ્રા

બે હાથ સરખા અડતા, મધ્યમાં ઉન્નત, કપાળે અડે અથવા ન અડે, બે જાવંતિ તથા જયવીયરાય વખતે.

જિનમુદ્રા

આગળ ચાર આંગળ છેટા અને પાછળ ચારથી ન્યૂન છેટા એવા બે પગ, ઉભા રહેતી વખતે.

૧૦. પ્રણિધાન ૩-

ચૈત્યવંદન સ્વરૂપ
(જાવંતિ ચેઈઆઈ)

મુનિવંદન સ્વરૂપ
(જાવંત કેવિ સાહુ)

પ્રાર્થના સ્વરૂપ
(જયવીયરાય)

દ્વાર (૨) અભિગમ પ-

૧	૨	૩	૪	૫
સચિત્ત્યાગ,	અચિત્તગ્રહણ,	એકાગ્રતા,	દશીવાળું અખંડ	પ્રભુને દેખતાં જ મસ્તકે
		ઉત્તરાસંગ,		અંજલિ જોડી
				નમો જિણાણં કહેવું.

૭ સ્ત્રીઓને માત્ર ત્રણ વસ્ત્રાવૃત છે માટે ઠથુ નહિ, અને મસ્તકે અંજલિ નહિ.

રાજાને આ પાંચ તજવાના-ખડ્ગ, છત્ર, ઉપાનહ (જાંડા), મુકુટ, (કલગીવાળો તાજ). ચામર.

(૩) દિશા ૨-પુરુષે પ્રભુની જમણી, અને સ્ત્રીએ ડાબી બાજાએ ઉભા રહેવું.

(૪) અવગ્રહ ૩- જઘન્ય ૮ હાથ, મધ્યમ ૧૦ થી ૫૮ હાથ, ઉત્કૃષ્ટ ૬૦ હાથ અન્ય આચાર્યોએ-
૦૧-૧-૨-૩-૮-૧૦-૧૫-૧૭-૩૦-૪૦-૫૦- ૬૦ હાથ એમ બાર પ્રકારે કહ્યો છે.

(પ્રભુને ઉચ્છ્વાસાદિ ન લાગે તે માટે અવગ્રહ છે)

(પ) વંદના:-

જઘન્ય

૧. અંજલિબદ્ધ, ૨. 'નમો જિણાણં' પદ, ૩. એક શ્લોક, ૪. અનેક શ્લોક પ. એક નમુત્યુણં (આ પ્રથા-હાલમાં નથી).

મધ્યમ (દંડ શુદ્ધિજાલા)

૧ નમું અરિહંતં થોય (ચાલુ ચૈત્યવંદન, ચોમાસી દેવવંદનમાં ૧૮ પ્રભુનાં)

૨. નમું અરિં + થોય (અધ્રુવ) લોગસ્સ (ધ્રુવ સ્તુતિ) (આ પ્રથા હાલમાં જણાતી નથી) દંડક જુગલ થુઈ જુગલ

૩. દંડક પંચક + ૪ થોયનો જોડો

નમું અરિં લોગં પુક્કખરં સિદ્ધિણં. પહેલી ઉવંદના સ્તુતિ + ૧ અનુશાસ્તિ સ્તુતિ દેવદેવીની

(ચોમાસી દેવવંદનમાં પાંચ પ્રભુનાં)

ઉત્કૃષ્ટ

પાંચ દંડક, ૮ થોય, સ્તવન, ૩ પ્રણિધાન સૂત્ર (દેવવંદનમાં)

અથવા ૯ પ્રકારે,

જંધં મધ્યં ઉત્કં

૧. ૧ નમસ્કાર, ૨. ૧૦૮ સુધી, ૩. ૧ નમં + ૧ નમું
 જ. ૪. ઇરિયા; નમસ્કાર; નમુ; અરિ; થોય.
 મ પ. " " " લોગં
 ધ્ય ડ. " " " " થોય, પુકૂખર; થોય,
 મ. ઉ. " " " " સિદ્ધાણં ની ૩ ગાથા

૭. ઇરિયાં ૪ થોય, નમું થી જય વીયરાય
 ૮ આઠ થોયનું દેવવંદન
 ૯ આઠ થોયનું દેવવંદન + નમું થી જય વીયરાય.

અન્યમતે

૧ નમુ. મ. ૨-૩ નમુત્યુણં વડે. ઉ. ૪-૫ નમું થી

(૬) પ્રણિપાત:-

પંચાંગ - ૨ ઢંચિણ+૨ હાથ+૧ મસ્તક ભૂમિને અડે.

(૭) નમસ્કાર:-

૧-૨-૩...૧૦૮ સુમહાર્થ શ્લોકથી.

(૮) વર્ણ ૧૬૪૭ (૯) ૫૬ (૧૦) સંપદા

	પંચમંગળશ્ચુતસ્કંધ, નવકાર.	પ્રણિપાતમૂત્ર (થોભવંદન) ખમાસમણ	પ્રતિક્રમણશ્ચુતસ્કંધ, ઈરિયાં તરસઉત્તરી	શકસ્તવ પ્રણિપાત દંડક નમુત્પણં	ચૈત્યસ્તવ-અરિહંતચેઈં અત્રત્થં
વર્ણ	૬૮	૨૮	૧૮૮	૨૮૭	૨૨૮
ગુરુઅક્ષર					
જોડાક્ષર	૭	૩	૨૪	૩૩	૨૮
૫૬	૯	...	૩૨	૩૩	૪૩
સંપદા	૮	...	૮	૯	૮

નામસ્તવ-લોગસ્સં સવ્વલોએ	શ્રુતસ્તવ-પુસ્કમરવરં સુઅસ્સલગં	સિદ્ધસ્તવ-સિદ્ધાણં વેયાવં... સમાધિ.	^૧ પ્રણિધાન સૂત્ર-૩-જાવંતિં ^૨ જાવંતં પ્રાર્થના સૂત્ર ^૩ જયવીં... આભવમખંડા
૨૬૦	૨૧૬	૧૮૮	૩૫+૩૮+૭૮+૧૫૨
૨૮	૩૪	૩૧	૩+૧+૮=૧૨
૨૮	૧૬	૨૦	
૨૮	૧૬	૨૦	

ધરિયાં	સંપદા (૮ નામ)	પદ
ઈચ્છામિ પડિં	૧લી અલ્યુપગમ	૨
ઈરિયાં વિરાં	૨જી નિમિત્ત	૨
ગમણાગમણે	૩જી ઓધહેતુ	૧
પાણક...સંકમણે	૪થી ઇતર (વિશેષ) હેતુ	૪
જે મે જવા વિરાં	૫મી સંગ્રહ	૧
એગિંદિયા... પંચિં	૬ઠ્ઠી જવ	૫
અભિં... દુકકં	૭મી વિરાધના	૧૧
તસ્સ ઉત્તરી... ઠામિ કા ઉં	૮ મી પડિક્કમણ	૬
		૩૨

13th 10th 11

13th 14th 15th

નમુન્યુણં.	સંપદા	પદ
નમું અરિં, ભગં	૧લી સ્તોતવ્ય.	૨
આઈં... સયં	૨જી ઓધહેતુ.	૩
પુરિં... હત્થીણં	૩જી વિશેષહેતુ.	૪
લોગું... પજજોઅં	૪થી સ્તોતવ્ય ઉપયોગ.	૫
અભયં... બોહિં	૫ મી ઉપયોગ હેતુ.	૫
ધમ્મં... વટ્ટીણં.	૬ઠ્ઠી સ્તોતવ્ય વિશેષોપયોગ	૫
અપ્પહિં... વિયટ્ટં	૭મી સ્તોતવ્ય સ્વરૂપ.	૨
	(જેણે કરીને સ્તોતવ્ય છે)	
જિણાણં... મુત્તાણં.	૮મી નિજસમફલદ.	૪
સવ્વન્નાણં... જિઅભયાણં	૯મોક્ષ.	૩
		૩૩

અરિહંત ચેઈયાણં	સંપદા	પદ
અરિહંતં કરેમિં	૧લી અભ્યુપગમ	૨
વંદણવતિં... નિરૂપં	૨જી નિમિત્ત	૬
સદ્દાએ... ઠામિં	૩જી હેતુ	૭
અત્તત્થં... ભમલીં	૪થી એકવચનાન્તઆગાર	૮
સુહુમેહિં... સુહું દિહિં	૫મી બહુવચનાન્તઆગાર	૩
એવમાઈં... કાઈં	૬ઠી આગંતુકઆગાર	૬
જાવ અરિં... ન પારેમિ	૭મી કાઉંઅવધિ	૪
તાવ કાયં... વોસિરામિ	૮મી કાઉંસ્વરૂપ	૬
		૪૩

સંપદાના આધવણો

ઇચ્છા, ઇરિ, ગમ, પાણા, જે મે, એગિંદિ અભિ, તસ્સ ॥
 નમુ, આઈગ, પુરિસો, લોગુ, અભય, ધમ્મખ, જિણ, સવ્વં ॥
 અરિહં, વંદણ, સિદ્ધા, અન્ન, સુહુમ, એવ, જા, તાવ ॥
 દ્વાર ૧૧ મું-

દંડક સૂત્રો ૫

નમું અરિં લોગં પુક્કમરં સિદ્ધાણં

૨ દ્વાર ૧૨ મું-

અધિકાર

સૂત્રો

વિષય

૧ ભાવજિનવંદના... નમું... જિયં તીર્થંકરનામકર્મનો વિપાકોદય ભોગવતા અથવા વિચરતા

૨ દ્રવ્યજિનવંદના ... જેઅ અઇઆં પૂર્વ ત્રીજાભવેથી તીર્થં કર્મનો પ્રદેશોદય ભોગવતા જે ભાવજિન બનશે તે અથવા સિદ્ધ થએલા.

અધિકાર	સૂત્ર	વિષય
૩ સ્થાપના જિનવંદના	અરિહંત૦	જે ચૈત્યમાં વંદના કરવાની છે. ત્યાં રહેલી પ્રતિમાઓ.
૪ નામ જિનવંદના ...	લોગસ્સ૦	વર્તમાન અવસરિણીના ૨૪ જિન નામ.
૫ ત્રિભુવન સ્થાપના જિનવંદના સવ્વલોએ...	ઠામિકાઉ૦(અને બીજી થોય)	ત્રણે લોકમાં રહેલા સર્વ પ્રતિમાજી.
૬ વિહરમાન જિનવંદના... પુરૂખર૦		વર્તમાનમાં૨૥ દ્વિપમાં ૫ મહાવિદેહની ૨૦ વિજયમાં વિચરતા ૨૦ જિન.
૭ શ્રુતજ્ઞાન વંદન...	તમતિમિર૦...	
૮ સિદ્ધસ્તુતિ...	સિદ્ધાણ્ઠ	
૯ વીરસ્તુતિ... જો દેવાણ, ઇક્કોવિ.		વર્તમાન શાસનાધિપતિ આસન્ન ઉપકારી
૧૦ નેમ...૦...	ઉજિજત૦	
૧૧ અષ્ટાપદાદિતીર્થ અને ભિન્નભિન્ન ચત્તારિ...		
સંખ્યાવાળા જિનેશ્વરો		
૧૨ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવસ્મરણ ...	વેયા૦	

અહિં ૨-૧૦-૧૧ મો એ ૩ અધિકાર શ્રુતપરંપરા અનુસારે, અને બાકીના ૯ અધિકાર લિલતવિસ્તરાવૃત્તિ અનુસારે (શ્રુતપરંપરાએ એટલે અશઠ ગીતાર્થ પૂર્વાચાર્યોની અનવધ આચરણારૂપ સંપ્રદાયે અથવા નિયુક્તિ ભાષ્યચૂર્ણિના આધારે, જેમકે સૂત્રમાં ચૈત્યવંદના પુદ્ગલ-વરદીં સુધીં નિયુક્તિમાં એથી આગળ સિદ્ધાણંની ૧ ગાથા સુધી ચૂર્ણિમાં એથી આગળ સિદ્ધાણંની ૨ જી ગાથા સુધી, આવશ્યકચૂર્ણિ ‘સેસયા જહિચ્છા’ શેષ અધિકાર વંદન કરનારની ઈચ્છાપર એમ ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે માટે શ્રુતમય.

‘જેઅ અઈયા સિદ્ધા’ આ બીજો અધિકાર પણ શ્રુતમય છે. કેમકે ચૂર્ણિમાંજ અર્થથી શ્રુતસ્તવ...ના પ્રારંભે કહ્યો છે. ‘ઉવ્કોસણં સત્તરિસયં દગકાલેણ ભવંતિ’ ત્યાંથી આકર્ષને પૂર્વાચાર્યોએ નમુને અંતે મૂક્યો. પશ્ચાન્નુપૂર્વીકમથી ભાવજિન પછી દ્રવ્યજિનને વંદના કરવાના હિસાબે બરાબર પણ છે પછી અરિહંથી સ્થાપના જિનવંદન.

અશઠ ગીતાર્થ આચાર્યોની નિરવધ આચરણા એ પણ પ્રભુની આજ્ઞા છે એમ શાસ્ત્ર કહે છે માટે મધ્યસ્થો તેને નિવારતા નથી.

૧૩ વંદનીય ૪ જિન-મુનિ-શ્રુત-સિદ્ધ દવ્વજિણા જિણજીવા ભાવજિણા સમવસરણત્યા ।
નામ સ્થાપના દ્રવ્ય ભાવ જાવંત કેવિં ચૈત્યવંદના જિનની છતાં પ્રસંગથી છેદ્યા

ત્રણને વંદના

૧૪ સ્મરણીય શાસનદેવ ૧. શાસનમાં ઉપદ્રવ વિઘ્ન નિવાર્યા છે, નિવારે છે માટે ૨. પ્રભાવિક કાર્ય માટે ૩ પ્રતિદિન સત્કાર ઉચિત છે કદાચ દેવ સ્વસ્મરણ ન જાણે તો પણ મંત્રાક્ષરવત્ વેચાવચ્ચ. સૂત્રાક્ષરોથી વિઘ્નશાન્તિ આદિ ઇષ્ટ સિદ્ધિ કહી છે.

૧૫ જિન-નું નામ એ નામજિન, પ્રતિમા એ સ્થાપનાજિન, ત્રીજા ભવથી કેવળજ્ઞાનની પૂર્વ સુધી દ્રવ્યજિન, સમવસરણ કે સિંહાસને દેશના આપતા ભાવજિન.

૧૬ સ્તુતિ-૧ લી થોય અધિકૃત (મૂળનાયક વગેરે) જિનની } ઉ વંદના સ્તુતિ

૨જી થોય સર્વજિનની, ૩જી શ્રુતની

૪ થી શાસન દેવની = ૧ અનુશાસ્તિ સ્તુતિ

આ ૪ થોય સ્વ સ્વ અધિકારને અંતે કહેવાય છે માટે ચૂલિકા સ્તુતિ કહેવાય.

૧૭ નિમિત્ત - પ્રયોજન (કાઉસગનાં) ૮ { ૧ પાવાણકમ્માણં નિગ્ધાયણ, ૬ વંદણ-પૂઅણ-

સક્કાર-સમ્માણના ફલનોલાભબોહિલાભ, નિરુ-

વસગ્ગ ૧ શાસનદેવસ્મરણ.

૧૮ હેતુ-ઉપરના નિમિત્ત (ફલ)માં કારણ ૧ હું નિમિત્ત ‘પાપકર્મક્ષય’-એમાં

૪ હેતુ-૧. ઉત્તરીકરણ (ઉપરાંત કરવું તે) કાઉસગ્ગ ૨. પ્રાયશ્ચિધિ ૩. વિશોધિ (આત્મ પરિશામની શુદ્ધિ), ૪. વિશલ્ય (ત્રણ શલ્યનો અભાવ).

-છ નિમિત્તમાં પ હેતુ-શ્રદ્ધા, મેઘા, ધૃતિ, ધારણા, અનુપ્રેક્ષા.

-છેલ્લા નિમિત્તમાં ઉ હેતુ-સંઘમાં વૈયાવચ્ચ, શાંતિ, સમ્યગ્દષ્ટિને સમાધિ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬
(૧૯) આગાર	ઉંચો-	નીચો-આસ, ખાંસી,	છીક,	બગાસુ	ઓડકાર,
૧૬	૭	૮	૯	૧૦	
	અધોવાયુ	ભમરી-ચક્રી,	ઉલટી,	સૂક્ષ્મ કાયકંપ-	
૧૧	૧૨			૧૩	

શ્લેષ્મસંચાર, દષ્ટિસંચાર-આદિથી આ ચાર, વિજળી-અગ્નિ,

૧૪	૧૫	૧૬
આડ,	ચોર-રાજ-ક્ષોભ,	સર્પડંસ.
(૨૦) દોષ	૧ ઘોટક	૩ નિગડ
૧૮ (એકપગ ઉંચો)	(બે પગ જોડીને)	(બે પગ પહોળા)
૪ લતા	૫ શિરઃકંપ	૬ સંતંભાદિ
(શરીર ઘૂણે)	(શિર ઘૂણે)	(ઓઢંણુ)

૭ માળ

૮ શબ્દી

૯ સ્તન

(છતને માયું ટેકવે)

(ગુહ્યસ્થાન આગળ બે હાથ) (ડાંસાદિના કારણે વસ્ત્ર ઢોકે)

૧૦ સંયતી

૧૧ લંબુત્તર

૧૨ કવિઠ્ઠ

(આખું શરીર ઢોકે)

(નાભિ નીચેયાર આંગળ, (વસ્ત્રને મલિન થવાના

૧૩ ખલિણ

જાનુ ઉપર ચાર આંગળ

ભયે સંકોચી રાખે)

(ઘોડાની લગામનાં

આ માપથી મોટું)

ચોકડાની પેઠે ગુચ્છા

૧૪ વહુ

૧૫ ભ્રમિતાંગુલિ

આગળ, ડાંડી પાછળ

(મસ્તક નીચું રાખે)

(આંગળીથી ગણે)

૧૬ મૂકૂ

૧૭ વારુણી

૧૮ વાયસ

(હું હું અવાજ)

(બુડ બુડ અવાજ)

(રોળો ફેરવે)

૧૯ વાનર

(આડું અવળું જોતો હોઠ હલાવ્યા કરે.)

સાધ્વીને લંબુત્તર, સ્તન, સંયતી દોષ વિના ૧૬

શ્રાવિકાને લંબુત્તર સ્તન, સંયતી અને વધૂ દોષ વિના ૧૫

૨૧ કાઉસ્સગ કેટલો ? ઇરિયાં નો કાઉં ૨૫ શ્વાસોશ્વાસનો. થોયોના કાઉં ૧ નવ-કાર=૮ શ્વાસોંનો.

(શાસ્ત્રમાં આવતા શ્વાસોશ્વાસ શબ્દથી કોઈ ઉંચો શ્વાસ લઈને નીચે મૂકવો તે ન સમજે એ માટે આર્ષવચન-‘પાયસમા ઉસાસા.’ ગાથાના પાદ (ચતુર્થ ભાગ) સમાન શ્વાસોશ્વાસ સમજવા.)

૨૨ સ્તવન-‘ગંભીર મહુરસદં, મહત્પજુતં હવઈ યુતં’

(આત્માના અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિ કરે તેવું, સંવેગ ભક્તિ જ્ઞાન વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરે તેવું, જેમાં આત્માની નિંદા, પશ્ચાત્તાપ હોય, પ્રભુના ગુણ કહેનારું તથા છંદોભંગાદિ દોષ વિનાનું હોય તે.)

૨૩ ચૈત્યવંદન ૭-

૧	૨	૩
જગચિં, વિશાલં, દેરાસરમાં,		
૪	૫	૬
પચ્ચં પારવાનું, આહાર પછી,	નમોસ્તું	ચઉક્કસાયં

છૂટા શ્રાવકને સવાર સાંજે દેરામાં,

૧

૨૪ આશાતના ૮૪-ઉત્કૃષ્ટ, ૪૨-મધ્યમ અને ૧૦-જઘન્ય તંબોલ,

૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
 પાણી, ભોજન, પગરખાં, મૈથુન, શયન, થૂંકવું-નાક

૮ ૯ ૧૦

છંદિકારવું લઘુનીતિ, વડીનીતિ, અને જુગાર.
 સર્વ ઉપાધિથી (ધર્મવડે વ્યાપ્ત ચિંતનથી) વિશુદ્ધ રીતે પ્રતિદિન દેવવંદન કરનાર શીઘ્ર
 મોક્ષ પામે છે.

ગુરુવંદન ભાષ્ય.

૧ ફેટાવંદન-શીર્ષનમન, હાથજોડવા, અંજલિ રચવી, યથાયોગ્ય ૧-૨-૩-૪ અંગવડે નમસ્કાર. સંઘમાં પરસ્પર થાય. શ્રાવક શ્રાવિકા ચારેને કરે. સાધ્વી સાધુને તથા સાધ્વીને અને સાધુ તો કેવળ સાધુનેજ કરે.

૨. છોભવંદન-૨ પંચાંગ પ્રણિપાત શ્રાવક સાધુને, શ્રાવિકા સાધુસાધ્વીને સાધુ વડીલ સાધુને. સાધ્વી કોઈપણ સાધુને તથા વડીલ સાધ્વીને કરે.

૩. દ્વાદશાવર્ત વંદન-૨ 'અહોકાયં.' વાળુ. ચતુર્વિધસંઘ આચાર્યાદિ પાંચ પદવાળાને, અને પદવાળા અધિક પદપર્યાયવાળાને કરે

(જેમ દૂત ૧ નમસ્કાર કરી કાર્ય જણાવે, અને વિદ્યાયની અનુજ્ઞા મળ્યા બાદ પણ બીજો નમસ્કાર કરીને જાય, એમ ૨ છોભવંદન, ૨ દ્વાદશાવર્ત.)

વંદન શા માટે- વંદનથી ગુણવંતગુરુની ભક્તિ થાય. ભક્તિ એ વિનય છે, અને વિનય એ ધર્મનું, જ્ઞાનનું, અને આચારનું મૂળ છે. દેવગુરૂ પ્રત્યે વિનય ભક્તિ નમ્રતા ન હોય તો ધર્મનું કાંઈ ફળ નથી. માટે આચારાંગ પહેલાં ઉત્તરાધ્યયન જે ભણવાનું એમાં ૧લું અધ્યયન વિનયનું. આવશ્યક નિર્યુક્તિમાં -

વિણઓ સાસણે મૂલં વિણીઓ સંજઓ ભવે ।

વિણયાઝ વિણ્ણમુક્કસ્સ કઓ ધમ્મો કઓ તવો ॥

(વિનય મૂલ જિનશાસને, વિનયીજ સાધુ જોય; વિનય વિહોણો કષ્ટ સહે, ક્યાંથી ધર્મતપ હોય.)

જમ્હા વિણયઈ કમ્મં અટ્ટવિહં ચાઝરંતમુક્કાણ ।

તમ્હા ઝ વયંતિ વિઝુ વિણઝત્તિ વિલીનસંસારા ॥

(ચારગતિથી છોડાવવા આઠે પ્રકારના કર્મને નાશ પમાડે છે માટે સર્વજ્ઞો તેવા પ્રકારના આચારને વિનય કહે છે.)

- ગુરુવંદન ભાષ્ય ૨૨ દ્વાર -

૧. વંદનનાં નામ ૫	૧૨. શરીર પરિવેષણ ૨૫.
૨. દષ્ટાન્ત ૫.	૧૩. ત્યાજ્ય દોષ ૩૨
૩. અવંદનીય ૫.	૧૪. વંદનથી ગુણ ૬.
૪. વંદનીય. ૫	૧૫. ગુરુ સ્થાપના
૫. વંદન અદાતા ૪.	૧૬. અવગ્રહ ૨.
૬. વંદન દાતા ૪.	૧૭. અક્ષર ૨૨૬
૭. નિષિદ્ધ અવસર ૫.	૧૮. પદ ૫૮.
૮. અનિષિદ્ધ અવસર ૪	૧૯. અધિકાર ૬
૯. વંદનનાં કારણ ૮.	૨૦. ઉત્તર ૬.
૧૦. આવશ્યક ૨૫.	૨૧. આશાતના ૩૩.
૧૧. મુહપત્તિ પડિં ૨૫.	૨૨. વિધિ ૨.

દ્વાર વંદન (ભાવથી-ક્રિયામાં ચિત્ત (ઉપયોગ) વાળા સમ્યગ્દષ્ટિને.
૧૦-૨ નામ ૫ દ્રવ્યથી- ક્રિયામાં ચિત્ત (ઉપયોગ) વિનાના સમ્યગ્કે મિથ્યાત્વીને

દષ્ટાંત ૫

૧. વંદન કર્મ	પ્રશસ્ત મનવચન કાયાવરો ગુરુને વાંદવા, સ્તુતિ કરવી	શીતલાચાર્યનું ૪ કેવળી ભાણેજને, દ્રવ્યભાવ
૨. ચિત્તિકર્મ	રજોહરણાદિ ઉપધિસહિત કુશલક્રિયાથી કુશલ કર્મનો સંચય	શુદ્ધકાચાર્ય પૂજાતા પીઠબદ્ધ ખીજડો, બકુલ તિલક વૃક્ષ
૩. કૃત્તિકર્મ	મોક્ષાર્થે નમનઆદિ વિશિષ્ટ ક્રિયા	કૃષ્ણ વાસુદેવનુ સર્વ સાધુને ભાવથી, વીરકકોળીનું દ્રવ્યથી અનુકરણ હોવાથી
૪. પૂજાકર્મ	મનવચન કાયાનો પ્રશસ્ત વ્યાપાર	શાંબનું શય્યામાં રહ્યા રહ્યા પણ ભાવથી લોભી પાલકનું હજૂરમાં પણ દ્રવ્યથી.
૫ વિનયકર્મ	કર્મનો નાશ કરનારી ગુરુ પ્રત્યેની અનુકૂલ પ્રવૃત્તિ	એક રાજસેવકે મુનિદર્શનથી મારું કાર્ય સિદ્ધ થશે' માની ભાવથી પ્રદક્ષિણા પૂર્વક વન્દના કરી. બીજાએ માત્ર અનુકરણરુપે દ્રવ્યથી કરી.

૩. અવંદનીય પ-

પાસત્યો.

૧. પાર્થસ્થ - જ્ઞાનાદિની પાસે રહે પણ સેવે નહિ.

૨ પાશસ્થ - કર્મબંધહેતુ મિથ્યાત્વાદિની જાળમાં રહે.

(૧) સર્વ પાસત્યો - વેષધારી જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર રહિત.

(૨) દેશપાસત્યો-

શય્યાતર-રાજ-અગ્ર-નિયત-પિંડભોજ, કુલનિશ્રામે વિચરે, સ્થાપનાકુલ સંખડીમાં ફરે, ગૃહસ્થની સ્તવના કરે.

ઓસન્નો.

અવસન્ન - સાધુની સામાચારી (૧૦ પ્રકારનાઆચાર) માં શિથિલ.

(૧) સર્વતઃ- શેષકાલે પાટ પાટલા વાપરનારો, સ્થાપના તથા પ્રાભૃતિકાનો ભોજ.

(૨) દેશતઃ- પ્રતિક્રમણ. પરિ-લેહણાદિ, તથા દશવિધ સામા-ચારી ન જ કરે, કે ન્યૂનાધિક કરે, કે ગુરુના વચનથી બલા-ત્કારે કરે.

કુશીલ.

(૧) જ્ઞાનકુશીલ-‘કાલેવિ-જ્ઞાએ’ની વિરાધના કરે.

(૨) દર્શનકુશીલ - નિસ્સં-ક્રિય... નો વિરાધક.

(૩) ચારિત્રકુશીલ-યંત્ર-મંત્ર, ચમત્કાર જ્યોતિષ, સ્વપ્નક્ર્ણ, જડીબુટ્ટી, વશીકરણ, લક્ષણ, ભાવતાલ કહે, સ્નાનાદિ વિભૂષા કરે.

સંસકત.

મિશ્ર, મૂલોત્તર ગુણોમાં દોષો ભળવાથી
(૧) સંકિલ્પ-પાંચ મહાઆશ્રવયુક્ત, ગાર-
વવાળો, સ્ત્રીગૃહસહિત.
(૨) અસંકિલ્પ-જેવાના ભેગો જાય તેવો
થાય, સંવિજ્ઞ ભેગો સંવિજ્ઞ જેવો વર્તે, પાસત્યા
ભેગો પાસત્યા જેવો વર્તે.

અહાહંદો.

સ્વમતિકલ્પનાનો અર્થ કે ઉત્સૂક પ્રરૂપે;
ગૃહસ્થના કાર્યમાં પ્રવર્તે; સાધુના અલ્પ
અપરાધમાં ઘણો ક્રોધ કરે; આગમનો અર્થ
મતિ મુજબ કરી વિગઈઓ ભોગવે; ત્રણ
ગારવવાળો.

-આવાઓને વંદન કરવાથી કાયકલેશ અને કર્મબંધ થાય; એનામાં રહેલા પ્રમાદસ્થાનોની
ઉપબંહુણા (અનુમોદન-સમર્થન)નું પાપ લાગે; એને અને બીજાઓને પ્રમાદમાં પ્રોત્સાહન
મળે; માટે અવંદનીય.

-જ્ઞાનાદિના કે સંઘના ગાઢ કારણો કોકવાર આવાને વંદન કરવું પડે.

- પ્રથમ પરિચયે શ્રાવક સાધુવેષ દેખી ઉચિત વિનયવંદન કરે, પણ પછી તપાસ કરે અને
અવંદનીય લાગે તો વિનય, વંદન, કે સત્કાર, કાંઈ ન કરે.

૪. વંદનીય પ-

આચાર્ય	ઉપાધ્યાય	પ્રવર્તક	સ્થવિર	રત્નાધિક
ગણના નાયક,	નાયકસમ,	ક્રિયાકાંડમાં	જ્ઞાનપર્યાયિ	પહેલાં પદપર્યાયે
સૂત્રાર્થના	સૂત્રાર્થના	ગચ્છને	વય-સ્થવિર	અધિકને, પછી
જ્ઞાતા, અર્થના	જ્ઞાતા, સૂત્રોના	પ્રવર્તવિ.	સ્થિરીકરણ	ચારિત્રપર્યાયે
વાચક	વાચક		કરે.	અધિકને.

(અવચૂરિમાં રત્નાધિકને અને આવળ વૃત્તિમાં સ્થવિરને ગણાવચ્છેદક ગણ્યા છે. સૂત્રાર્થ-જ્ઞાતા, ગચ્છ માટે ક્ષેત્રઉપધિ આદિની ચિંતા કરનાર) દીક્ષાપર્યાયે નાના પણ આચાર્ય ઉપાધ્યાય પ્રવર્તકને વંદન કર્યા બાદ રત્નાધિકને. આવળ વૃત્તિમતે પ્રથમ આચાર્યને અને પછી દીક્ષા પર્યાય મુજબ.

૫. અવંટક ૪ - દીક્ષિત- માતા, પિતા, જ્યેષ્ઠ બંધુ,

વયમાં લઘુ કે મોટા સર્વ રત્નાધિક.

૬. વંદક-ઉપર સિવાય ચતુર્વિધસંઘ.

૭. વંદન માટે અનવસર ૪ - વંદનીય જો વ્યાક્ષિપ્ત (ધર્મ કાર્ય ચિંતામાં
વ્યાકુલ) પરાક્ષુખ (કેઉભા), પ્રમત્ત (ક્રોધમાં કે નિદ્રામાં હોય), આહાર-
નીહાર કરતા કે કરવાની ઈચ્છાવાળા હોય તો (અનુક્રમે દોષો:- ધર્મનો
અંતરાય, વંદનપર અલક્ષ, ક્રોધ, અંતરાય અને રોગ.

૮. અવસર ૪ - પ્રશાંત^૧ (અવ્યગ્ર) ઉપશાંત^૨ (અપ્રમત્ત), આસનસ્થ,^૩
 છંદેષા^૪ કહેવા માટે ઉદ્યત હોય-ત્યારે આજ્ઞા માગીને વંદન કરાય.

૯. વંદનકારણ ૮ - પ્રતિક્રમણ, સ્વાધ્યાય, (આ બેમાં ૪+૩=૭ વાર
 દ્રુવવંદન, અહોરાત્રમાં ૧૪વાર ૧૪ વાંદણાં), કાઉસ્સગ્ગા (જોગમાં)
 અપરાધ ખમાવતાં, પ્રાધુર્ણિક આલોચના, સંવર (પચ્ચક્રખાણસંક્ષેપ કે

૧૧૩૦ મોટું પચ્ચક્રખાણ) સંલેખના (અનશન આદિ).

૧૦. આવશ્યક રપ-વાંદણાં દેતાં-૧ યથાજાત + ૨ અવનત (ઈચ્છામિ... નિસીદિયાએ ઉચ્ચારપૂર્વક) + ૨ પ્રવેશ + ૧ નિર્ગમ + ૧૨ આવર્ત + ૪ શીર્ષ (૨ સંક્રાસં+૨ ખામેમિ ખમાસમણો વખતે) + ૩ ગુપ્તિ (વંદનમાં એકાગ્રતા)

આ રપમાંથી કોઈ એક પણ આવશ્યકને વિરાધનારો વંદન કરવા છતાં નિર્જરા ન પામે.

૧૧. મુહપત્તિ પડિં ૨૫-ઉત્કટઆસને - ૧ દષ્ટિ પડિં + ૬ઉર્ધ્વ પફ્ફોડા (૬ પુરિમ=ખંખેરવાનું) + ત્રણ ત્રણના આંતરે ૯ અક્ષ્ખોડા (ઉપર ચઢતાં હાથને ન અડે) + ૯ પ્રમાર્જન (પક્ષ્ખોડા નીચે ઉતરતાં.) મુહપત્તિ પડિંના ૨૫ બોલ.

૧ (બે બાજુ દષ્ટિ) સૂત્ર અર્થ તત્ત્વ કરી સદ્દહુ. ૬ (પક્ષોડા)-સમકિત મોહનીય મિશ્ર મોં મિથ્યાત્વ મોં પરિહરું; કામરાગ સ્નેહરાગ દષ્ટિરાગ પરિહરું. ૯ (અક્ષ્ખોડા) ૯ (પ્રમાર્જના) સુદેવ સુગુરુ સુધર્મ આદરું; કુદેવ કુગુરુ કુધર્મ પરિહરું; જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આદરું; જ્ઞાનવિરાધના દર્શન વિ. ચારિત્ર વિ. પરિહરું; મનગુપ્તિ વચનગુપ્તિ કાયગુપ્તિ આદરું; મનદંડ વચનદંડ કાયદંડ પરિહરું.

શરીર પડિલેહણના ૨૫ બોલ-૩ (ઉંઘા ડાબા હાથે) હાસ્ય રતિ અરતિ પરિહરું; ૩ (જમણા હાથે) ભય શોક દુગંધા પરિહરું; ૩ (લલાટે) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા પરિહરું. ૩ (મુખે) રસગારવ ઋદ્ધિ-

ગારવ શાતાગારવ પરિહરું; ૩ (હૃદયે) માયાશલ્ય નિયાણશલ્ય મિથ્યા-
ત્વશલ્ય પરિહરું; ૪ (ખભાની) ક્રોધ માન પરિહરું, માયા લોભ પરિહરું;
(બેપગે) પૃથ્વીકાય અપૂં તેઉં ની રક્ષા કરું. વાઉં વનસ્પતિં ત્રસ. ની
રક્ષા કરું.

દ્વા. ૧૨ શરીર પડિં ૨૫-પ્રદક્ષિણાની માફક પ્રમાર્જના અવળા ડાબા
હાથની ૩ સવળા અવળા જમણા હાથની ૩, બે હાથે મુહું પકડી મધ્ય
દક્ષિણ અને વામ એ ક્રમે શીર્ષે (લલાટે) ૩, મુખે ૩, હૃદયે ૩, (આ
અંગ પડિલેહણા), ૪ બે ખભાની ઉપર નીચે (પીઠની કાખની) અને ૬
બે પગની ચરવળાથી (આંકડા મુજબ હાસ્યથી માંડી ત્રસકાય સુધીના
બોલ લેવાના). સ્ત્રીનું શીર્ષ હૃદય અને ખભા ઢાંકેલા હોવાથી એને એ
૧૦ પડિલેહણા નહિ. પ્રતિક્રમણ વખતે સાધ્વીજીને શીર્ષની ૩ ખરી.
આવશ્યકમાં અધિકાધિક ચિત્તથી અધિકાધિક કર્મનિર્જરા.

દ્વા. ૧૩. વંદનમાં ટાળવાના ૩૨ દોષ-અનાદત, સ્તબ્ધ, તર્જના, હીલિત,
મનઃપ્રદુષ્ટ, ભય, ભજન્તા, મૈત્રી, કારણ, ગૌરવ, કર, કરમોચન, સ્તેન,
દષ્ટાદષ્ટ, શઠ, પ્રત્યનીક, રુષ્ટ, પવિદ્ધ, વિપલિકુંચિત, પરિપંડિત, ટોલ-
ગતિ, કચ્છપરિંગિત, મત્સ્યોદ્દત, વેદિકાબદ્ધ, અંકુશ, ચુડલીક્ષ્ઠ, શ્રંગ,
આશિલષ્ટાનાશિલષ્ટ, ન્યૂન, ઉત્તરચૂડ, મૂક, ઢઢર.

૧ અનાદત-સંભ્રમરહિત, ચિત્તની ઉત્સૂકતા વિના વાંદે. ૨ સ્તબ્ધ-દ્રવ્યથી કે ભાવથી અક્કડપણે વાંદે. ૩ તર્જના-‘વંદન કરીએ કે ન કરીએ આપને ન તોષ ન રોષ’. એમ કહેતો વાંદે. ૪ હીલિત-‘તમને વાંદવાથી શું?’ એમ અવજ્ઞા. ૫. મનઃપ્રદુષ્ટ-(i) વંદનીયના દોષ મનમાં લાવી, અસૂયા અરુચિ સાથે વાંદે કે (ii) સ્વ કે પર નિમિત્તે થયેલ મનોદ્વેષ પૂર્વક. ૬. ભય-વંદન ન કરું તો ગચ્છ બહાર કરે. ૭. ભજન્ત - (i) ગુરુ મને ભજે છે તેમ આગળ પણ ભજે એ માટે વાંદે, (ii) ‘હે ગુરુજી ! અમે તમને વંદન કરવા ઉભા છીએ’ એમ કહી વાંદે ૮ મૈત્રી-‘આ મારા મિત્ર છે કે થશે’. ૯ કારણ-વસ્ત્રપાત્રાદિ લાભના કારણે. ૧૦ ગૌરવ-‘સાધુઓ જાણે કે આ સામાચારી કુશલ છે’, એ હેતુએ. ૧૧ કર-વંદન એ અરિહંત રાજાનો કે ગુરુનો કર છે એમ ચિંતવે. ૧૨ કરમોચન-‘લૌકિક કરથી તો છૂટયા પણ આ કર હજી છૂટયો નથી’ ૧૩ સ્તેન-આમને વાંદવાથી મારી લધુતા થશે’ માટે છૂપો વાંદે. ૧૪ દષ્ટાદષ્ટ - ઘણાની વચમાં કે ઓથે રહીને વાંદે. ૧૫ શઠ-(૧) વિશ્વાસ ઉપજાવવા વાંદે (૨) માંદગીના બહાને અવિધિથી વાંદે. ૧૬ પ્રત્યનીક - અનવસરે વંદન કરે. ૧૭ રુષ્ટ - ગુરુ કે પોતે રોષમાં વર્તતા વાંદે. ૧૮ પવિદ્ર - વંદન ક્રિયા અધુરી છોડી ભાડુતની પેઠે ભાગે. ૧૯ વિપલિકુંચિત - થોડી વંદના કરી વચ્ચે દેશકથાદિ કરે. ૨૦ પરિપિંડિત - (૧) ઘણાને એક વંદને વાંદે, (૨) અક્ષર આવર્તોને છૂટા ન કરે (૩) બે કેડ પર હાથ થાપી આવર્ત કરે.

૨૧ ટોલગતિ - વાંદતા તીડની જેમ પાછો હઠે, આગળ કૂદે. ૨૨ કચ્છપરિંગિત - કાચબાની જેમ સન્મુખ કે વિમુખ ચળાયમાન ૨૩ મત્સ્યોદ્ધૃત - (૧) ઉઠતા બેસતા મચ્છની જેમ ઉછળવા સરખો, (૨) મચ્છ શીર પલટાવે તેમ એક પછી બીજાને વંદન કરવા શરીર ધુમાવે. ૨૪ વેદિકા બદ્ધ - બેઢિયણની (૧) ઉપર, (૨) નીચે, (૩) બે પડબે, (૪) ખોળામાં-હાથ થાપે, (૫) બે હાથ વચ્ચે એક ઢિયણ રાખે. ૨૫ અંખંકુશ - (૧) વંદનાર્થે વંદનીયને કપડું ઝાલી આસને ખેંચી જાય (૨) રજોહરણને અંકુશની જેમ ઝાલે. ૨૬ ચુડલીક - ઉમાડીયાની જેમ ઓઘો ભમાવે. ૨૭ શૃંગ-લલાટના બે પડબે 'અહો કાયં' કરે. ૨૮ આશિલષ્ટ-નાશિલષ્ટ-ઓધાને કે માથાને દસે આંગળાં ન સ્પર્શે. ૨૯ ન્યૂન-અક્ષર, પદ, કે આવશ્યકથી. ૩૦ ઉત્તરચૂડ-વંદન બાદ મોટા સાદે 'મત્યએણ વંદામિ' કહે. ૩૧ મૂક-મનમાંજ સૂત્ર બોલે. ૩૨ ઢડ્ઢર-ઘણા મોટા સાદે સૂત્ર બોલે.

૧

દા. ૧૪ વંદનના ગુણ ૬-વિનયોપચાર (આરાધના), માન કષાયનો
 ૩ ૪
 ભંગ, ગુરૂજનની સમ્યક્પૂજા, જિનાજ્ઞારાધન ('વિનય ધર્મનું મૂળ' એ
 ૫ ૬
 શ્રીજિનવચન) શ્રુતારાધન (વંદન પૂર્વકજ શ્રુત લેવાય), અક્રિયા (મોક્ષ).

૧

૨

૩

૪

વંદન સેવાથી ક્રમસર તત્ત્વશ્રવણ - તત્ત્વબોધ - વિરતિ - સંયમ -

૫

૬

૭

૮

૯

અનાશ્રવ (સંવર) - તપ - નિર્જરા - અક્રિયા - મોક્ષનો લાભ થાય.

અવંદનના ૬ દોષ-

માળો અવિળય ચિંસા (હીલના) નીયાગોયં અબોહી ભવવુઢી । અનમંતે છ દોસા ।

૧૫ સ્થાપના:-

૧ યાવત્કથિક-કાયમી, પ્રતિષ્ઠા-વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠિત,

૨ ઈત્વર-અલ્પકાળની, નવકાર પંચિંદિયથી થાપેલી. આ દરેક ૨ પ્રકારે,

(૧) સદ્ભૂત સ્થાપના - ૩૬ ગુરુગુણયુક્તની કાષ્ઠપાષાણાદિની મૂર્તિ કે

પુસ્ત-લેખ્ય કર્મ, ચિત્રકર્માદિમાં, અને (૨) અસદ્ભૂત સ્થાપના-અક્ષ,

કોડી, જ્ઞાનાદિના ઉપકરણ પુસ્તક, નવકારવાલી વગેરેમાં ગુરુની આકૃતિ

વિનાનામાં. સ્થાપના શા માટે ? ગુરુ વિરહંમિ ગુરુઠવણા, ગુરુવએસોવ-

દંસણાત્યંચ' શ્રીજિનશાસનમાં ગુરુનું કેટલું બહુમાન! સ્થાપિત પણ ગુરુનો

આદેશ જોઈએ.

૧૬. અવગ્રહ - સ્વપક્ષે ૩૦ હાથ, પરપક્ષે ૧૩ હાથ, ગુરુના અવગ્રહમાં

આજ્ઞા વિના ન પેસાય, . અવગ્રહથી આશાતના ટળે, શીલ સચવાય.

૧૭. અક્ષર - વંદન સૂત્રે (વાંદણામાં) ૨૦૧ લઘુ+૨૫ ગુરુ=૨૨૬

ઇચ્છામિ નિસીદ્ધિ	અણુજાણહ મે મિડગહં	નિસીદ્ધિ	જાતા મે	જવણિજ્જં	ખામેમિ વહ્કમં
૫	૩	૧૨	૨	૩	૪
ઇચ્છા વંદનની	અનુજા અવગ્રહમાં	અવ્યાબાધ વંદનપૂર્વક	સંયમયાત્રા સુખપૂર્વક	યાપના દેહ	અપરાધનીક્ષમાપ- ના દિવસે
ઇચ્છા પ્રગટ કરી	પેસવા રજા માગી	સુખશાતા પૂછી	વર્તે છે ? શરીર	સમાધિ સુખરૂપછે?	કે રાત્રે થયેલા
છંદેશ (જેવો તારો અભિપ્રાય.)	અશુભાશામિ	તહતિ	તુલ્લપિવટ્ટએ	એવં	અહમવિ ખામેમિ તુમં

આવિસ્સયાણ પછી થી વોસિરામિ સુધીમાં ૨૮ પદે વિશેષ પ્રકારે અપ-

રાધની ક્ષમાપના, વંદન ન કરાવવું હોય તો છંદેશના બદલે ‘પડિફ્ખલ’ કહે; અને ટૂંકુ કરાવવું હોય તો ‘તિવિહેશ’ કહે, ત્યાં શિષ્ય ‘મત્થએશ વંદામિ’ કહી પુરું કરે.

અવ્યાબાધ		યાત્રા	યાપના	
દ્રવ્યથી	ખડ્ગાદિ ઘા ની પીડારહિત	સુખપૂર્વક સંયમ ક્રિયા પ્રવર્તવી	ઔષધાદિ વડે શરીર સમાધિ	દ્ર૦
ભાવથી	મિથ્યાત્વાદિની પીડારહિત		મનના ઉપશમ વડે સમાધિ	ભા૦

૨૧ આશાતના ૩૩

૩ ૬ ૯
આગળ, પાછળ નજીકમાં, બાજુમાં,
 ચાલવું, ઉભા રહેવું, બેસવું

(આગળ ગુરુને પુંક થાય અને બીજાને વંદનમાં અંતરાય,
 પાછળ શ્વાસ ખાંસી છીંક લાગે, બાજુમાં બરાબરી દેખાય.)

૧૨

સંથારાવસ્થાન - સંથારપાદ ઘટ્ટન

ગુરુના આસન શય્યા પર સુવું, બેસવું કે પગ લગાડવો.

૧૪

૧૫

આયમનશુદ્ધિ આલોચન (ઈરિયા)

ગુરુ કરતા પહેલું કરે

૧૬

૧૭

૧૮

પૂર્વાલોચન

પૂર્વોપદર્શન

પૂર્વનિમન્ત્રણા

ગોચરીમાં ગુરુની પહેલાં બીજા આગળ આ કરે.

૧૯

૨૦

૨૧-૨૨

ખદ્ધાદાન

ખદ્ધા દાન

અપ્રતિશ્રવણ

ગુરુની આજ્ઞા વિના
બીજાને વહેંચે

ગુરુને થોડું
આપી સારું
સારું પોતે
વાપરે.

દિવસે ગુરુ રાત્રે કોણ
બોલાવે છતાં જાગે છે?
ઉત્તર ન આપે. પૂછે તો
જાગતાં છતાં
ઉત્તર ન આપે.

૨૩

ખદ્ધ (ભાષણ)

૨૪

તત્રગત

ઘાંટા પાડીને ગુરુ સાથે કર્કશ
બોલે.

ગુરુ બોલે કે તૂર્ત 'મત્યએણ
વંદામિ' કહી ત્યાં જવાને
બદલે સ્થાને રહ્યો ઉત્તર આપે.

૨૫

કિં ભાષણ

‘કેમ ? શું છે ? શું કહો છો ?
 કહે પણ ‘આજ્ઞા ફરમાવો’
 એમ નહિ.

૨૭

તજજાત

સામે તેવોજ ઉત્તર “વૈયાવચ્ચ
 કેમ કરતો નથી” ? ‘તમે કેમ
 કરતા નથી’

૨૮

નોસ્મરણ

તમને આ અર્થ યાદ નથી
 એમ ગુરુને કહે

૩૧

કથા છેદ

ગુરુની સભાને કહે ‘પછી હું
 સારી રીતે તમને સમજાવીશ.’

૨૬

તું (ભાષણ)

ભગવંત ! પૂજ્ય ! આપ !’
 ન કહે.

૨૮

નોસુમન

‘અહો આપે ઉત્તમ ધર્મકથા
 કહી’ આદિ પ્રશંસા ન કરે
 પણ મનમાં દુભાય.

૩૦

પરિષદ્ભેદ

સભા એકતાન હોય ત્યારે
 ગુરુને કહે ‘હવે કથા કેટલી
 લંબાવવી છે.’

૩૨

અનુત્થિત કથા

ગુરુ કહી રહ્યા બાદ એજ
 કથા સભાને વિસ્તારથી સમજાવે
 પોતાની ચતુરાઈ બતાવવા.

આશાતના	જઘન્ય	મધ્યમ	ઉત્કૃષ્ટ
ગુરુની	પગ લગાડવો	થુંક વિગેરે લગાડવું	આજ્ઞા ન માનવી આજ્ઞાથી વિપરીત
સ્થાપનાની	પગ લગાડવો, ચલવિચલ કરવા	ભૂમિ પર પાડવા, અવજ્ઞાથી જેમ તેમ મુકવા	આચરવું, કઠોર બોલવું. નાશ કરવો.

૨૨ લઘુ પ્રતિક્રમણ (બુદ્ધ ગુરુવંદન) વિધિ-

સવારના પ્રતિક્રમણના નિયમવાળાએ સામગ્રી કે શક્તિના અભાવે કરવાનું.

સવારે, ઈરિયા૦, કુસુમિણ૦, ચૈત્ય૦, મુહપત્તિ૦, ૨ વાંદણા, રાઈઅં આલોઉં, સવ્વસ્સવિ૦, વાંદણાં, ખામણાં, વાંદણાં, સંવર (પચ્ચક્ખાણા), ૪ છોભવંદન, બે સજ્જાયના આદેશ.

સાંજના - ઈરિયા૦, ચૈત્ય૦, મુહ૦, વાંદણાં, પચ્ચ૦, વાંદણાં, દેવસિઅં આલોઉં, સવ્વસ્સવિ, વાંદણાં, ખામણાં, ૪ છોભવંદન, દેવસિય પાય-ચિત્ત૦ કાઉ૦ બે સજ્જાયના આદેશ.

-ઈતિ ગુરુવંદન ભાષ્ય-દોહન -

પચ્ચક્ષુખાણ ભાષ્ય.

પચ્ચક્ષુખાણ=પ્રત્યાખ્યાન. (પ્રતિ=પ્રતિકૂલ, આ=મર્યાદિત, અમુ-
કરીતે, ખ્યાન=કહેવું) અમુકરીતે નિષેધની પ્રતિજ્ઞા કરવી.

૯ દ્વાર=^૧પચ્ચક્ષુખાણ ૧૦, ^૨ઉચ્ચરવાનીવિધિ ૪, ^૩આહાર ૪,
^૪આગાર ૨૨, ^૫વિગઈ ૧૦, ^૬નિવિયાતાં ૩૦, ^૭ભાંગા, ^૮શુદ્ધિ ૬,
^૯ફલ ૨.

દ્વાર ૧ પચ્ચક્ષુખાણ ૧૦-

૧ અનાગત
વૈયાવચ્ચાદિ કારણે
અગાઉથી અઢમાદિ
કરે.

૩ કોટિ સહિત
સમકોટિક=ઉપવાસના
પારણે પ્રભાતમાંજ
બીજા ઉપવાસનું પચ્ચં
કરે. ૨. વિષમકોટિક=
જુદું આયંબિલાદિ કરે

૨ અતિકાંત
પછીથી કરવા

૪ નિયંત્રિત
નિશ્ચિતં ગમે તેવી સ્થિતિ હોય તોય
અમુક તપ રોજ કરવો (જિનકલ્પીને
કે ચૌદ પૂર્વીના કાળમાં
પ્રથમ સંઘયણીને.)

૫ અનાગાર

‘અનાભોગ’ અને ‘સહસા’
માત્ર આ બે આગાર ખુલ્લા.

૭ નિરવશેષ

ચારે આહારનો ત્યાગ (પ્રાયઃ
સંલેખના સમયે.

૬ સાગાર

અનેક આગારોવાળું

૮ પરમાણ

દત્તિ=જેટલું એકજ ધારાએ
પાત્રમાં પડે, કવળ=ઉરમાંથી
આટલા, અમુક ગૃહે, અમુક
દ્રવ્યના

૯ સંકેત

ચિન્હ સહિત પચ્ચં કરે. કેત=ધરવાળાનું ગૃહસ્થિનું તે સંકેત

૧૦ અદ્ધા પચ્ચક્ખાણ

અદ્ધા=કાળ:-નવકાર સહિત, (સહિત એ મુહૂર્તનુંજ વિશેષણ છે માટે
મુહૂર્તથી ઓછો કાળ નહિ), પોરિસી...

સંકેત પચ્ચક્ખાણ ૮-

૧ અંગુષ્ઠ સહિત

મુઢિમાં અંગુઠો વાળી છુટો ન
કરે ત્યાં સુધી

૩ ગાંઠિ

ગાંઠવાળી ન છોડે.

૨ મુઢિ સહિત

મુઢી વાળી છુટી ન મૂકે.

૪ ધરં

ધરમાં ન પેસેં

૫ સ્વેદં

પરસેવાના બિંદુ ન સુકાયં

૬ ઉદ્ધવાસ૦

આટલા શ્વાસોં માંચી વાસણ પર બિંદુ ન સુકાય૦ દીવો ન ઓલવાય૦

અદ્વા પચ્ચક્ખાણ ૧૦-

૧ નવકાર સહિત

સૂર્યોદયથી ૧ મુહૂર્ત અને

નવકાર-આ=બે વાલું

૩ પુરિમાર્દ્ધ

દિવસનો પૂર્વ અર્ધ પુરો થયે

૫ એકલસ્થાન

જમણા હાથ અને મુખ

વિના બીજા અંગ ન હાલે

૭ અભક્તાર્થ

ભક્ત=ભોજન એનું પ્રયોજન

જ્યાં નથી. ઉપવાસાદિ.

૮ અભિગ્રહ

દ્રવ્ય (અમુક) ક્ષેત્ર (અમુક ઘેર)

કાલ (ભિક્ષાકાલ બાદ) ભાવ

(ગાતો રોતો વહોરાવે)

૬ સિંબુક૦

૮ દીપક૦

૨ પોરિસી

સાર્દ્ધપોરિસી સાથે લેવી.

પોરિસી=પહોર.

૪ એકાશન

નિશ્ચલ બેઠકથી એકવાર ભોજન

૬ આચામામ્લ

ઓસામણ (વિગય)અને આમ્લ

(ખાટો રસ) ત્યાજ્ય

૮ ચરિમ

૧ દિવસ૦ ૨ ભવ-ચરિમ.

(અહો રાત્ર)

૧૦ વિગઈ

૬ વિગય, ૩૦ નિવિયાતા.

(ઉપવાસમાં બેવાર ભોજનનો ત્યાગ હોઈ અભત્ત૦ કહેવાય, અને આગળ પાછળ એકાસણ હોય તો કુલ ચારવાર ભોજનનો ત્યાગ થવાથી ચતુર્થભક્ત કહેવાય. પરંતુ આગળ, છઠ્ઠ વગેરેની આસપાસ એકા૦ ન હોય તોય છઠ્ઠભત્ત, અષ્ટમ. દશમ૦ ની સંજ્ઞા રૂઢ છે. એકાશન કરી ઉઠ્યા પછી દિવસ ચરિમં તિવિહાર કરવાથી ૮ માંથી ૪ આગાર (સાગારિયા૦ પારિક્ષા૦) નો સંક્ષેપ થાય છે એ લાભ.)

દ્વાર - ૨ ઉચ્ચાર વિધિ ૪- ઉગ્ગએસૂરેનમુ^૧, ઉગ્ગએસૂરે^૨
 ઓરિસીઅં, સૂરેઉગ્ગએ પુરિમદ્દં, સૂરેઉગ્ગએ અભત્તકં, અથવા ગુરુ-
 પચ્ચક્ખાઈ, વોસિરઈ કહે; શિષ્ય-પચ્ચક્ખામિ વોસિરામિ-કહે તે. ઉવ-
 ઓગિત્થ પમાણં ન પમાણં વંજણચ્છલણા=(પચ્ચક્ખાણ ધારેલું પ્રમાણ
 પાઠનો ફેરફાર એ પ્રમાણ નહિ.)

ઉચ્ચાર સ્થાન ૫

૧
 નમુ. પોરિસી. આદિનું
 નમુ+પોરિસી+સાઢ+પુરિ+અવ
 +૮સંકેત=૧૩ ભેદ

૨
વિગઈઓ
વિગ+નીવિ+આંબે=૩

૩

૪

૫

એકાશનનું

પાણસ્સ

દેસાવ૦ અથવા સાંજના

એકા. બેઆ. એકલ=૩

છ આગારનું

૧ ભેદ=કુલ ૨૧ ભેદ

૧

એવી રીતે ઉપવાસના પાંચ સ્થાન:-ચઉત્થડભત્ત કે અભત્તથી

૨

૩

૪

૩૪ અભત્ત+નમુ૦ આદિ અને આઠ સંકેતનું + પાણસ્સ + દેસાવ૦ +

૫

સાંજનું.

-મધ્ય પચ્ચક્કપાણમાં સૂરે ઉગ્ગએ અને વોસિરઈ ન કહેવું, એ પૂર્વાચાર્યોથી ચાલી આવતી કરણ વિધિ છે.

તિવિ૦ ઉપવાસ એકાશન આદિમાં પાણસ્સનો આગાર હોય,
દુવિ૦ અચિત્ત જલ૦ એકાશન આદિમાં કે છૂટામાં પાણસ્સનો

આગાર હોય

ઉપવાસ, આંબેલ, નીવિ એ ચઉવિહાર કે તિવિહારજ હોય.

એકાશન કારણે દુવિ૦ પણ હોઈ શકે તેમાં અચિત્તનો નિયમ નહિ (શ્રાદ્ધવિધિ - નીવિ અપવાદે દુવિ૦ પણ હોય)

પોરિસી૦ તિવિ૦ કે ચઉવિ૦ ગૃહસ્થને કારણે દુવિ૦ પણ. ગાઢ કારણે મુનિને પણ (પંચાશકજી)

નમુક્કારસહિયં ચઉવિ૦ જ હોય, કેમકે એ ગઈરાતના ચઉવિ૦ ના તીરણ રૂપ છે.

દિવસચરિમં મુનિને ચઉવિં જ. અને ગુહસ્થને તિવિં દુવિં

પણ.

ભવચરિમં તિવિં કે ચઉવિં હોય. -એકલઠાણ ચઉવિં જ.

દ્વાર-૩. આહાર=૧ એકલું પણ જે ક્ષુધા સમાવી શકે તે.

(અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ.)

૨ આહારમાં ભખ્યું ન ભખ્યું છતાં જે આહારમાં સ્વાદ આપી શકે તે (લુણ, હિંગ, જીરું, તંબોલમાં કાથો, પાણીમાં કપુર)

૩ ક્ષુધિત ક્ષુધા શમાવવા જે પંક જેવું નીરસ પણ કોઠામાં નાખે તે. (માટી)

૧ અશન-મગ આદિ કઠોળ, ભાત (ફૂર) ઘઉં, સાથવો (શેકેલા મગ) જીવારનો લોટ, માંડા (પૂડા, પોળી, રોટલી, રોટલો) દૂધ, દહીં વગેરે, ખાજાં આદિ પકવાન રાખ ઘેંસ આદિ. સર્વે શાક વગેરે ક્ષુધા શમાવે તે.

૨ પાન-કાંજ (છાસની આશ), જવનું-ઘઉં-ચોખા-કોદ્રવ-આદિનું ધોવણ, કેરાનું ધોવણ, ચીભડા આદિની અંદર રહેલાં પાણી, કે એનું ધોવણ, મદિરાનું પાણી (આસવ સરકો) વગેરે, -તિવિહારમાં કર્પૂરાદિથી અમિ-શ્રિત શુદ્ધ જલ કલ્પે. (નાળીયેરનું પાણી, શેલડીનો રસ, છાશ વગેરે અશનમાં ગણાય.)

૩ ખાદિમ=ક્ષુધાની પૂર્ણ શાન્તિ ન કરે પરંતુ કાંક સંતોષ કરે તે. કોઠવડી, આમળાગંઠી, આંબાગોળી, શેકેલા ધાન્ય (મમરા, પોંક, ચણા

ડાળીયા વગેરે) ખજૂર, ખારેક, નાળીયેર, મેવો, કેરી આદિ ફળો
 ૪ સ્વાદિમ=(i) દ્રવ્યોને અને તેના રસાદિ ગુણોને જે સ્વાદ પમાડે તે.
 (ii) રાગદ્વેષ રહિત જેનું આસ્વાદન કરનાર સંયમીને સંયમ ગુણોનો
 આસ્વાદ કરાવે તે. (iii) જેનું આસ્વાદન પોતાના માધુર્યાદિ ગુણોનો
 નાશ કરે (સાઈમં-સાઘતિ ઇતિ)

સુંઠ, હરડે, બહેડાં, પીપર, મરી, જીરું, અજમો, જાયફલ,
 જાવંત્રી, કાથો, ખેરવટી, જેઠીમઘ, કેસર, નાગકેસર, તમાલપત્ર, એલચી,
 તજ, લવિંગ, બીડલવણ, અજમોદ, પીપરીમૂલ, ચિણિકબાલ, મોથ,
 કપૂર, બાવળ, ધાવડી, ખેર, ખીજડાની છાલ અને પત્ર, સોપારી, હિંગ,
 જવાસામૂળ, બાવચી, તુલસી, સંયળ, તંબોલ, વરીયાલી, સુવા, વગેરે
 સ્વાદિમમાં ગણાય. જીરું એ સ્વાદિમ કે ખાદિમ એમ બે મત છે.
 અજમાને પણ કેટલાક ખાદિમ કહે છે. મઘ, ગોળ, ખાંડ, સાકર પણ
 સ્વાદિમમાં ગણાય, પણ તૃપ્તિકારક હોવાથી દુધિહારમાં ન કલ્પે.

અનાહારી

એ ચઉવિં કે મુઠ્ઠિસહિયં આદિ સંકેત પચ્ચક્ષ્ખાણ કર્યા પછી અશન પાન
 વગેરે ચારે આહારના ત્યાગના પચ્ચક્ષ્ખાણ કાળમાં ઔષધના કારણે લેઈ
 શકાય, ઉપર પાણી ન વપરાય. તે આ-

લિંબડાના અંગ, ગોમૂત્રાદિમૂત્ર, ગળો, કફ, કરીયાતુ, અંતિ-
 વિષ, રાખ, ચીડ, હળદર, ઉપલેટ, વજ, ત્રિફળા (હરડે, બહેડા,

આમળા, ત્રણ સરખા ભાગે) બાવળ છાલ, ધમાસો, નાંહિ, આસંધી, રિંગણી, એળીઓ, ગુગળ, બોરડી, કંથેરી, કેરમૂળ, પુંઆડ, મજ્જઠ, બોળ, પાનની જડ, ચિત્રક, કુંદરૂ, ફટકડી, ચીમડ, શુવર, આકડા, આદિ દ્રવ્યો છે.

ધાર ૪ થું. આગાર:=કયા પર્યક્ષમાણમાં કેટલા અપવાદ.	પર્યક્ષમાણ	આગાર
નમુકકાં ના.... ...	૨-(અન્નત્થ) છાભોગોણં, સહસા	
ચરિમં, સકેત, અભિગ્રહ	૪- છાભોગોણં, સહસાં મહત્તરાં સવ્વસ માહિં	
પ્રાવરણના	૫-ઉપરના ચાર+ચોલપદ્ધાં	
ઉપવાસના	૫- ઉપરના ચાર + પારિક્કાં	
પોરિસી સાઢપોં ના....	૬-મહત્તરા વિના ૩ + પચ્છન્ન + દિસામોં + સાહુવં	
પુરિમહ અવહના ...	૭-ચરિમં મુજબજ + પચ્છન્ન + દિસામોં + સાહુવં	
વિગઈનીવિ (વિંડવ્રવ બેપચ્ચં વાળી)ના....	૮-ચરિમં મુજબજ + લેવાં ગિહં ઉક્ખિત્ત, પુચ્ચં પારિક્કાં	

નીવિ (માત્રદ્રવના પચ્ચના વાળી)ના	૮-ઉદ્દિખત્ત૦ વિના ઉપરના ૯-૧=૮
આયંબિલના	૮-પુચ્ચ૦ વિના વિગઈના ૯-૧=૮
એકા૦ બેઆ૦ ના ...	૮-ચારિમં મુજ્જ ૪+સાગારિયા૦ આઉંટણ૦ ગુરુઅબ્બુ૦, પારિક્કા૦
એકલઠાણના	૭-આઉંટણ૦ વિના ઉપરના
પાણહારના	૬-લેવેણ, અલેવેણ, અચ્છેણ, બહુલે૦ સસિત્થેણ, અસિત્થેણ.
૪ દ્રવ વિગઈ	દૂધ, મધ, મદિરા તેલ
૨ પિંડવિગઈ	માખણ, પકવાન
૪ પિંડદ્રવવિગઈ	ઘી, ગોળ, દહીં માંસ.

આગારના અર્થ

અન્નત્થ=(આગળ ગણવામાં આવતા આગાર) સિવાય. આ શબ્દ દરેક આગાર સાથે જોડવો.)

- અણાભોગેણં - અનાભોગ, પચ્ચક્ખાણ ભૂલી, ભૂલથી મોમાં નાખે (ભૂલ ખ્યાલમાં આવતાં, તુર્ત મોંમાંથી બહાર કાઢી નાખવું)
- સહસાગાર - અચાનક અણચિંત્યું મોંમાં પડી જાય (છાશ વલોવતાં મોમાં કણ પડી જાય.)
- મહત્તરાગાર - પચ્ચં થી થતી નિર્જરાની અપેક્ષાએ મોટી નિર્જરાનું સંઘ, ચૈત્ય, કે ગ્લાન મુનિ આદિનું - કાર્ય આવી પડેથી વહેલું પારે.
- સવ્વસમાહિં - તીવ્ર શૂલ આદિ અત્યંત પીડાથી દુર્ધ્યાનને લઈને દુર્ગતિમાં જવાનું ન થાય તે સારૂ દુર્ધ્યાન અટકાવવા ઔષધાદિ લેવા માટે સમય થયા પહેલાં પચ્ચં પારે. કે તેવા પીડાતા સાધુ કાજે જવા વૈધ વહેલું પચ્ચં પારે.
- પચ્છન્નકાલ - મેઘ, ધૂલ, પર્વત, આદિથી સૂર્ય ઢંકાયો, અનુમાનથી ભૂલથી પહોર આદિ દિવસ, દહાડો ચઢ્યો માની પચ્ચં પારે.
- દિસામોહ - ભૂલથી પૂર્વને પશ્ચિમ જાણી વહેલા પચ્ચં પારે.
- સાગારિયા - મુનિની અપેક્ષાએ કોઈ ગૃહસ્થ, અને શ્રાવકની અપેક્ષાએ નજર લાગે તેવો ગૃહસ્થ, આવી ચઢતાં એકાશનાદિમાં અધવચ ઉઠી બીજે બેસવું પડે.

- આઉંટણ - હાથ પગ વગેરે સંકોચતા પસારતા.
- ગુરુ અબ્બુ - ગુરુ કે વડીલ પાહુણા પધારે ત્યારે ઉભા થતા.
- પારિક્ષા - વિધિગૃહીત વિધિભુક્ત આહારમાંથી વધતા ગુરુની આજ્ઞાએ ઉપવાસાદિવાળાને વાપરવું પડે. ચોવિં ઉપ - ને આ આગાર છે, છતાં એને પારિક્ષા નથી અપાતું, કેમકે હાલ પાણીનું પારિક્ષા કરવાની પ્રવૃત્તિ નથી, અને પારિક્ષા પાણી વિના મુખશુદ્ધિ શી રીતે કરે.
- ચોલપટ્ટાગારેણં - જિતેન્દ્રિય ચોલપટ્ટ - ત્યાગાભિગ્રહધારિ મહામુનિઓ જો ગૃહસ્થ આવે તો તુરત ચોલપટ્ટક પહેરી લે. એકલા વસ્ત્ર ત્યાગના પચ્ચક્રખાણમાં 'પાંગુરણ સહિઅં પચ્ચક્રખામિ અન્નત્ય... ચોલં'
- લેવાલેવેણં - વિગંઈથી ખરડાએલ કડછીને લૂછવા છતાં સર્વથા અલેપ નથી પણ લેપાલેપ છે, એનાથી વહોરાવે.
- ગિહત્થસંસદ્દેણં - શાક, કરંબો વધારવાથી કિંચિત્ લેપવાળી થયેલ હથેલી રોટલાદિમાં લુવામાં ઘસી ગૃહસ્થે બનાવેલ વસ્તુ મુનિને નીવિ આયંબિલમાં ખપે, પરંતુ સ્પષ્ટ રસ અનુભવવામાં આવે તો ન ખપે. પચ્ચક્રખાણ ભાંગે. (આ આગાર મુનિને માટે છે.)

ઉક્ષિપ્ત વિવેગેણં-રોટલી પર પડેલી ગોળ આદિ પિંડ વિગંઈ ઉપાડી લેઈ

અલગ કરે, છતાં કિંચિત્ અંશ રહી જાય તોય એ રોટલી વાપરતાં એ વિગયના ત્યાગીને પચ્ય. ભંગ નહિ. (આ આગાર મુનિને માટે છે.)

પડુચ્યમક્ષિમએણ - પડુચ્ય=સર્વથા લુખાની અપેક્ષાએ કિંચિત્ બ્રક્ષણ=સ્નેહ-વાળું કર્યું હોય, કે રોટલી કુણી કરવાને ઘી આદિનો કણક આદિમાં હાથ દે, તો તેવી અલ્પલેપવાળી રોટલીથી નીવિ. પચ્ય નો ભંગ નહિ. (આ આગાર પણ મુનિ માટે છે.)

તિવિહારના પચ્યક્રખાણમાં કેવળ શુદ્ધ પાણી ન મલે, છતાંય બીજા પાણી કલ્પે છે એથી લેવેણ વા વગેરે આગાર,

લેવેણ - અનાજ ધોયેલું, ડહોળ અને દાણાવિનાનું, એવું નીતર્યું ઓસામણ, ખજૂર, આંબલી કે દ્રાક્ષાદિનું નીતર્યું ચોક્કસ પાણી (ભાજનને કંઈક ચીકણું કરે માટે લેપકૃત્)

અલેવેણ-સોવીર-કાંજી (છાછની આશ) ઈત્યાદિ અલેપકૃત

અચ્છેણ- ત્રણ ઉકાળાવાળું નિર્મલ જલ, ફલાદિના ધોવણ કે ફલાદિના નિર્મલ અચિત જલ.

બહુલેણ-તલનું કે તંદુલનું ધોવણાદિ ગડુલ જલ,

સસિત્યેણ-સિત્થ=દાણો. રંધાયેલ દાણો રહી ગયેલું ઓસામણ, તેવુંજ તિલોદક તંદુલોદક ઉત્સ્વેદિમ જલ=૧. પિષ્ટજલ (પલાળેલા લોટનું કોઢ્યા પહેલાનું પાણી), ૨. પિષ્ટધોવણ (લોટ ખરડાયેલ હાથ કે ભાજન ધોયાનું પાણી) લોટના કણવાળું.

અસિત્યેણ-ઉપર મુજબનું, પણ લોટના કણ કે દાણા વિનાનું ગાળેલું કે નીતરેલું પાણી.

દ્વાર પમું -

વિગઈ ($\frac{૬}{૨૧} + \frac{૪}{૧૨}$) ૧લી ૬ વિગઈના ૨૧ ભેદ, ૨ જી મહાવિગઈના ૧૨ ભેદ.

૫ દૂધ	૪ ૪ દહિં-ધી	૪ તેલ	૨ ગોળ	૨ પકવાત્ર
ગાય ભેંસ બકરી ગાડરીનું ઉંટડીનું	ગાય ભેંસ બકરી ગાડરીનું	તલ સર્ષવ કુસુંબી અળસીનું	પિંડ દ્રવ	ધી તેલનું

૩ મધ	૨ મદિરા	૩ માંસ	૪ માખણ
કુંતીયાનું માખીઓનું ભમરીઓનું	કાષ્ટ (વનસ્પતિની, સ્કંધ-શેરડીની પુષ્પ-મહુડાની ફલ-દ્રાક્ષની) લોટની	જલચર થલચર ખેચરનું	ધીની જેમ

૩૦ નીવિયાતાં-

- પ દૂધના- પયઃશાટી, ખીર, પેયા, અવલેહિકા, દુગ્ધાટી.
 પ દહિંના- કરંબ, શિખરણી, સલવણ, ધોલ, ધોલવડાં.
 પ ગોળના- સાકર, ગુલવાણી, પાકગુડ, ખાંડ, અર્ધ ઉકળ્યો શેરડીરસ.
 પ ઘીના- નિર્ભજન, વિસ્પંદન, પક્વોષધિતરિત, કિટ્ટિ, પક્વધૂત.
 પ તેલના - નિર્ભજન, તિલકુટ્ટી, પક્વોષધિતરિત, તિલમલિ, પક્વ-
 તેલ. અને
 પ પક્વાન્ન - દ્વિતીય પુડલો, જથો ઘાણ, ગુડઘાણી, જલલાપસી, પોત-
 કૃત પુડલો.

આની સમજૂતી -

- પયઃશાટી-દ્રાક્ષ સહિત રાંધેલ દૂધ-બાસુંદી (દ્રાક્ષાદિ રહિત કેવળ દૂધની
 બાસુંદી એ નીવિયાતું નહિ) આ રીતે મહેસાણાની બુકમાં
 ટીપ્પનક છે પણ નિવિયાતુ ગણવાની પદ્ધતિ છે
 ક્ષીર- ખીર, (ઘણા) તંદુલ સહિત રાંધેલ દૂધ.
 પેયા- (દૂધપાક) અલ્પ તંદુલ સહિત રાંધેલ દૂધ (કાંજી)
 અવલેહિકા - તંદુલના લોટ સહિત રાંધેલ દૂધ
 દુગ્ધાટી - કાંજી આદિ ખાટા પદાર્થ સહિત રાંધેલ દૂધ
 કરંબ - (દહિંમાં) મેળવેલા ભાતવાળું દહિં
 શિખરણી - દહિંમાં ખાંડ નાખી વસ્ત્રથી છણેલું (શીખંડ)
 સ-લવણ- લૂણ નાખી મથેલું, હાથથી અડવાળેલું.

- ઘોલ - વસ્ત્રથી ગાળેલું દહિં.
- ઘોલવડા - ઘોલમાં નાખેલાં કે ઘોલથી બનાવેલાં વડાં.
- ગુલવાણી - (ગુલપાનક) - ગોળનું પાણી જે પુડા આદિ સાથે ખવાય છે તે.
- પાકગુડ - (પાકો ગોળ) ઉકાળીને કરેલો, ખાજાં આદિ ઉપર લેપાતો. ગોળની ચાસણી.
- નિર્ભજન - તળાયા બાદ વધેલું બળેલું ઘી-તેલ
- વિસ્પંદન - દહિંની તર+લોટની બનેલી કુલેર. [અર્થ બળેલા ઘી + તંદુલનું ભોજન (સિદ્ધાન્તે)]
- પકવોષધિતરિત - ઔષધિ ઉકાળેલ ઘી તેલ ઉપરની તર.
- કિટ્ટી - ઉકળીને ઘી તેલ પર તરી આવતો મેલ.
- પકવ ઘી-તેલ-આમળાદિ ઔષધિ સાથે ઉકળેલું.
- તિલકુટ્ટી - તલ + ગોળ ખાંડણીમાં ખાંડી એક રસ કરેલ
- તલસાંકળી - ગોળનો પાયો કરી તલ મેળવે તે.
- દ્વિતીય પૂપ - તવીમાં સંપૂર્ણ સમાતા એક પુડલાને તળી પછી એજ ઘી તેલમાં તળાયેલ બીજા પુડલા પુરી (ઘી તેલ નવું ઉમેર્યા વિના.)
- તત્સ્નેહ ચતુર્થાદિ ઘાણ - પુરીઓ વગેરેના ૩ ઘાણ તળ્યા બાદ ચોથા પાંચમાં આદિ ઘાણની પુરીઓ (નવું ઘી તેલ ઉમેર્યા વિના)

ગુડધાણી - ગોળના પાયામાં મેળવેલ ઘાણીના લાડુ. (સુખડી પણ આ રીતે થવા છતાં ગોળનું નિવિયાતુ સેન પ્રશ્નમાં કહ્યું છે તેથી ગુલધાણાની કૃતિ ઉપર લખ્યાથી જુદી રીતે સંભવે છે...)

જલ લાપસી- તળ્યા બાદ વઘેલા ઘીને કાઢી લીધા પછી, તવીમાં રહેલી ચીકાશમાં ઘઉંનો ભરડો વગેરે શેકી, ગોળનું પાણી રેડી, બનાવેલ દાણાદાર શીરો કે કંસાર; ચાલુ શીરો કે લાપસી (બાટ) જેમાં નીચે ઘી ન નાખે.

પોતકૃત - ઉપર કહ્યા મુજબની ચીકાશમાં તળેલ પુડલો; કે ઘી તેલનું પોતુ દઈ તળેલ ઢેબરાં આદિ.

નીવિયાતું

સંસૃષ્ટ - ગૃહસ્થે પોતાના માટે છાંટેલા ભાત આદિની ઉપર ચઢેલા દૂધ દહીં ચાર આંગળ સુધી સંસૃષ્ટ; નરમ ગોળ, ઘી, તેલ, એક અંગુલ સુધી સંસૃષ્ટ. આ નીવિયાતું છે. તેથી ઉપર ચઢેલું વિગઈમાં જાય.

કઠીન ગોળને ચુરમાંમાં, કઠીન માખણને ભાતમાં મિશ્ર કર્યો છતાં ગોળ માખણના આદ્ર આમલક (લીલા આમળા), પીલુ કે શીણ વૃક્ષના મહોર જેવડા ઝીણા કણીયા રહી જાય, તે ગોળ માખણ સંસૃષ્ટ. પણ એથી મોટો એક પણ

કણ રહ્યો હોય તે દ્રવ્ય વિગઈ ગણાય. તે નીવિ કે વિગઈના પચ્ચં માં ન કલ્પે. તથ્યા બાદ કે સુખડી વગેરે ઉદ્ધર્યા બાદ વધેલું ઘી ઠંડુ થઈ બનાવેલું દ્રવ્ય પણ નીવિયાતું એને ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય પણ કહે છે. આમાં ઘી નીચે ઉતારી ઠંડુ પડવું જોઈએ, નહિતર ચૂલા ઉપર તો પાક થયેલી વિગઈ ગણાય. કલમ શાલિ તંદુલ આદિ દ્રવ્યોથી ભેદાયેલ દૂધ એય નીવિયાતું.

સરસોત્તમ દ્રવ્યો (ઉત્તમ દ્રવ્યો)

તલસાંકળી; હારડાડપ કોપરાં; ખારેક, સિંગોડાં વગેરે; 'વરસોલાં' સાકરનાં દ્રવ્યો; અખોડ મેવાદિ; ખાંડઆદિથી મિશ્ર અચિત્ત રાયણ, કેરી આદિ ફળો; દ્રાક્ષ નાળીયેર, કાકડી આદિના અચિત્ત પાણી; ડોળીયું (મહુડાના બીજનું તેલ) એરંડીયું, કુસુંભીયું.

મુનિને નીવિમાં અપવાદે કલ્પ્ય- ૩૦ નીવિયાતાં, ૭ સંસૃષ્ટ, તથા ઉત્તમ દ્રવ્યો.

મજ્જે મહુમ્મિ મંસમ્મિ નવણીયમ્મિ ચઉત્થય ।

ઉપ્પજ્જન્તિ અણંતા (અનેક) તવ્વન્ના તત્થ જંતુણો ॥

દ્વાર ૭. પચ્ચં ના ભાંગા ૧૪૭-

૩ અયોગી ભંગ	૩ દ્વિક સંયોગી ભંગ	૧ ત્રિયોગી ભંગ
મન, વચન, કાયા	મનવચન, મનકાયા,	મન વચન કાયા
ના ૩. કરણ કરાવના	વચનકાયા, ના ૩.	નો ૧. કરણ કરાવણ
અનુમોદનના	કરણકરા, કરણઅનુ,	અનુમોદનનો
૩.	કરાવણઅનુ ના. ૩.	૧

મન આદિના ૭, તથા કરણ આદિના ૭, ૭x૭x૩=કાલ=૧૪૭
અતીતનું પચ્ચં=અતીતની નિંદા, ગર્હા, વર્તમાનનું પચ્ચં=વર્તમાનનો
સંવર (નિરોધ)

સાંસારિક તુચ્છ લાભ ખાતર મોક્ષમાર્ગ જેવા મહાન્ લાભાર્થે
કરેલ પચ્ચં નો ભંગ ન કરાય

પચ્ચ કરનાર-કરાવનાર, એ પચ્ચં ના અર્થના જાણ અજાણ
હોય. એના ૪ ભાગમાંથી બંને અજાણનો ચોથો ભાંગો અશુદ્ધ. બાકી
ત્રણ શુદ્ધ, ૩જા ભાંગામાં જાણ ગુરુ અજાણ શિષ્યને પચ્ચં નો ભાવ
સમજાવી પચ્ચં કરાવે.

દિવસ ઉગ્યા પૂર્વે થાપનાજી, ગુરુ કે ચૈત્ય સન્મુખ સ્વયં પચ્ચં
ઉચ્ચરી, પચ્ચં નો કાળ પુરો થતા પહેલાં ગુરુને વંદન કરી રાગ, દ્વેષ,
નિયાણ રહિત પચ્ચં ગુરુ પાસે કરે. ત્યાં સાથે સાથે મનમાં આલાપક
અને સ્થાને સ્થાને ‘પચ્ચકખામિ’, ‘વોસિરામિ’ બોલતો જાય

દ્વાર. ૮ શુદ્ધિ ૬ -

૧. ફાસિયં (હૃદયના વિરતિના પરિણામ અને સંવેગથી ફરચ્યું),
૨ પાલિયં (રક્તિતં - વારંવાર સંભાળ્યું), ૩ શોષિતં (ગુરુને આપતાં શેષ
વધેલું વાપરીને), ૪ તીરિયં (મોહું પચ્ચં પારીને), ૫ કિટ્ટિયં (કીર્તિતં -
ભોજન વખતે પુનઃ પચ્ચં સંભારીને મારે અમુક પચ્ચં હતું તે હવે પૂર્ણ

થયું માટે હવે ભોજન કરીશ' એ રીતે) ૬ આરાહિયં (પૂર્વોક્ત રીતે પચ્ચં ભાષ્યની બધી વિધિ અથવા પાંચે શુદ્ધિ સાચવીને.)

અથવા શુદ્ધિ ૬-

(૧) શ્રદ્ધા શુદ્ધિ - 'શાસ્ત્રે જે પચ્ચં જે રીતે, જે અવસ્થામાં, જે કાળે કરવાનું કહ્યું છે, તે પચ્ચં તે રીતે, તે અવસ્થામાં, તે કાળે કરવું યોગ્ય છે' તેવી સચોટ શ્રદ્ધા.

(૨) જ્ઞાન શુદ્ધિ - પચ્ચંનું સ્વરૂપ, અને કઈ રીતે, કઈ અવસ્થામાં, કયા કાળે થઈ શકે તે જાણવું.

(૩) વિનય શુદ્ધિ - ગુરુને વંદન કરવા પૂર્વક પચ્ચં કરવું

(૪) અનુભાષણ શુદ્ધિ - ગુરુ પચ્ચં ઉચ્ચરાવે તે સાથે પોતે મનમાં આલાવી બોલે અને તે તે સ્થાને 'પચ્ચક્રખામિ' 'વોસિરામિ' કહે.

(૫) અનુપાલન શુદ્ધિ - વિષમ સંકટ આવી પડે પણ પચ્ચં ન ભાંગતા સમ્યક્ પાળવું.

(૬) ભાવ શુદ્ધિ - આ લોકમાં ચક્રવર્તી આદિના સુખની, પરલોકના દેવાદિ સુખની અભિલાષા (નિયાણું) રહિત, કોઈ પ્રકારના રાગ દ્વેષ વિના, માત્ર કર્મક્ષયાર્થે પચ્ચં કરવું, ને પૂર્ણ પાળવું.

રાગથી પચ્ચક્ખાણ - ગુરુને પોતા તરફરાગી કરવા, લોકોને પોતા પ્રત્યે ભક્તિ ભાવવાળા કરવા, પ્રિય વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા (બાધારૂપે), ચમત્કારી શક્તિઓ ઉત્પન્ન કરવા, પૌદ્ગલિક સુખાર્થે, ઇત્યાદિ હેતુએ થતા પચ્ચઁ અથવા માયા વાળા કે ધન કીર્તિ આદિના લોભ-વાળા પચ્ચક્ખાણ.

દ્વેષથી પચ્ચ -

ન ભાવતી, ન પસંદ વસ્તુના ત્યાગ માટે અમુકને સંતાપવા, તેજો લેશ્યાદિ અર્થે કરાતું પચ્ચઁ અથવા ક્રોધ, રીસ, અભિમાન આદિવાળું પચ્ચક્ખાણ. અપ્રત્યાખ્યાન કષાય મોહના ઉદયે પચ્ચક્ખાણનો ભાવ ન જાગે, અને વીર્યાન્તરાયના ઉદયે પચ્ચઁ પાળવાની શક્તિ ન હોય, એ સંભવિત છે. છતાં “પચ્ચક્ખાણ મોક્ષનું પરમ અંગ છે, અને ભાવથી કે દ્રવ્યસહિત ભાવથી પચ્ચઁ ધર્મ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી મુક્તિ નથી” એવી શ્રદ્ધા રાખવી આ શ્રદ્ધાય ન હોય તો મિથ્યાત્વ મોહનો પણ ઉદય વર્તતો ગણાય.

સમકિતી શ્રદ્ધા રાખે એટલુંજ નહિં, પણ નીચે જણાવેલા અજ્ઞાન ભયાર્ કુતર્ક ન કરે; જેવાં કે:- ૧. મનની ધારણાથી ધારી રાખવું. પચ્ચઁ થી શું

વિશેષ ? ૨. પચ્ચં લેઈનેય મન કાબુમાં રહેતું નથી. ૩. લ્યો ! ન ગમ્યું કે ન મલ્યું એટલે પચ્ચં કર્યું. ૪. પચ્ચં લેઈને ન પાળવાથી વ્રતભંગનો મહાદોષ, એ કરતાં વિના નિયમે માત્ર ભાવનાથી પાળવું. ૫. લોક સમક્ષ પચ્ચં નો દેખાવ એ આડંબર છે. એ કરતાં ગુપ્ત દાનની જેમ મનથી ધારી પાળેલું બહુ ફલવાળું ૬. દાનાદિ ચાર ધર્મમાં ભાવ ધર્મજ શ્રેષ્ઠ છે. ૭. વ્રત નિયમ તો ક્રિયા ધર્મ છે, ક્રિયા તો જ્ઞાનની દાસી છે,, માટે જ્ઞાન સ્વરૂપ ભાવના ઉત્તમ છે, વ્રત નહિ. ૮. મરુદેવા, ભરતચક્રી, શ્રેણિક, આદિએ ક્યાં પચ્ચં કર્યા હતાં ? વગેરે કુતર્કો ન કરવા.

કારણ કે, ૧. પચ્ચં માં અન્નત્થડણાભોગેણં વગેરે આગારો હોવાથી અજાણતા ભૂલ થાય ત્યાં નિયમ ભાંગતો નથી, જ્યારે મનની ધારણામાં આગાર તો છે નહિ, તેથી ભૂલ થતાં ધારણા ભાંગે છે. આ વિશેષ છે. બીજું એ છે કે, માત્ર મનથી ધારવામાં કોઈ પ્રસંગે મનને એમ થાય કે ‘મારે નિયમ ક્યાં છે, લાવને ખાઈ લઉં’ આ રીતે પડે છે. નિયમવાળાને અંકુશ છે. ત્રીજું એકે, પચ્ચં એટલે પાપને નોટિસ સાથે પાપથી છૂટા છેડા (વિરતિ). મનની ધારણામાં તે નથી એટલે પાપ ન આચરવા છતાં અવિરતિ અંગે પાપ લાગે. જેમ ભાગીદારીની પેઢીમાંથી છૂટા થવાની નોટીસ ન આપે, તો નુકશાનીનો ભાગ ભરવો પડે, ભલે પોતે જોતે વેપાર નથી કર્યો તોય.

૨ પચ્ચં લીધાથી કાયા અંકુશમાં આવી, અને ધીમે ધીમે મનને અંકુશમાં આવવાનો અભ્યાસ પડે છે.

૩ ભલે કોકે ન ગમ્યું કે ન મળ્યું એટલે પચ્ચં કર્યું; છતાં એની આશા છોડી, હવે મળે તોય ન લેવી, ભોગવવી એવી વૃત્તિ કેળવી, અને ‘પાપની વસ્તુ નથી તોય ચાલે છે, તો પછી એનો ત્યાગ ધર્મ કાં ન કરું’ આ શુભ ભાવના કરી એવા ઘણા લાભ પચ્ચં થી છે.

૪. પચ્ચં વિનાનાને ગુરુ પ્રાયશ્ચિત છે, ભાંગનારને લઘુ પ્રાયશ્ચિત છે.

૫. લોક સમક્ષ લીધેલા પચ્ચં નો માથા પર ભાર રહે છે, એથી બરાબર પળે છે; જેમ ૪ થું વ્રત.

૬. પચ્ચં થી સાચો ભાવ જન્મે છે. કેમકે પચ્ચં આલંબન છે.

૭. વ્રતનિયમરૂપ ક્રિયાના સતત વ્યવહારમાં ટેવાતા, વિષયોનો રંગ ઓછો થઈ, પરિણતિ અને સંવેદન જ્ઞાન જન્મે છે; નહિ કે વિષયમાં રક્ત રહીને

૮. ભરતે પૂર્વે વ્રત સાધ્યા છે. મરુદેવા અપવાદભૂત છે. શ્રેણિક કૃષ્ણને પોતે વ્રત ન પામ્યાનો તીવ્ર બળાપો, અને બીજાના વ્રતને જોઈ અનહદ આનંદ હતો, અને હજી પણ વ્રત લઈનેજ કેવળ જ્ઞાન પામી શકશે.

પ્રકરણ દોહન

ऐं नमः

जीव विचार.

ઉપયોગ (ચેતના) લક્ષણો જીવઃ જીવનું લક્ષણ ઉપયોગ=જ્ઞાન કે દર્શનનું સ્ફુરણ ચેતના=જ્ઞાન, સુખદુઃખાદિનું સંવેદન.

જીવ-બે પ્રકારે-૧ સંસારી (સંસરણ ભ્રમણ કરે તે, કર્મવાળા) અને ૨ મુક્ત - મોક્ષના (ભ્રમણથી કે કર્મથી રહિત).

સંસારી - બે પ્રકારે - ૧. ત્રસ (સ્વેચ્છાએ હાલીચાલી શકે) અને ૨. સ્થાવર જીવો (સ્થિર રહે તે).

- સ્થાવર - ૫ -

૧. પૃથ્વીકાય (પૃથ્વી એજ છે કાયા જેની તે જીવ) - રત્નો, પરવાળાં, હિંગાળોક, હડતાલ. મણસિલ. પારો, ધાતુઓ, ખડી, પાષાણ, માટી, ખાર, મીઠું, ફટકડી સુરમો, વિગગેરે.

૨. અપ્કાય - ભૂમિનું આકાશનું, ઝાકળ, ધૂમસ, હિમ, કરા, વનસ્પતિપરનું, હાઈડ્રોઁ ઓક્સીઁ વાયુના સંયોગથી થતું, ઘનોદથિ (રત્ન પ્રભાદિ પૃથ્વીની નીચે અસંઁ યોજન સુધી થીજેલું) પાણી

૩. તેજસ્કાય - અંગારા, જ્વાળા, તણખા, ભાઠા-લીંટી વિગેરેનો અગ્નિ (મુર્મુર), આકાશમાંથી ખરતો રેખારૂપ અગ્નિ (ઉલ્કા), ચક્રમક વજ્ર

વગેરેનો અગ્નિ (અશનિ), ખરતા તારા જેવા અગ્નિના કણ (કનક), વિજળી, દીવાની ઉજેહી વિગેરે.

૪. વાયુકાય - ઉદ્ભ્રામક (તૃણાદિને ઉંચે ભમાવે તે), સંવર્તક વાયુ ઉત્ક્રાલિક વાયુ, (રહી રહીને વાય અને ધૂળમાં રેખા કરે તે). મંડલિક (પાંદડાં વિગેરેને ગોળ ભમાવે તે) મહાવાયુ, શુદ્ધવાયુ, ગુંજવાયુ, ઘનવાત, તનવાત.

૫. વનસ્પતિકાય - બે પ્રકારે. ૧. સાધારણ. ૨. પ્રત્યેક. ૧. સાધારણ-જે એક શરીરમાં અનંત જીવે છે, એ શરીરને નિગોદ કહે છે, જે વનસ્પતિમાં નસ, સંધિ અને પર્વ ગુપ્ત હોય, ભાંગવાથી સરખા ભાગ થાય, છેદવાથી તંતુ ન જણાય, ગમે તે છેદેલો ટુકડો વાવવાથી ફરી ઉગે તે અનંતકાય, ઉગતી વખતે અંતર્મુહૂર્ત સુધી સર્વકિસલય, પાંચે રંગની કુગ, સેવાળ, ભૂમિકંદ, અવ્યક્ત અવયવવાળા અંકુર, કુણાપાંદડા-ફળ, બિલાડીના ટોપ, લીલી હળદર, આદુ, કચુરો, પાલખું, થોર, કુંવર પાહું, ગુગળ, ગળો, કુણી આંબળી, બટાટા, લસણ, ડુંગળી, શકરીયાં, મૂળા વિગેરે અનંતકાય.

૨. પ્રત્યેક - જે એક શરીરમાં એક જીવ તે ઉપર કહ્યાથી ઉલટા લક્ષણવાળા, મૂળ, કંદ, સ્કંધ, ડાળી, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, બીજ, કાષ્ઠ, છાલ. ગુચ્છ (કપાસ, વિગેરે), ગુલ્મ, (મોગરો વિગેરે ફૂલઝાડ), લતા-ચંપકાદિ પુષ્પોના વેલા. વલ્લિ-કોળા વિગેરેના વેલા ઈત્યાદિ-આ પ્રત્યેક સિવાયના પાંચેય

સ્થાવરોના અસંખ્ય શરીરો ભેગા મળે ત્યારેજ ચક્ષુથી જોઈ શકાય. પ્રત્યેક વનઃ સિવાય પૃથ્વીકાયાદિ પાંચ સુક્ષ્મ જીવો પણ છે તે ચૌદ રાજલોક વ્યાપી છે, બીજાથી એ અછેદ, અભેદ અદાત્વ, અપ્રતિધાત્ય છે. મેરૂ જેવાને પણ અણુએ અણુએ અનુવિદ્ધ છે.

ત્રસ ૪.

દ્વીન્દ્રિય - અક્ષ, શંખ, કોડા, કરમીયા, જળો, અળસીયાં, ચુડેલ, વાશીમાં થતા લાળીયા જીવ, કાષ્ઠના ઘુણ (મહેર) યોનિમાં થતા કૃમિ પોરા વગેરે.

ત્રીન્દ્રિય - કાનખજૂરા, માંકણ, કેશ-ચાળ જૂ, કીડી, ઉઘેઈ, ઈયળ, ઘીમેલ, સવા, શ્વાનાદિના શરીરે થતા ગર્ગિગોડા, ગઘેયા, વિષ્ઠાના કીડા, ઘનેરા, ઈંદ્રગોપ વગેરે

ચતુરિન્દ્રિય - વીંછી, બગાઈ, ભમર, તીડ, માખ, ડાંસ, મચ્છર, કંસારી, કરોળીયા; ખડમાંકડી, વગેરે.

પંચેન્દ્રિય - ૪ નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ.

નારકી ૭ પ્રકારે - ૧. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઘમ્મા; ૨. શર્કરાપ્રભામાં વંશા; ૩. વાલુકાપ્રભામાં શેલા; ૪. પંકપ્રભામાં અંજણા; ૫. ધૂમપ્રભામાં રિષ્ટા; ૬. તમઃપ્રભામાં મધા; અને ૭. મહાતમઃપ્રભામાં માધવતી.

તિર્યંચ ૩ પ્રકારે-જલચર. સ્થલચર (૧. ઉરપરિસર્પ-સાપ, ૨. ભુજપરિસર્પ-ગીરોલી અને ૩. ચતુષ્પદ-ગાય), અને ખેચર (૧. રૂંવાટાની પાંખવાળા હંસ કાગડા, ૨. ચામડાની પાંખવાળા-ચામાચીડીયા; અથવા મનુષ્યલોકની

બહાર ૧. બીડેલ પાંખવાળા અને ૨. વિસ્તારેલ પાંખવાળા.

મનુષ્ય ૩ પ્રકારે-૧૫ કર્મભૂમિના (૫ ભરત, ૫ ઔરવત, ૫ મહાવિદેહ. જ્યાં ખેતી વેપારાદિ કર્મ છે, અથવા જ્યાં મોક્ષ સાધવાનું કર્મ-અનુષ્ઠાન છે તે) ૩૦ અકર્મભૂમિના (યુગલિક-હૈમવંત, હરિવર્ષ, રમ્યક દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ દરેક ૫-૫), ૫૬ અંતરદ્વીપના (સમુદ્રમાં હિમવંત અને શિખરી પર્વતની બંને બાજુની ૧૬ દાઢાની દરેક ઉપર ૭-૭ ક્ષેત્ર યુગલિક).

દેવ ૪ પ્રકારે-૧૦ ભવનપતિ, ૮ વ્યંતર, ૫ જ્યોતિષ, ૨ વૈમાનિક.

મુક્ત (સિદ્ધ) જીવો - મુક્તિમાં સ્વરુપે એક સરખા છતાં સિદ્ધિ પામતી વખતની સ્થિતિના હિસાબે ૧૫ પ્રકારે - જિનસિદ્ધ (તીર્થંકરો) ૨. અજિનસિદ્ધ (સામાન્ય કેવલી) ૩. તીર્થં ૪. અતીર્થં (તીર્થ પ્રવર્ત્યા પહેલાં સિદ્ધ - મરુદેવા માતા, અથવા તીર્થવિચ્છેદ પછી જાતિ સ્મરણાદિથી સિદ્ધ થાય તે) ૫ ગૃહલિંગં (ગૃહસ્થના વેષમાં કેવળ પામી...) ૬. અન્યલિંગં (મિથ્યાત્વી તાપસાદિના વેષે જાતિસ્મરણથી, વહ્કલચીરી) સ્વલિંગં (સાધુ વેષે) ૮-૧૦ સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસક લિંગ (સ્ત્રી-પુરુષ અને નપુંસકપણે), ૧૧. પ્રત્યેક બુદ્ધ (કાંઈક વસ્તુ ઉપરથી વૈરાગ પામી જાતેજ ચારિત્ર લઈ - કરકુંડુ. ૧૨. સ્વયંબુદ્ધં (ગુરુના ઉપદેશ વિના સ્વયં વિરક્ત), કપિલ. ૧૩. બુદ્ધબોધિતં (ગુરુના ઉપદેશથી),

૧૪. એક (એક સમયમાં-એક-વીર પ્રભુ), ૧૫. અનેકસિદ્ધ (ઋષભદેવ સ્વામી).

સંસારી જીવોના ૫૬૩ ભેદ.

નારક - ૭X૨ પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા=૧૪.

તિર્યક - પંચેન્દ્રિ તિ ૨૦+અપંચેન્દ્રિ, તિ ૨૮=૪૮ (જલચર, સ્થલચર, ખેચર એ ૫X૨ ગર્ભજ-સંમૂર્ણિમ X ૨ પર્યાં અપર્યાં=૨૦, પ્રત્યેક વનં સિવાય ૫ સ્થાવર એ સૂક્ષ્મ-બાદર=૧૦+બાદર પ્રત્યેક ૧ એ ૧૧ અને ૩ વિકલેન્દ્રિય એ ૧૪X૨ પર્યાં અપર્યાં = ૨૮)

મનુષ્ય-અપર્યાં સંમૂ ૧૦૧ +પર્યાં ગર્ભજ ૧૦૧+અપર્યાં ગર્ભજ ૧૦૧=૩૦૩ (૧૫ કર્મભૂં + ૩૦ અકર્મભૂં + ૫૬ અંતર્દ્વીં = ૧૦૧.)

દેવ - અપર્યાં પર્યાં ૨X૮૮=૧૮૮. (૧૦ ભવનપતિ + ૧૫ પરમા-ધામી + ૮ વ્યંતર + ૮ વાણવ્યંતર + ૧૦ તિર્યગ્જંભકદેવ + ૧૦ ચર અચર જ્યોતિષી + ૩ કિલ્બિષીયા + ૧૨ કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક + ૮ લોકાંતિક + ૮ ગ્રૈવેયક + ૫ અનુત્તર = ૮૮).

૧૦ ભવનપતિ -અસુરકુમાર, નાગં, વિદ્યુતં, સુવર્ણં, અગ્નિં, દ્વીપં, ઉદધિં, દિક્, પવનં, સ્તનિત (મેઘ) કુમાર.

૧૫ પરમાધામી (અસુરનિકાયમાં) અંબ, અંબરીષ, શ્યામ, શબલ, રુદ્ર, ઉપરુદ્ર, કાળ, મહાકાળ, અસિપત્ર, વન, કુંભી, વાલુકા, વૈતરણી, ખરસ્વર, મહાઘોષ.

૮ વ્યંતર - પિશાય, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિંનર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ.

૮ વાણવ્યંતર - અણપત્રી, પણપત્રી, ઋષિવાદી, ભૂતવાદી, કંદિત, મહાકંદિત, કોહંડ, પતંગ.

૧૦ તિર્યગ્જંભકવ્યંતરો - તીર્થંકરાદિ વિશિષ્ટ પુણ્યશાળી જીવોને ધનધાન્યાદિ આપનાર અન્નજંભક, પાનં વસ્ત્રં લેણ (ઘર)ં પુષ્પં ફલં પુષ્પફલં શયનં વિદ્યાં અવિયતજંભં

જ્યોતિષ્ક ૧૦ - ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા, એ ૫ ચર, ૫ સ્થિર.

હવે વૈમાનિક - ૩ કિલ્બિષિયા (ભંગી જેવા હલકા દેવ)

૧. પહેલા બીજા દેવલોક નીચે, ૨. ત્રીજા દેવલોક નીચે, ૩. છઠ્ઠા દેવલોક નીચે.

૯ લોકાન્તિક - (પાંચમા દેવલોકે) સારસ્વત, આદિત્ય, વહ્નિ, અરુણ,

ગદતોય, તુષિત, અવ્યાબાધ, મરુત, અરિષ્ટ.

૧૨ કલ્પોપપન્ન - સુધર્મ દેવલોક, ઈશાન, સનત્કુમાર માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાંતકં શુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુતં

૯ શ્રૈવેયક - હિકમ, મજિઝમ, ઉવરિમ, દરેક પાછા હિક્કિમં મં ઉં
એમ ત્રણ ત્રણ પ્રકારે.

૫ અનુત્તર વિજ્ય, વૈજ્યંત, જ્યંત, અપરાજિત, સર્વાર્થસિદ્ધ-વિમાનના.
દેવનિકાયમાં ૧૦ પ્રકારના દેવ:- ૧. ઈંદ્ર, ૨ સામાનિક (ઈંદ્ર નહિ પણ
ઈંદ્ર સરખી ઋદ્ધિવાળા, - વડિલ જેવા), ૩ ત્રાયસિંત્રશ (મન્ત્રી, પુરોહિ-
તસ્થાને), ૪. પારિષદ (મિત્ર જેવા), ૫. આત્મરક્ષ (શરીરરક્ષક). ૬
લોકપાલ (કોટવાળ, જાસૂસ), ૭. અનીક (સૈનિક), ૮. પ્રકીર્ણ (પ્રજા
જેવા), ૯. આભિયોગિક (નોકર), ૧૦ કિલ્લિષ (ભંગી), શ્રૈવેં અનું
સિવાય ભવનપતિ - વૈમાનિકમાં આ દશે પ્રકારના. વ્યંતર - જ્યોતિષીમાં
૩૫૫ વિના ૮ પ્રકારે.

જીવોની અવગાહના

શરીરનું માપ (ઉત્કૃષ્ટ)

પ્રત્યેક વનસ્પતિ	૧૦૦૦ યોજન	નારકી શરીર ધનુષ-આંગળ	દેવ ભવન વ્યં જયોં વૈ ૧-૨ દેવલોક	શરીર
બેઈંદ્રિય	૧૨ યો.	૧ ૭૥૥ ૬	} ૭ હાથ	
તે ઈ.	૩ ગા.	૨ ૧૫૥ ૧૨		
ચઉ.	૧ યો	૩ ૩૧૥ ધનુ:	૩ - ૪	૬ હાથ
૧૦૦૦ યોજન ઉંડા પાણીમાં કમળનો નાળ, મનુ-લોકની બહાર શંખ કાનખજૂરા ભ્રમર વગેરે આ માપે હોય છે.		૪ ૬૨૥ ,,	૫-૬	૫ હાથ
		૫ ૧૨૫ ,,	૭-૮	૪ હાથ
		૬ ૨૫૦ ,,	૯-૧૨	૩ હાથ
		૭ ૫૦૦ ,,	ત્રૈવેં	૨ હાથ
			અનું	૧ હાથ

તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય	ગર્ભજ શરીર	સંમૂર્ણમ શરીર
જલચર	૧૦૦૦ યોજન	૧૦૦૦ યોજન
ઉરપરિ	૧૦૦૦ યોજન	૨ થી ૯ યોજન
ભુજપરિ	૨ થી ૯ ગાઉ	૨ થી ૯ ધનુ
ચતુષ્પદ	૬ ગાઉ	૨ થી ૯ ગાઉ
ખેચર	૨ થી ૯ ધનુ	૨ થી ૯ ધનુ

ઉત્કૃષ્ટ શરીર-માપવાળાં

મત્સ્ય સ્વયંભૂં સમુદ્રમાં,

સર્પ ગીરોલી પક્ષી વગેરે મનું

લોકની બહાર દ્વીપોમાં, હાથી

દેવકુરુ ઉત્તરકુરુમાં હોય છે.

- મનુષ્ય ગર્ભજ -

અવસર્પિણી	ઉત્સર્પિણી	કર્મભૂમિ ને અકર્મભૂમિ	શરીર	આયુ
આરો	આરો	કર્મ ભૂમિ તથા		
૧	૬	દેવકુરુ ઉત્તરકુરુ	૩ ગાઉ	૩ પલ્યો
૨	૫	કર્મભૂમિ તથા હરિવર્ષ રમ્યક	૨ ગાઉ	૨ પલ્યો
૩	૪	હૈમવંત તથા હૈરણ્યવંત	૧ ગાઉ	૧ પલ્યો
૪	૩	મહાવિદેહ ભ. ઐ.	૫૦૦ ધનુ.	ક્રોડપૂર્વ
૫	૨	મહાવિદેહ ભ. ઐ.	૭ હાથ	૧૩૦ વર્ષ
૬	૧	મહાવિદેહ ભ. ઐ.	૧ હાથ	૨૦ વર્ષ

- પ્રત્યેક વનઁ સિવાય પાંચે સ્થાવરો (સૂક્ષ્મ કે બાદર) નું, સંમૂર્ણમ મનુષ્યોનું, ... અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું ઉત્કૃષ્ટ શરીરમાન.

-દેવનારકી સિવાય બીજાનું જઘન્ય શરીરમાન પણ તેટલું

-સૂક્ષ્મઁ નિગોદ-વાયુ-તેજ-અપ્-પૃથ્વી-બાદર વાયુ-અગ્નિ-અપ્-પૃથ્વી-નિગોદનું ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગુણ શરીરમાન; છતાં અંગુલનો અસંઁ મો ભાગ.

ઉત્તર વૈક્રિય શરીર

નારકને	દેવને	મનુષ્ય	તિર્યચ
મૂળથી બમણું	૧ લાખ યોજન	૧ લાખ યોઁથી અધિક	૮૦૦ યોજન

સ્થિતિ=આયુષ્ય

(ઉત્કૃષ્ટ)

જીવ	આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ				
પૃથ્વી.	૨૨૦૦૦ વર્ષ	સંમૂર્ણમનુ આયુ.	કોડ પૂર્વ વર્ષ		
અપ્.	૭૦૦૦ વર્ષ		૫૩૦૦૦ વર્ષ		
તેઉ.	૩ અહોરાત્ર		૪૨૦૦૦ વર્ષ		
વાઉ.	૩૦૦૦ વર્ષ		૮૪૦૦૦ વર્ષ		
પ્ર. વન.	૧૦૦૦૦ વર્ષ		૭૨૦૦૦ વર્ષ		
સાધારણ.	અંતર્મુહૂર્ત "	ગર્ભજનુ આયુ.	કોડ પૂર્વ વર્ષ		
વન. સૂક્ષ્મ			કોડ પૂર્વ વર્ષ		
થાવર			કોડ પૂર્વ વર્ષ		
સંમૂર્ણમ			કોડ પૂર્વ વર્ષ		
મનુષ્ય			૩ પલ્યોપમ પલ્યપમનો		
બે ઇન્દ્રિય	૧૨ વર્ષ	પ. તિર્યંચ	અસં. મો ભાગ		
તેઇ.	૪૮ દિન				
ચઉ.	૬ માસ				
ઉપરચાર્મન.	જઘન્યથી				
તિર્યંચ.	અંતુર્મુ.				
મનુ.			જલચર	ઉરપારિ.	ભુજપારિ.
			ચતુષ્પદ		
					ખેચર

સર્વ આરામાં	આયુઁ પ્રાયઃ	પૃથ્વી	આયુ
હાથી વગેરેનું	મનુષ્ય જેટલું	સુંવાળી	વર્ષ હજાર
ઘોડા વગેરેનું	મનું થી ૧/૪ ભાગે	શુદ્ધ કુમારમૃત્તિકા	૧૨ હજાર
ગાય. પાડા,	મનું થી ૧/૫ ભાગે	રેતી	૧૪ હજાર
ગધેડાં, ઉંટ	” ”	મણસિલ	૧૬ હજાર
બકરાં આદિ	મનું થી ૧/૮ ભાગે	પત્થરના કાંકરા	૧૮ હજાર
કુતરાં આદિ	મનું થી ૧/૧૦ ભાગે	(ખર) કઠન પૃથ્વી	૨૨ હજાર

દેવ	આયુ	દેવીનું	નારકી	આયુ
ભવનં	૧ સાગરોપમથી	૪ પલ્યો	૧	૧ સાગરોપમ
અસુરં	અધિક			
બાકી ૮ નિકાય	૨ પલ્યોં માં	૧ પલ્યોં માં	૨	૩ સાગરોપમ
	ન્યૂન	ન્યૂન	૩	૭ સાગરોપમ
વ્યંતર	૧ પલ્યોં	અ	૪	૧૦ સાગરોપમ
જ્યોં ચંદ્ર	૧૫૦+૧+ધ્યાન વર્ષ		૫	૧૭ સાગરોપમ
સૂર્ય	૧૫૦+૧૦૦૦ વર્ષ	૬	૬	૨૨ સાગરોપમ
ગ્રહ	૧ પલ્યોં	ધું	૭	૩૩ સાગરોપમ
નક્ષત્ર	૧/૨ પલ્યોં	અધિક ૧/૪ પલ્યોં	દેવ નારકી	જથ્થા
તારા	૧/૪ પલ્યોં	અધિક ૧/૮ પલ્યોં		૧૦૦૦૦ વર્ષ

વૈમાનિક દેવલોક	આયુષ્ય	અનુતર અ જી બાજુ ૪ વિમાનમાં સર્વાર્થસિદ્ધ	જઘન્ય ૩૧ ” ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ ” જઘન ઉત્કૃં ૩૩ સાગરો
૧	૨ સાગરો	દેવી	આયું
૨	૨સાન+કંઈક અધિક	૧ લા દેવલોકે	પલ્યોપમ
૩	૭ સાગરો	પરિગૃહીત	૭
૪	૭+કંઈક અધિક	અપરિગૃહીત	૫૦
૫	૧૦ સાગરો	૨ જા દેવલોકે	૮
૬	૧૪ સાગરો	પરિગૃં	૫૫
૭	૧૭ સાગરો	અપરિગૃં	
૮ થી ૧૨	ક્રમે ૧૮ થી ૨૨,		
૯ ત્રૈવેયક	ક્રમે ૨૩ થી ૩૧		

કાયસ્થિતિ - મરીને ફરી એવીને એવીજ કાયામાં ઉત્પન્ન થયા કરવું જીદી કાયામાં ગયા વિના, તે ઉત્કૃષ્ટ કયાં સુધી બને -

અનંતકાયને અનંત કાળચક્ર, પૃથ્વીકાયાદિને અસંખ્યાત કાળચક્ર વિકલેંદ્રિયને સંખ્યાત વર્ષો અને તિર્યંચ મનુષ્યને ૭-૮ ભવ. દેવનારકી મરીને તુર્ત દેવ કે નારકી નજ થાય.

માપ - શરીરનું ઉત્સેધઅંગુલ માપે = ચાલુ માપે ૮ આડાજવ = ૧ અંગુલ, ૨૪ અંગુલ = ૧ હાથ, ૪ હાથ = ૧ ધનુષ્ય, ૨૦૦૦ ધનુલ = ૧ ગાઉ, ૪ ગાઉ = ૧ યોજન. આયુષ્યકાળનું માપ - વર્ષ વગેરે ચાલુ પ્રમાણે.

અંતર્મુહુર્ત = મુહુર્ત (બેઘડી)ની અંદરનો કાળ.

૧ પૂર્વ = ૮૪ લાખ પૂર્વાંગ = ૮૪ લાખ x ૮૪ લાખ વર્ષ = ૭૦ લાખ ૫૬ હજાર કોડ વર્ષ.

૧ સાગરોપમ = ૧૦ કોટા કોટિ પલ્યોપમ. અહિ પલ્યોપમ સૂક્ષ્મ અદ્વાપલ્યોલ લેવો.

પલ્યોપમ = યુગલિઆના એક એક વાળના અસંખ્ય ટૂકડાથી અતિગાઢ ઠાંસેલ ચાર ગાઉ લાંબા પહોળા ઉંડા કૂવામાંથી સો સો વર્ષે એકેક ટૂકડો કાઢતા કૂવાને સંપૂર્ણ ખાલી થતા જેટલા વર્ષો લાગે તેટલો.

પ્રાણ - ૧ ભાવ પ્રાણ જ્ઞાન વગેરે દરેક સિદ્ધ કે સંસારી જીવને હોય.

૨. દ્રવ્યપ્રાણ ૧૦ પ્રકારે. ૫ ઈન્દ્રિય + ૩ મનવચન કાયાનું બલ + શ્વાસોં + આયું

એકેન્દ્રિયને ૧ સ્પર્શન ઈન્દ્રિય + ૧ કાયબલ + શ્વાસોં + આયું = ૪ પ્રાણ. વિકલેન્દ્રિયને વચનબલ અને એકેક ઈન્દ્રિય વધવાથી ક્રમસર ૬-૭-૮ પ્રાણ. અસંજિ પંચેંને શ્રોત્ર ઈન્દ્રિય વધે એટલે ૯, અને મનબલ વધવાથી સંજિ પંચેં ને ૧૦ પ્રાણ. ઈન્દ્રિયોનો ક્રમ શરીર (એટલે સ્પર્શન ઈન્દ્રિય) થી ઉંચે જતાં જીભ, નાક આંખ, અને કાન એ રીતે વૃદ્ધિ. પ્રાણનો વિયોગ એ મરણ.

યોનિ - એટલે જીવ જે પુદ્ગલના સમૂહમાં આવી શરીર ઉત્પન્ન કરે છે તે. સમાન વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શ આકાર વાળા ઉત્પત્તિ સ્થાનોની એક યોનિ ગણાય. પૃથ્વીકાય વગેરે ચારને ૭-૭ લાખ યોનિઓ. પ્રત્યેક વનં ને ૧૦ લાખ, સાધારણ વનં અને મનું ને ૧૪-૧૪ લાખ, વિકલેન્દ્રિયને ૨-૨ લાખ પંચેંદ્રિતિર્યંચ, દેવ અને નારકીને ૪-૪ લાખ યોનિ હોય છે. કુલે ૮૪ લાખ જીવયોનિમાં જીવ ધર્મવિના અનંતવાર જન્મ્યો.

સિદ્ધિના જીવોને શરીર, આયુઃકર્મ, કાયસ્થિતિ, દ્રવ્યપ્રાણ કે યોનિ એ પાંચે દ્વારમાંથી એકેય નથી. સર્વથા કર્મભળ રહિત શુદ્ધ ચિદ્ (જ્ઞાન), આનંદ સ્વરૂપમાં સાદિ (મોક્ષપામ્યાના પ્રારંભથી) અનંત કાળ મસ્ત રહે છે. ત્યાંથી કદીય પડવાનું નથી.

જીવના વિવિધ પ્રકાર - ૨ પ્રકારે - સિદ્ધ - અસિદ્ધ; જ્ઞાની-દર્શની; અશરીરી-શરીરી. તેવી રીતે જ્ઞાની, સમકિતી, ચારિત્રી, કષાયી, યોગી, વેદી, આહારી, લેશ્યાવાળા, ઇન્દ્રિયવાળા, રૂપી, સાકાર, અને એથી વિપરીત અજ્ઞાની વગેરે

સંસારી જીવો ૨ પ્રકારે - ત્રસ-સ્થાવર, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત, સંજી-અસંજી, ઔદા૦ વૈ૦

૩ પ્રકારે:- સ્ત્રી - પુરુષ - નપુંસક; મન-વચન-કાયયોગી; સમ્યગ્-મિથ્યાત્વ-મિશ્રદષ્ટિ; સંયત-અસંયત-સંયતાસંયત; સંજી-અસંજી-નોસંજી નોઅસંજી; સંમૂર્છિમ-ગર્ભ-ઉપપાત જન્મવાળા

૪ પ્રકારે:- ૪ ગતિવાળા; ૩ વેદ અને અવેદવાળા.

૫ પ્રકારે:- એકેન્દ્રિય વગેરે પાંચ; ઔદારિક-વૈક્રિય-આહારક-તેજસ-કાર્મણ શરીરવાળા ૪ કષાયી અને અકષાયી;

૬ પ્રકારે:- પૃથ્વીકાયાદિ ૫ અને ત્રસકાય.

૭ પ્રકારે - નારકી + $\frac{\text{તિર્યંચ}}{\text{તિર્યંચી}}$ + $\frac{\text{માનવ}}{\text{માનવી}}$ + $\frac{\text{દેવ}}{\text{દેવી}}$; એકેન્દ્રિ૦

સૂક્ષ્મ-બાદર ૨+૩ વિકલે: + સંજી - અસંજી પંચેન્દ્રિય ૨. ૫ સ્થાવર કાય
+ ઔદાઁ પંચેન્દ્રિ + વૈક્રિં પં.

૮ પ્રકારે એકેન્દ્રિયથી ચતુરિ ૪ + નારકી તિર્યચઆદિ ૪; ૫ જ્ઞાની + ૩
અજ્ઞાની; પ્રથમ સમયવાળા ૪ ગતિના + અપ્રથમ ૪ ગતિના,

૯ પ્રકારે - ૫ સ્થાવર + ૪ બેઈન્દ્રિયાદિ

૨૪ પ્રકારે - ૧ નારકી + ૧૦ ભવનપતિ + ૫ સ્થાવર + ૩ વિકલેં +
૧ તિર્યચ + ૧ મનુ + ૩ વ્યં જ્યોં વૈમાં ઈત્યાદિ અનેક રીતે અનેક
પ્રકારો બને.

વર્તમાનમાં અનેક જાતના મોટા મત્સ્ય વગેરેની અને હાડપિંજ-
રોની શોધના હિસાબે સ્વયંભૂં વગેરે સમુદ્રો અને દ્વીપોમાં ઉત્કૃષ્ટ અવ-
ગાહનાવાળા શરીર હોઈ શકે છે. - પાણીના એક બિંદુમાં પોરા વગેરે
હજારો જીવો હોય છે તે તો જુદા ત્રસ જીવો, પરંતુ પાણી ખુદ એકેન્દ્રિ
યજીવનુ શરીર છે; તેમ પૃથ્વી વગેરે - ઈલેક્ટ્રીકના ગોળામાં રાજકુમાર
જેવા અગ્નિને સૂક્ષ્મ વાયુ મલી શકે છે તેથી તે સચિત્ત ગણાય. બહારના
દીવાને પણ મધ્યમ વાયુજ ચાલે છે, વધુ પડતે વાયુ તો એનેય બુઝવી દે
છે. - શાસ્ત્રે વાયુને અપ્કાયની યોની કહી છે જે સૂચવે છે કે વર્તમાનની
બે ભાગ હાઈડ્રોજન અને ૧ ભાગ ઓક્સીજનના મિશ્રણથી થતા પાણીની
શોધ નવી નથી.

પૃથ્વી વગેરેમાં જીવ હોવાની સાબિતિ - મૂર્છિત મનુષ્યની જેમ

સ્થાવરો સચેતન છે, કેમકે મનુષ્ય શરીરની જેમ એ (૧) કાળે કાળે વધે છે (૨) છેદન ભેદનને યોગ્ય છે (૩) છેદાયેલા સ્થાને ફરી પેદા થાય છે, (૪) નિયત પુદ્ગલોના સ્કંધ હોવાથી પ્રથમતઃ જીવથી ગૃહીત છે. આ ઉપરાંત,

પૃથ્વી - પથ્થર માટી વગેરેને હરસમસા જેવા સમાન અંકૂર થાય છે.

જલ - (૧) ઈંડાના પાણી જેવું પ્રવાહી સચેતન છે, (૨) ભૂમિ ખોદતાં દેડકાની જેમ એ પ્રગટ થાય છે, (૩) દ્રવ્યોના વિકારથી ઉત્પન્ન થતા કીડાની જેમ વાદળના વિકારથી ઉત્પન્ન થાય છે, (૪) શિયાળામાં પણ માનવ શરીરની જેમ કુવાનું પાણી ઉષ્ણ લાગે છે (૫) દૂધ, મૂત્ર વગેરેની જેમ જીવ પ્રયોગ વિના સિદ્ધ ન થાય.

અગ્નિ - (૧) ખજવો જેમ જીવ શક્તિ યોગે પ્રકાશે છે તેમ અંગારા દીવા વગેરે. (૨) શરીરની જેમ ગરમ છે. (૩) આહારાદિથી શરીર વધે તેમ એ વધે છે, (૪) જીવવા વાયુ જોઈએ છે.

વાયુ - કોઈની પ્રેરણા વિના તિર્છો અને અનિયમિત ગતિ વાળો છે.

વનસ્પતિ - (૧) શરીરની જેમ બાળ, તરુણ, વૃદ્ધ અવસ્થાઓ વાળી હોય છે, (૨) રોગી થાય છે; એમ વિશિષ્ટ રસાયનોથી કાંતિ વધે છે. (૩) કમળ વગેરેમાં નિદ્રા અને જાગ્રતિ દેખાય છે, (૪) કેશ નખની જેમ પાન વગેરે ફરી આવે છે. (૫) પશુની જેમ આખી છાલ ઉતારવાથી

મરી જાય છે, (૬) ક્રોધ વગેરે અનેક સંજ્ઞાઓ દેખાય છે. ૧. કોકનદનું મૂળ પગ લાગ્યાથી હુંકાર કરે છે તે ‘ક્રોધ’. ૨. હું છતાં લોક દુઃખી કેમ ? એ રુદંતી વેલનું ‘માન’. ૩. વેલા પોતાના ફળોને ઢાંકી દે એ ‘માયા’. ૪. ઘોળા આકડા પોતાના મૂળ નીચે નિધાનને રાખે એ ‘લોભ’. ૫. આહાર સંજ્ઞા પ્રસિદ્ધ છે. ૬. હાથના સ્પર્શે લજામણી સંકોચાય એ ‘ભય’ કે ‘લજ્જા’, ૭. યુવતીના પાની પ્રહારે બકુલ વિકસે એ ‘કામ’.

નવતત્ત્વ.

सम्भं य मोक्षमभीयं, तं पुष्टा त्भूयत्यसद्गुणरुवं ।

પસમાઈ લિંગગમ્ભં, સુહાય પરિણામ રુવં તુ ॥

સમ્યક્ત્વ એ મોક્ષનું બીજ છે કેમકે, ‘સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ - મોક્ષનો ઉપાય સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર છે; ત્યાં સમ્યગ્દર્શન=સમ્યક્ત્વ રૂપ બીજ હોય તોજ પછીનાં બે પ્રાપ્ત થઈ મોક્ષ ફલ નીપજે.

સમ્યક્ત્વ એ કાર્યરૂપે સદ્ભૂત (યથાર્થ) પદાર્થની શ્રદ્ધા સ્વરૂપ છે; જ્યારે મુખ્યતાએ એ આત્માનો એક શુભ પરિણામ છે; તે શુભ પરિણામ પ્રશમ આદિ પાંચ ચિહ્ન (લક્ષણ)થી જાણી શકાય છે.

૧. પ્રશમ = અનંતાનુબંધિ કષાયનો અનુદય; અથવા વિષય તૃષ્ણા અને ક્રોધની ચળની શાંતિ (ઉપશમ). ૨. સંવેગ = મોક્ષની અભિલાષા. ૩. નિર્વેદ = સંસાર પર વૈરાગ્ય. ૪. અનુકંપા = દુઃખીની

દ્રવ્ય ભાવ દયા. પ. આસ્તિક્ય=આત્મા છે, કર્મ છે, વગેરે તત્ત્વની શ્રદ્ધા.
સંવેગો મોક્ષમર્ધ, નિવ્વેઓ ભવવિરત્તયા હોઈ ।

દુસ્થિયવિસયાઉ દયા, અત્થિકકં તત્ત વિસયંતિ ॥

સમ્યક્ત્વ-૧ પ્રકારે-તત્ત્વરુચિ. ૨ પ્રકારે-નિસર્ગ (સહજ) અધિ-
ગમ (ઉપદેશાદિ નિમિત્તથી). ૩ પ્રકારે-ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયિક,
અથવા કારક (સમ્યક્ત્વની ક્રિયા કરે), રોચક (શ્રદ્ધા માત્ર), અને દીપક
(પોતે મિથ્યાદષ્ટિ છતાં બીજાને સમકિત પમાડે).

જીવાઈ નવ પયત્થે, જો જાણાઈ તસ્સ હોઈ સમ્મત્તં;

ભાવેણ સદ્દહંતો, અયાણમાણોડવિ સમ્મત્તં.

‘અયાણમાણો’ એટલે નવ પદાર્થોનું વિસ્તારથી જ્ઞાન ન છતાં
ભાવથી શ્રદ્ધા કરનારને સમ્યક્ત્વ હોય. એ નવ પદાર્થ એટલે નવતત્ત્વ.

તત્ત્વ=જ્ઞેય, હેય, કિંવા ઉપાદેય એવો યથાર્થ, અકલ્પિત, પ્રામાણિક
(પ્રમાણસિદ્ધ) પદાર્થ, એવાં કુલ તત્ત્વ નવ છે, જીવ, અજીવ, પુણ્ય,
પાપ, આશ્રવ, સંવર નિર્જરા બંધ અને મોક્ષ.

જૈન-દર્શનમાં તત્ત્વોની વ્યાખ્યા (અનુયોગ) ના ચાર વિભાગ
છે.

૧. ચરણકરણાનુયોગમાં મોક્ષના ઉપાયભૂત ચારિત્ર (વિરતિ),
શુભ ક્રિયાઓ, શુભ ભાવના વગેરેનું વર્ણન આવે જેમ કે આચારાંગ
ઓધનિર્યુક્તિ વગેરેમાં.

૨. ગણિતાનુયોગમાં દ્રવ્યોની સંખ્યા, અલ્પબહુત્વ, કાયસ્થિતિ, ભાંગા વગેરેનું વર્ણન આવે જેમ કે સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિ આદિમાં.

૩. ધર્મકથાનુયોગમાં મહાપુરુષોના જીવનો, એમના ઉત્તમકૃત્યો ધાર્મિક વ્યવહાર અને વિચારણા, ગુણપ્રાપ્તિ, દોષત્યાગ વગેરેનું વર્ણન આવે જેમકે જ્ઞાતાજી વગેરે.

૪. દ્રવ્યાનુયોગમાં દ્રવ્યો, ગુણ-પર્યાયો, ઉત્પત્તિ-સ્થિતિ-વિનાશ, લક્ષણો, સાધક યુક્તિઓ વગેરેનાં વર્ણન હોય જેમ કે સૂત્રકૃતાંગ, વગેરે.

નવતત્ત્વના વિવેચનમાં ચારે અનુયોગ સમાય છે. પહેલો અનુયોગ હેય એવા આશ્રવ તત્ત્વ અને ઉપાદેય એવા સંવર નિર્જરા તત્ત્વમાં, બીજો કાલાદિ તત્ત્વોના ગણિતમાં, ત્રીજો સિદ્ધ થનારના ચરિત્રરૂપે મોક્ષતત્ત્વમાં, અને ચોથો જીવ વગેરે તત્ત્વોમાં.

નવતત્ત્વનો શબ્દાર્થ-ત્રિકાળમાં જે જીવે છે-ચેતના ધારણ કરે છે તે જીવ. જીવથી વિપરીત તે અજીવ, શુભવિપાકવાળું કર્મ તે પુણ્ય, એથી વિપરીત તે પાપ. જેનાથી આત્મામાં કર્મજળ વહી આવે તે આશ્રવ (કર્મબંધના હેતુ). જેથી આશ્રવદ્વારો ઢંકાય, બંધ થાય તે સંવર. આત્માપરથી કર્મનો અંશે ક્ષય તે નિર્જરા. આત્મા સાથે એકમેક મળી જતા કર્મના સ્વભાવ, રસ વગેરેનું નક્કી થવું તે બંધ. સર્વ કર્મનો ક્ષય તે મોક્ષ. અહિં પુણ્ય, નિર્જરાના સાધનને પણ ઉપચારથી પુણ્ય, નિર્જરા કહે છે.

તત્ત્વનો સંક્ષેપ - જો કે જીવ-અજીવમાં બાકીના સાત તત્ત્વો

સમાઈ જાય છે, જેમ કે સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ એ જીવના પરિણામ-રૂપ હોવાથી જીવ રૂપ છે, તેમજ પુણ્ય વગેરે ચાર એ અજીવ સ્વરૂપ છે; છતાં જે તત્ત્વોની શ્રદ્ધા મોક્ષનું બીજ છે તેના ૯ પ્રકાર પડે છે. તેમાં જીવ અજીવ - એ બે જોય તત્ત્વ; પુણ્ય સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ એ ઉપાદેય તત્ત્વ; અને પાપ, આશ્રવ તથા બંધ એ હેય તત્ત્વો છે. એની તે તે રીતે પરિણતિ - શ્રદ્ધા કરવાથી સમ્યગ્દર્શન થાય છે, અહિં જીવ, પુદ્ગલ સિવાય અજીવ, સંવર, નિર્જરા, અને મોક્ષ એ અરૂપી છે, અને અજીવ (પુદ્ગલ માત્ર) પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ અને બંધ એ રૂપી છે. એમાં આશ્રવ જો ભાવથી આત્માના કષાયાદિ પરિણામરૂપ લેવાય તો અરૂપી ગણાય. સોનાની બેડી સરખું પુણ્ય તત્ત્વ પણ નિશ્ચયથી હેય છતાં સંવર આદિમાં સહાયક હોવાથી ઉપાદેય કહ્યું. જેમ કે મનુષ્ય આયુ-શરીર વગેરે પુણ્યકર્મથી મળે તો મોક્ષ માર્ગની આરાધના થાય. જો કે પહેલા બે તત્ત્વનેજ જોય કહ્યા, છતાં પછીના ૭ તત્ત્વો જીવ કે અજીવરૂપ જોય તો છેજ; તેજ રીતે જીવ કે અજીવ એ પછીના તત્ત્વોરૂપે હેય કે ઉપાદેય છેજ; પરંતુ અહિં દરેક તત્ત્વની પોતાની મુખ્યતાએ જોય-હેય-ઉપાદેય વિભાગ કર્યા છે.

દરેક તત્ત્વના ભેદ:- જીવ ૧૪, અજીવ-૧૪, પુણ્ય-૪૨, પાપ-૮૨, આશ્રવ-૪૨, સંવર-૫૭, નિર્જરા-૧૨, બંધ-૪, અને મોક્ષ -૯ પ્રકારે છે

જીવતાત્વ:- પ્રકાર:- ચેતના, સકર્મ, અકર્મ, વેદ, ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય, વગેરે વિવિધ દષ્ટિએ જીવના અનેક રીતે પ્રકારો પડે, એ પૂર્વે જીવવિચારમાં વર્ણવ્યું છે. અહિં જીવના ૧૪ ભેદ લીધા છે.

૨ એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ અને બાદર, ૩ વિકલેન્દ્રિય, ૨ પંચેન્દ્રિય સંજી અને અસંજી-એ ૭ પર્યાપ્ત + ૭ અપર્યાપ્ત = ૧૪ પ્રકારના જીવ (સંસારી)

સૂક્ષ્મ = સૂક્ષ્મનામકર્મના ઉદયવાળા જીવો, જેમના શરીર અસંખ્યાતા પણ ભેગા થાય તોય ઇન્દ્રિયથી જાણી શકાય નહિ, તેમજ જે છેદન, ભેદન, દહનને યોગ્ય ન હોય આથી વિપરીત તે બાદરનામકર્મના ઉદયવાળા બાદર.

સંજી = મનવાળા. પર્યાપ્ત = પોતાના યોગ્ય પર્યાપ્તિ પુરી કરીને મરે તે.

જીવનાં લક્ષણ:- જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય, ઉપયોગ એ જીવનાં લક્ષણ છે. ત્યાં જીવ એ લક્ષ્ય કહેવાય. માત્ર સર્વ લક્ષ્યમાં રહેનાર ધર્મને લક્ષણ કહેવાય. અલક્ષ્યમાં ન જ રહે, અને દરેક લક્ષ્યમાં રહે તે જ તે લક્ષ્યનું લક્ષણ બની શકે. જ્ઞાન વગેરે તેવાં છે; કોઈ પણ અજીવ (જડ) માં તે નથી રહેતાં, અને દરેક જીવમાં રહે છે.

જ્ઞાન=વસ્તુનો વિશેષ બોધ. દર્શન=સામાન્ય બોધ. મૂર્છિત મનુષ્યની જેમ સ્થાવરોને પણ અવ્યક્ત જ્ઞાન દર્શન છે. ચારિત્ર=આત્મગુણમાં વિચરવું, તપ=ઈચ્છાનો નિરોધ-આ બે મોહનીયના ઉદયથી રોકાય છે,

તો પણ જીવ માત્રને અતિ અલ્પ અંશે આ ગુણ ઉઘાડો હોય છે; કેમકે કર્મથી કદાપિ આત્માના સર્વ પર્યાય હણાતાં નથી. નહિતર તો જીવ મટીને અજીવ થઈ જાય. વીર્ય=આત્મશક્તિ. ઉપયોગ=જ્ઞાન કે દર્શનનું સ્ફુરણ. ઉપર જ્ઞાન, દર્શન ગણ્યાં, તે લબ્ધિ (શક્તિ) રૂપે સમજવાં; જ્યારે ઉપયોગ એ પ્રવૃત્તિરૂપે હોય.

પર્યાપ્તિ - એટલે (૧) આહાર ગ્રહણાદિને યોગ્ય એવી, પુદ્ગલોપયયના પરિણમનથી, આત્મામાં ઉત્પન્ન થયેલી શક્તિ; અથવા (૨) પરિણત થયેલ તે પુદ્ગલો; અથવા (૩) શરીરાદિ યોગ્ય દળીયા લેવા પરિણમાવવા વગેરેની તાકાત પેદા થવાના કરણની સમાપ્તિ

પર્યાપ્તિ ૬ - આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ, ભાષા અને મન. જીવ ભવાંતરમાં જે પુદ્ગલ સમૂહમાં જઈ પડે છે, ત્યાં પ્રથમ સમયે તેજસ, કાર્મણ શરીરથી ત્યાંના જ પુદ્ગલ ઓજાહારરૂપે લઈ ખલરસરૂપે પરિણમાવે છે. પછી શરીર, ઇન્દ્રિય વગેરે બનવા યોગ્ય ક્રિયા થાય છે, આને માટે જરૂરી તે તે પર્યાપ્તિઓ ત્યાં પુરી કરે છે. (ખલ=મળ, રસ=શરીરમાંની ૭ ધાતુ.) છએ પર્યાપ્તિનો પ્રારંભ પ્રથમ સમયેજ થાય છે, કેમકે છને યોગ્ય દલિકનું ગ્રહણ પ્રથમ સમયે થઈ જાય છે; પરંતુ સમાપ્તિ ઝીણાઝીણા સુતરની જેમ ક્રમસર થાય છે. આહાર પર્યાપ્તિ એક સમયમાં, શરીર પર્યાપ્તિ અંતર્મુહૂર્તમાં અને તે પછી બાકીની ચાર ઔદારિક શરીરમાં અંતર્મુહૂર્ત, તથા વૈક્રિય શરીરમાં સમય સમયના

અંતરે પુરી થાય.

કોને કેટલી પર્યાપ્તિ ?- એકેન્દ્રિયને શ્વાસોશ્વાસ સુધીની ૪, વિકલેન્દ્રિય અને અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયને ભાષા સાથે ૫, અને સંજ્ઞિને મન સાથે ૬ પર્યાપ્તિ હોય છે. જે જે જીવ અપર્યાપ્તનામકર્મના ઉદયે પોતપોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિ પુરી ન કરી શકે અને મરી જાય એ લબ્ધિઅપર્યાપ્તા કહેવાય; અને જે પર્યાપ્તનામકર્મના ઉદયે નક્કી પુરી કરવાના છે પણ હજી પુરી કરી નથી ત્યાં સુધી કરણ-અપર્યાપ્તિ કહેવાય. દેવતા નારકી કરણ અપર્યાપ્તા હોય, પણ લબ્ધિ અપર્યાપ્તા નહિ. લબ્ધિ અપર્યાપ્તાને પણ પહેલી ત્રણ પર્યાપ્તિ તો પૂરી થાયજ; કેમકે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિની સમાપ્તિ વિના પરભવનું આયુષ્ય ન બંધાય.

૧૦ પ્રાણ-૫ ઇન્દ્રિય + ૩ મન, વચન, કાયબલ + ૧ શ્વાસો-શ્ચવાસ + ૧ આયુષ્ય એકેન્દ્રિયને ૧ સ્પર્શનેન્દ્રિય + ૧ કાયબલ + ૧ શ્વાસો + ૧ આયુ = ૪ પ્રાણ પછી બે ઇન્દ્રિય વગેરેને ૧ વચનબલ સાથે એકેક ઇન્દ્રિય વધવાથી ૬-૭ ૮-૯ (અસંજ્ઞિ પંચે. ને), અને સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયને મન બલ વધવાથી ૧૦ પ્રાણ હોય છે.

દરેક ઇન્દ્રિય ૨ પ્રકારે - ૧ દ્રવ્યેન્દ્રિય, ૨ ભાવેન્દ્રિય. દ્રવ્યેન્દ્રિયના ૨ ભેદ-૧. નિર્વૃત્તિ, ૨ ઉપકરણ નિવૃત્તિ (રચના, આકાર) ૨. ભેદ - ૧. બાહ્ય જીદી જીદી જાતની, અને ૨ અભ્યન્તર શ્રોત્રાદિકમથી કદંબ-પુષ્પ-મસૂર-અતિમુક્ત પુષ્પ-અસ્ત્રો અને અનિયત આકાર વાળી અને

અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જાડાઈવાલી છે આ અંદરની નિર્વૃત્તિમાં રહેલી સ્વસ્વ વિષય ગ્રહણમાં ઉપકારક જે શક્તિ છે તેને ઉપકરણોદ્રિય કહે છે. ભાવેન્દ્રિય ૨ ભેદે-૧. લબ્ધિ (જ્ઞાનવરણના ક્ષયોપશમથી આત્મામાં જન્મેલી શક્તિ), અને ૨. ઉપયોગ=ચેતનાનો વ્યાપાર જેનાથી તે તે બોધ થાય. એકેન્દ્રિયાદિ વિભાગ દ્રવ્યેન્દ્રિયના હિસાબે છે. બાકી તો પાંચે ભાવેન્દ્રિય વૃક્ષાદિમાં પણ હોય છે.

૩ બલ-બાળકને પોતાના બળે ચાલવાનું હોવા છતાં જેમ લાકડાની ઘોડીના આલંબને ચાલી શકે છે, તેમ પુદ્ગલ સ્વરૂપ મન વચન અને કાયાના અવલંબને આત્મા મનન, ભાષણ કે પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે. એ કરવાનું સામર્થ્ય તેં યોગ.

ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, અને કાર્મણને યોગ્ય તે તે વર્ગણાઓ (પુદ્ગલ સ્કંધો) ની જેમ ભાષા, શ્વાસોશ્વાસ અને મનને યોગ્ય તે તે વર્ગણાઓ પર્યાપ્તિ બલે કાયયોગથી જીવ ગ્રહણ કરી અનુક્રમે વચન-કાય-મન યોગથી પરિણમાવી વિસર્જે છે. આમ જીવ ઉપયોગી ૮ વર્ગણાઓ છે.

૧૫ યોગ-૪ મનના + ૪ વચનના + ૭ કાયાના.

સત્ય, અસત્ય, મિશ્ર (કેટલુંક સાચું કેટલુંક જાહું), વ્યવહાર (સાચું નહિ અને જાહું નહિ, જેમકે ‘ઘડો લાવ’)-આ ચાર મનના અને વચનના.

કાયા-શરીર ૫ પ્રકારે-ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, અને કાર્મણ. આમાં પછી પછીનું શરીર વધુ વધુ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનું બનેલું હોય છે. જન્મથી દેવ નારકને વૈક્રિય શરીર બાકી બધા સંસારી જીવોને ઔદારિક શરીર. વૈક્રિય લબ્ધિવાળા ચારે પ્રકારના સંજી પંચેન્દ્રિય જીવો તથા વાઉકાય બીજું વૈક્રિય શરીર વિકુર્વી શકે. ચૌદ પૂર્વી મુનિ આહારક લબ્ધિથી આહારક શરીર વિકુર્વી શકે. અનાદિકાળથી સદા તૈજસ કાર્મણ શરીર દરેક સંસારી જીવને હોય. તૈજસ શરીરથી આહારનું પચન, શીત તેજો લેશ્યા થાય. આત્મા સાથે લાગેલ કર્મનો જથ્થો તે કાર્મણ શરીર. નિગોદના જીવોનું અનંતાનું એક ઔદારિક શરીર, પણ એ દરેક જીવનું કાર્મણ શરીર જૂદું જૂદું. ભવાન્તરમાં જતી વખતે તૈજસ કાર્મણ શરીર સાથેજ હોય.

જીવ ઉત્પત્તિના પહેલા સમયે કાર્મણ શરીરથી આહાર લે; પછી પર્યાપ્તિ પુરી ન થાય ત્યાં સુધી કાર્મણ સાથે ઔદારિક કે વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગથી, અને પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા બાદ શુદ્ધ, ઔદા. કે વૈ. કાયયોગથી પ્રવૃત્તિ કરે. આહારક શરીરમાં પણ તેવી રીતે ઔદારિક સાથે આહારક મિશ્ર કાયયોગ અને શુદ્ધ આહારક કાયયોગ. આમ કાયયોગ ૭ પ્રકારે-ઔ. વૈ. આહા. એ દરેકના મિશ્ર-૩ અને કાર્મણ કાયયોગ.

સ્પર્શન ઇન્દ્રિયનો બાહ્ય નિર્વૃત્તિ ભેદ નથી, એટલે આત્મ્યં નિ. સ્પર્શનેન્દ્રિય છે. આયુષ્ય-૧ અપવર્તનીય જેમ ધીમે ધીમે બળતું છુટું ઘાસ

ભેગું થઈ જાય તો તૂર્ત એક સાથે બળી જાય તેમ નિમિત્ત (ઉપક્રમ) ને લઈને જે આયુષ્યના બાકીના દળીયાં એક સામટા ભોગવાઈ જાય તે; તેથી આયુષ્યના કુલ દળીયાં ભોગવાયાં પણ ભોગવવાનો કાળ ટૂંકો થયો. ૨. અનપવર્તનીય-કાળ જરાય ટૂંકો ન થાય પરંતુ તે આયુષ્યનો અંત બે રીતે ૧. સોપક્રમ, (ગજસુકુમાલાદિને), ૨. નિરુપક્રમ-કુદરતી મૃત્યુ-વાળો.

નારક, દેવ, અને અસંખ્યાતવર્ષાયુવાળા મનું તિર્યચં છેલ્લા છ માસ બાકી રહે પરભવનું આયુષ્ય બાંધે. બાકીના નિરુપક્રમ આયુવાળા વર્તમાન આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ બાકી રહે ત્યારે, અને સોપક્રમી જીવો ૩-૯-૨૭-૮૧ મો ભાગ બાકી રહે યાવત્ છેવટે અંતર્મુહુર્ત બાકી રહે ત્યારે પરભવાયુ બાંધે.

જીવોનાં સ્થાન

સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય - સર્વ લોકમાં.

બાદર પૃથ્વીકાય - રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વીઓ અને નરકાવાસા, પાતાલકલશા, ભવનો, પર્વતો, જગતી, વેદિકા, વિમાનો, કૃષ્ણરાજી, તથા દ્વીપો સમુદ્રોમાં.

બાદર અપ્કાય - ધનોદધિ, સમુદ્રો, દ્રહો, નદીઓ, કુવા વિગેરે ભવનો અને વિમાનની વાવડીઓ, તમસ્કાય, પાતાલકલશાની અંદર,

ધૂમ્મસ, વર્ષા, વિગેરે.

બાદર અગ્નિકાય - યુગલિક ક્ષેત્રો સિવાય મનુષ્યલોક (અઢી-દ્વીપ).

બાદર વાયુકાય - ધનવાત, તનવાત, પાતાલકલશામાં ભવનો, વિમાનો વગેરેમાં જ્યાં પોલાણ હોય ત્યાં.

બાદર વનસ્પતિકાય - તિર્થલોકમાં, ભવનો - વિમાનોના બગીચાઓમાં.

વિકલેન્દ્રિયો અને પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ - તિર્થલોકમાં ઉંચે મેરુ શિખર સુધી અને નીચો અધોગ્રામ સુધી.

મનુષ્ય - અઢી દ્વીપમાં દેવ - ત્રણે લોકમાં નારક - અધોલોકમાં જીવો નિગોદમાં અનંતાનંત છે બાકી અસંખ્યાત છે.

અજીવ તત્વ.

૫ ભેદ - ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, કાળ. અસ્તિ=પ્રદેશ કાય =સમૂહ. કાળ ગમે ત્યારે પણ પિંડિત કે અપિંડિત વર્તમાન એક સમયરૂપજ મલે, માટે કાલાસ્તિકાય નહિં.

૧૪ પેટાભેદ-ધર્માં વગેરે ચારેના સ્કંધ, દેશ અને પ્રદેશ એમ ૩-૩ ભેદ કરતા ૧૨ અને પુદ્ગલમાં પરમાણુનો ૧ ભેદ વધુ, તથા કાળનો ૧ ભેદ એમ કુલ ૧૪ ભેદ અજીવના.

ખંધ=આખું દ્રવ્ય. દેશ=દ્રવ્યનો એક ભાગ. પ્રદેશ=દ્રવ્યનો નિર્વિભાજ્ય અંશ (દેશ પ્રદેશ દ્રવ્યમાંજ સંલગ્ન હોય) પરમાણુ=દૂટું નિર્વિભાજ્ય (અણુ) દ્રવ્ય.

સ્વરૂપ-ધર્માં અધર્માં આકાશાં જગતમાં એકેકજ છે. પુદ્ગલ સ્કંધો અને પરમાણુઓ અનંતાનંત છે.

માછલીને ચાલવામાં પાણી, કે પક્ષીને ઉડવામાં હવાની જેમ ધર્મા એ ગતિમાં પ્રવૃત્ત થયેલ જીવ પુદ્ગલને ગમનમાં સહાયક છે; માટેજ લોકાન્ત સુધીજ ગતિ થાય છે

અધર્મા મુસાફરને ઝાડ કે વહાણને દ્વીપ જેમ સ્થિતિ (સ્થિરતા) માં ઉપકારી છે.

આકાશનો ગુણ અવગાહ (અવકાશ) આપવાનો છે. જેટલા આકાશ ભાગમાં ધર્માં અધર્માં એ બે દ્રવ્ય સંપૂર્ણ વ્યાપ્ત છે અને જીવો તથા પુદ્ગલો ગતિ સ્થિતિ કરે છે તેટલો લોકાકાશ કહેવાય બાકી અલોક. દરેક જીવ, ધર્મા, અધર્મા અને લોકાકાશ એ એક સરખા અસં. પ્રદેશ-વાળા છે. લોકાકાશ એ ઉંઘા મુકેલા મોટા કોડીયા પર નાનું કોડીયાનું સંપુટ જે આકારે થાય તે આકારે છે.

ધર્માં અધર્માં એ બે દ્રવ્ય ન હોય તો અનંત આકાશમાં જીવ કે પુદ્ગલની ગતિ કે સ્થિતિનો ક્યાંય નિયમ ન રહે.

પુરણ ગલન સ્વભાવવાળું તે પુદ્ગલ. એના પરમાણુ, દ્વયણુક

(દ્વિપ્રાદેશિક)... યાવત્ અનંત પ્રાદેશિક સ્કંધો હોય છે. અનંત પ્રાદેશિક જીવોપયોગી પુદ્ગલ સ્કંધો (વર્ગજ્ઞાઓ) ના આઠ વિભાગ-ઔદારિક-વૈક્રિય-આહારક-તૈજસ-ભાષા-શ્વાસોચ્શ્વાસ-મન અને કાર્મણ વર્ગજ્ઞા. (ઔદારિક શરીર વગેરે બનાવવા યોગ્ય પુદ્ગલો.) જીવને શરીર, ભાષા, પ્રાણ મન, સુખ, દુઃખ, જીવન, મરણ એ પુદ્ગલના પ્રભાવે છે, પુદ્ગલનો ઉપકાર છે.

વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ પુદ્ગલ માત્રના સામાન્ય ગુણો છે; જ્યારે શબ્દ, અંધકાર, પ્રકાશ, પ્રભા, છાયા, પ્રતિબિંબ, તડકો વગેરે પુદ્ગલના વિશેષ પર્યાયો છે. શબ્દ પુદ્ગલ ન હોત તો કાનના પડદાને મોટો શબ્દ ઉપધાત ન કરત. તેમ છાયા ફોટામાં ન પકડાત. પરિણામ - વર્ણ ૫-કૃષ્ણ, નીલ, રક્ત, પીત, શુક્લ, રસ ૫ - કડવો, તીખો, કષાયલો, ખાટો, મીઠો. ગંધર - સુગંધ, દુર્ગંધ. સ્પર્શ ૮ - શીત - ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ - રુક્ષ (લુખો), ગુરુ-લઘુ, મૃદુ-કર્કશ. પરમાણુમાં વર્ણ, ગંધ, રસ એકેક હોય અને સ્પર્શ બે હોય, શીત ઉષ્ણમાંથી એક અને સ્નિગ્ધ-રુક્ષમાંથી એક, કોક સ્થાને લઘુ અને મૃદુ પણ માન્યા છે. પાછળની ભાષા, શ્વાસોચ્શ્વાસ મન અને કાર્મણ એ ચાર વર્ગજ્ઞાને શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ, એ ચારજ હોય, એથી એ ચઉસ્પર્શી ગણાય, જ્યારે પ્રથમની ચાર વર્ગજ્ઞાઓ અષ્ટસ્પર્શી છે.

કૃષ્ણ વગેરે ગુણોમાં તરતમતા હોય છે, જેમકે કોઈ એક ગુણ

કૃષ્ણ દ્વિગુણ કૃષ્ણ... યાવત્ કોઈ અનંત ગુણ કૃષ્ણ.

કાળ-નવાને જાનું કરે છે. વર્તના, પરિણામ, ક્રિયા અને પરાપરત્વ એ કાળનો ઉપકાર છે. વર્તના=સર્વ પદાર્થોનું તે તે સમયે ઉત્પત્ત્યાદિ રૂપે હોવું તે પરિણામ=બાળ યુવાન વગેરે ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થા. ક્રિયા=પરિણામનું રૂપાન્તર; તે ત્રણ રીતે થાય (૧) પ્રયોગ ઉત્પાદ-પ્રયત્નથી સાધ્ય, (૨) વિઘ્નસા ઉત્પાદ - કુદરતી નિર્માણ. જેમ ઈન્દ્ર-ધનુષનું, (૩) મિશ્ર૦ ઉત્પાદ, જેમ ઘડાદિનો, પરત્વ=મોટાપણું, જુનાપણું અપરત્વ-નાનાપણું, નવાપણું,

‘કિમિદં ભંતે ! કાલો તિ પવુચ્ચઈ ? ગોયમા ! જીવા ચેવ અજીવા ચેવ’ એ સૂત્રના અનુસારે કાળ એ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય નથી કિંતુ જીવ અજીવનાં વર્તનાદિ પર્યાયરૂપ છે. પર્યાય પણ કથંચિત્ દ્રવ્યથી અભિન્ન હોવાના હિસાબે કાળને દ્રવ્ય કહી શકાય, પણ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય નહિ; એથી દ્રવ્યો કુલ પાંચ જીવ ધર્મા વગેરે - એમ કેટલાક કહે છે.

બીજા કહે છે ગોયમા ! છ દવ્વા પત્રત્તા તં જહા-ધમ્મં અદ્ધાસમાણં ય’ એ વચનથી કાળ એ પણ એક સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે, જેનાં સમય, આવલિકા વગેરે વિશેષો છે, વિશેષો કોઈ સામાન્યમાં અનુવિદ્યજ હોય. ઋતુઓના વિભાગ, ગર્ભાદિની નિયમિતતા વગેરે પણ કાળને આભારી છે. એ કાળ દ્રવ્ય મનુષ્યક્ષેત્ર - વ્યાપી છે. લાગે છે કે વ્યવહારનયથી કાળ દ્રવ્યરૂપ, ને નિશ્ચયથી ઉપર કહ્યું તેમ વર્તનાદિ પર્યાય સ્વરૂપ છે.

કાળનું માપ - સૌથી જઘન્ય 'સમય' છે. અત્યંત જીર્ણ વસ્ત્ર ફાડતાં એક તન્તુ પછી બીજો ફાટવામાં એવા અસંખ્યાત સમય લાગે. અસંખ્ય સમય=૧ આવલિકા. ૨૫૬ આવલિકા=૧ ક્ષુદ્રક ભવ. ૧૭૧ (૧૭. $\frac{૧૩૮૫}{૩૭૭૩}$) ક્ષુ. ભવ=૧ શ્વાસોચ્છવાસ (દૃષ્ટપુષ્ટ યુવાનનો ૧ પ્રાણ) ૭ પ્રાણ=૧ સ્તોક. ૭ સ્તોક=૧ લવ. ૭૭ લવ=૧ મુહૂર્ત. ૧ મુહૂર્ત=૪૮ મિનિટ=૧ ઘડી=૩૭૭૩ પ્રાણ=૬૫૫૩૬ ક્ષુદ્રક ભવ=૧, ૬૭, ૭૭, ૨૧૬ આવલિકા. ૮ સમયથી મુહૂર્ત પુરું ન થાય ત્યાં સુધી અંતર્મુહૂર્ત. ૩૦ મુહૂર્ત=૧ દિવસ (અહોરાત્રિ) ૧૫ દિવસ=૧ પક્ષ, ૨ પક્ષ=૧ માસ. ૨ માસ=૧ ઋતુ. ૩ ઋતુ=૧ અયન (દક્ષિણાં ઉત્તરાયણ) ૦ ૨ અયન=૧ વર્ષ.

૮૪ લાખ વર્ષ=૧ પૂર્વાંગ, ૮૪ લાખ પૂર્વાંગ=૧ પૂર્વ (૭૦૫૬૦ અબજ વર્ષ ૭૦૫૬ કોડ વર્ષ) લૌકિક શાસ્ત્રમાં કૃતયુગ ૧૭ લાખ ૨૮ હજાર વર્ષનો, ત્રેતાયુગ ૧૨ લાખ ૮૬ હજાર, દ્વાપરયુગ ૮ લાખ ૬૪ હજાર અને કલિયુગ ૪ લાખ ૩૨ હજાર વર્ષનો માન્યો છે. ચારે યુગના કુલ ૪૩ લાખ ૨૦ હજાર વર્ષ થાય.

અસંખ્યાત વર્ષ=૧ પલ્યોપમ. ૧૦ કોટાકોટિ પલ્યો=૧ સાગરોપમ. ૧૦ કોટાકોટિ સાગરોપમ=૧ ઉત્સર્પિણી =૧ અવસર્પિણી. ૧ અવસર્પિણીમાં ૬ આરા - ક્રમસર ૪ કોટાકોટિ પલ્યો + ૩ + ૨ + કંઈક ન્યૂન ૧ કોટાં પલ્યો + ૨૧૦૦૦ વર્ષ + ૨૧૦૦૦ વર્ષ. આથી ઉલટા

૬ આરા ઉત્સ૦ માં. ૧ ઉત્સ૦ + ૧ અવસ૦ = કાળચક્ર. અનંતાકાળ = ૧ પુદ્ગલ -પરાવર્ત.

પલ્યોપમ - ૧ જોજન લાંબો પહોળો ઉંડો કુવો, એને જન્મે ૭ દિવસના યુગલિઆના એકેક વાળના અસંખ્ય ટૂંકડાથી એવો ખીચ ભર્યો કે ઉપર થઈને ચક્રવર્તીની આખી સેના ચાલી જાય છતાં બરાબર નક્કર રહે, એમાંથી સો સો વર્ષે એકેક ટૂંકડો કાઢતાં સંપૂર્ણ કુવો ખાલી થવાનો કાળ એ સૂક્ષ્મ અદ્વાપલ્યોપમ. આયુષ્યની ગણતરી આનાથી થાય છે, માટે બીજા પાંચ પ્રકારના પલ્યોપમ અહિં નથી બતાવ્યા.

પુદ્ગલ પરાવર્ત - ૧ દ્રવ્ય, ૨ ક્ષેત્ર, ૩ કાળ, ૪ ભાવ.

પૂર્વે કહેલી આહારક વર્ગણા સિવાયની ઔદારિકાદિ સાતે વર્ગણા રૂપે જગતના સર્વ પુદ્ગલોને જીવ ગ્રહણ કરી મૂકે એમાં જે કાળ જાય તે બાદર દ્રવ્યપુદ્ગ૦ ત્યાં ક્રમશઃ ઔદારિક રૂપે લઈને મૂકતા જે કાળ લાગે તે સૂક્ષ્મપુદ્ગ૦

ચૌદે રાજલોકના સર્વ આકાશ પ્રદેશને ક્રમવિના અને ક્રમસર મરણ કરીને એક જીવને સ્પર્શતા લાગતો કાળ તે બાદર-સૂક્ષ્મ ક્ષેત્રપુદ્ગ૦ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી મોક્ષે જતાં ઉત્કૃષ્ટ કાળ લાગે તે આ સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પુદ્ગ૦નો દેશોન અર્ધ ભાગ. ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે એક અંગુલ માત્ર આકાશ ક્ષેત્રના પ્રદેશો સંખ્યામાં અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીના સમય જેટલા થાય. કાળચક્રના સર્વ સમયોને ક્રમવિના કે ક્રમશઃ મરણથી

સ્પર્શી રહેવામાં બા. સૂં કાલપુદ્ કાળ જાય. સર્વ રસબંધના અધ્યવસાય સ્થાનકને મરણો સ્પર્શી રહેવામાં ભાવપુદ્ગલ૦

છ એ દ્રવ્યોમાં કોણ કોણ, ?'' ૧ પરિણામિ, ૨ જીવ, ૩ મુત્તં, ૪ સપએસા, ૫ એક, ૬ ખિત્ત, ૭ કિરિયા, ૮ નિચ્ચં, ૯ કારણ. ૧૦ કત્તા, ૧૧ સવ્વગય ઈયર, ૧૨ અખ્ખવેસે. '' છે કે નથી એનો વિચાર:-

પરિણામી=ગતિ વગેરે પરિણામ (અન્યધર્મ, અન્ય અવસ્થા)ને પામે તે. જીવ અને પુદ્ગલ પરિણામી છે, બાકી ચાર દ્રવ્યો અપરિણામી. જીવ પરિણામના ૧૦ પ્રકાર:- દેવાદિગતિ, ઈંદ્રિય., કષાય, લેશ્યા, યોગ, ઉપયોગ, જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર અને વેદ. અજીવપરિણામના ૧૦ પ્રકાર:- ગતિ, આકૃતિ, બંધન, (જોડાવું), ભેદ (વિખરાવું), અગુરુલધુ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શબ્દ.

જીવ-જીવ દ્રવ્ય જીવ છે, બાકી પાંચ અજીવ.

મૂર્ત=રૂપી. પુદ્ગલ મૂર્ત છે, બાકી પાંચ અમૂર્ત,

સપ્રદેશ=પ્રદેશવાળા પાંચ દ્રવ્ય છે; માત્ર કાળ અપ્રદેશી ચે.

એક:- ધર્માં અધર્માં આકાશાં એ એકેક છે, બાકી અનેક

(અનંત)

ખિત્ત - આકાશ એ ક્ષેત્ર (આધાર) છે, બાકી પાંચ ક્ષેત્રી (રહેલાં) છે.

સક્રિય - (ગત્યાદિક્રિયાવાળા) જીવ અને પુદ્ગલ. બાકી ૪

અક્રિય.

નિત્ય-સદા એક અવસ્થામાં રહેનાર-ધર્મી આદિ ૪, બાકી જીવ પુદ્ગલ અનિત્ય. એજ જીવ મનુષ્ય મટી દેવ થાય છે, એજ મેરુ આદિ શાશ્વત પદાર્થમાં પણ પુદ્ગલો બદલાય છે. કાળમાં એવું પરાવર્તન નથી માટે નિત્ય.

કારણ=જે બીજાં વિજાતીય દ્રવ્યને ઉપકારક છે તે. એવાં ધર્મી વગેરે પાંચ. એક માત્ર જીવ દ્રવ્ય અકારણ, (કોઈને ઉપકારક નહિ), વિજાતીય ‘કહેવાથી’, જીવ જીવને ઉપદેશાદિદ્વારા ઉપકારક છે, એની ગણતરી ન કરી. ધર્મીને જીવ ઉપકારક નથી.

કર્તા-માત્ર ઉપભોગ કરનાર પણ ઉપભોગ્ય નહિ. (સ્વામી) તે માત્ર જીવ, બાકી ૫ દ્રવ્ય અકર્તા. પુદ્ગલ એ ગતિ અવગાહ વગેરેનો ઉપભોક્તા છે, પરંતુ પોતે જીવથી ઉપભોગ્ય છે માટે એને અકર્તા કહ્યો.

સર્વગત-સર્વવ્યાપી માત્ર આકાશ છે, બાકી પાંચ અસર્વગત-દેશવ્યાપી, એમાં સંસારી જીવ દેહવ્યાપી છે

અપ્રવેશી=વિજાતીય દ્રવ્યરૂપે કદી ન થનાર. સર્વ દ્રવ્યો અપ્રવેશી. કદાપિ જીવ જીવ મટીને પુદ્ગલ ન થાય, તેવી રીતે બીજાં દ્રવ્યો.

પુણ્ય - પાપ તત્ત્વો

પુણ્ય=શુભ કર્મ. કિંતુ શુભ કર્મ બાંધવાના ઉપાયને પણ પુણ્ય કહે છે, તે નવ પ્રકારે:-

પાત્રને (૧-૫) અન્ન-પાણી-સ્થાન-શયન-વસ્ત્રનું દાન, (૬) વેદન, સત્કારાદિ, (૭-૮-૯) મન-વચન-કાયાની શુભ પ્રવૃત્તિ, સાધુ-સાધ્વી એ સુપાત્ર, શ્રાવક શ્રાવિકા એ ભક્તિનું પાત્ર, બીજા દુઃખી જીવો એ અનુકંપાનું પાત્ર.

સંક્ષેપમાં ‘પરિણામે બંધ’ એ ન્યાયે શુભ અધ્યવસાય એ પુણ્ય; તેમજ એને પેદા કરનાર શુભ કાયિક વાચિક વ્યાપાર એ પણ પુણ્ય; એથી વિપરીત ૧૮ પાપસ્થાનક એ પાપ. એમાં ક્રોધ વગેરે અપ્રશસ્ત હોય તો પાપ અને પ્રશસ્ત હોય તો પુણ્ય. જિનપૂજાદિ એ પુણ્યક્રિયા. કેમકે એમાં અધ્યવસાય પ્રભુભક્તિનો શુભ છે, પણ પાણી વગેરેની હિંસાનો નથી. આતો કારણરૂપ પુણ્ય-પાપની વાત થઈ. પણ ફલરૂપ પુણ્ય-પાપ એટલે શુભાશુભ કર્મ જે આત્મા બાંધે છે અને જેના વિપાકથી સુખ દુઃખ મેળવે છે તે. આને માટે પહેલાં કુલ કર્મ ગણી પછી એનો શુભ અશુભ વિભાગ કરીએ.

કર્મના મૂળ ભેદ (પ્રકૃતિ) ૮=જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, અંતરાય - આચાર ઘાતિ કર્મ, (આત્માના વિશિષ્ટ ગુણનો ઘાત કરે તે ઘાતિ), વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર (આ ચાર અઘાતિ કર્મ)

આવરણ=આચ્છાદન કરનાર. મોહનીય, આત્માને મુંઝવે, આત્મસ્વરૂપથી ચૂકાવે, સત્સસત્ના વિવેક વિનાનો બનાવે. અંતરાય જીવને દાનાદિ કરવાની આડે આવે, અટકાવે. સુખદુઃખ રૂપે વેદાય તે વેદનીય. તે ભવમાંથી નીકળવાની આડે આવે તે આયુઃ. ગતિ શરીર વગેરે પર્યાયો તરફ જીવને નમાડે તે નામ કર્મ. ઉંચનીચ શબ્દથી ઓળખાવે તે ગોત્ર. જે કર્મ ભોગવતા (૧) પાપ બુદ્ધિ થાય તે પાપાનુબંધિ કર્મ, પરિણામે ભયંકર, અને (૨) શુભ-દાન, દયા, વ્રત, તપ, ત્યાગાદિ કરવાના વિચારો આવે તે પુણ્યાનુબંધી કર્મ.

૮ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૨૦

જ્ઞાનાવરણ ૫ - મતિજ્ઞાનાવરણ, શ્રુતજ્ઞાનાં અવધિં, મનઃપર્યવં, અને કેવલં, આત્માના મતિ વગેરે જ્ઞાનને આ અટકાવે છે.

મતિ=ઈન્દ્રિય કે મનથી થતું જ્ઞાન, શ્રુત=શાસ્ત્ર વગેરેથી થતું શબ્દાનુસારી જ્ઞાન. અવધિ=ઈન્દ્રિય-મન, કે શાસ્ત્રની સહાય વિના સીધું આત્માને થતું રૂપી દ્રવ્યોનું પ્રત્યક્ષ. મનઃપર્યવ = અઢીઢીપમાંના સંજ્ઞી પર્યંદ્રિયના ચિંત્વનનું પ્રત્યક્ષ. આ મુનિનેજ થાય. કેવળજ્ઞાન=સર્વકાળના સર્વપર્યાય સહિત સર્વદ્રવ્યોનું આત્માને થતું સાક્ષાત્ જ્ઞાન. મતિજ્ઞાન એ અર્થાવિગ્રહ, ઈહા, અપાય, ધારણા-આ ૪ ભેદે ચક્ષુ મનથી=૮, અને વ્યંજનાવગ્રહ સહિત ૫ ભેદે બાકી ૪ ઈન્દ્રિયથી = ૨૦, એમ ૨૮ ભેદે.

દર્શનાવરણ ૯ - ચક્ષુર્દર્શનાવરણ (ચક્ષુથી દેખી ન શકાય),

અચક્ષુ (અન્ય ઈન્દ્રિય કે મનથી) દર્શનાવરણ, અવધિદૃષ્ટ, કેવલદૃષ્ટ, આ ૪ + ૫ નિદ્રા. દર્શન = સામાન્ય જ્ઞાન. ૧. નિદ્રા-અલ્પ નિદ્રા જેમાં સુષ્પેથી જગાય તે; ૨. નિદ્રાનિદ્રા-ગાઢ નિદ્રા જેમાં કષ્ટે જગાય તે, ૩. પ્રયલા-બેઠા કે ઉભા નિદ્રા આવે તે. ૪. પ્રયલાપ્રયલા - ચાલતા નિદ્રા આવે તે, ૫. સ્ત્યાનર્દ્ધિ-વાસુદેવના અર્દ્ધ બળવાળી નિદ્રા કે જેમાં જાગ્રતની જેમ, (ખરેખર હાથીના દાંત તોડવા વગેરે જેવી) દિવસે ચિંતવેલ ક્રિયા કરી આવે. પહેલા ચાર ચક્ષુ આદિ આત્મામાં દર્શનલબ્ધિ ન થવા દઈને, અને પછીની પાંચ નિદ્રા એ પ્રાપ્ત દર્શનનો નાશ કરવા વડે કરીને દર્શનાવરણ કહેવાય છે.

મોહનીય ૨૬-૧. દર્શનમોહનીય=મિથ્યાત્વ (જેના ઉદયે અતત્ત્વ પર રુચિ થાય, કિંતુ સર્વજ્ઞ પ્રભુએ કહેલા તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા ન થાય) + ૨૫ ચારિત્રમોહની પ્રકૃતિ (૧૬ કષાય મોહ + ૯ નોકષાય મોહ કષય = સંસારનો, આય=લાભ જેથી થાય તે.)

૧૬ કષાયો-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ દરેક ૪-૪ પ્રકારે તેમાં ૧. અનંતાનુબંધિ-અનંત:= સંસાર, તેના બંધની પરંપરાને કરનારો. યાવજજીવ સાથે રહેનારો. આત્માના સમ્યક્ત્વ ગુણનો ઘાતક જથ્થે ગુણઠાણે ન હોય. ૨. અપ્રત્યાખ્યાનીય-પચ્ચક્ષ્માણ=વિરતિ માત્રનો ઘાતક વર્ષ પર્યંત ટકનારો એ ૫ મે દેશવિરતિ ગુણઠાણે ન હોય. ૩. પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય-થોડા પચ્ચ૦ ને ન રોકે, કિંતુ સર્વવિરતિને રોકે. ચાર

માસ ટકનારો. છઠ્ઠે સાધુના ગુણઠાણે ન હોય. ૪ સંજવલન-પરીષદ ઉપસર્ગે ચારિત્રીને પણ સહેજ ધુંધવે તે. વીતરાગભાવને રોકનાર. ૧૫ દિન ટકનારો. આ ચારે ચોકડીના ૪ ક્રોધના દષ્ટાંત-પર્વતરેખા, પૃથ્વી-રેતી-જલની રેખા તેમ ૪ માનના-પત્થરનો થાંભલો, અસ્થિનો, કાષ્ઠનો, નેતરની સોટી. ૪ માયાના-વાંસનું મૂળ, મેંઢાનું શિંગડું, ગોમૂત્રની ધારા અવલેહિ (વાંસની છાલ) ૪. લોભના-કિરમજી રંગ, કાદવ, ગાડાની મળી, હળદરના રંગ. ૧૬. કષાયની સાથે રહે કે કષાયોને જગાડે તે નોકષાય ૮ - હાસ્ય-શોક (હર્ષ-દીલગીરી), રતિ- (ઈષ્ટમાં રાજીખો), અરતિ (અનિષ્ટમાં નારાજી), ભય (સ્વસંકલ્પથી બીક), જીગૃહ્સા (તિર-સ્કાર-દુગંચા ભાવ), પુરુષવેદ (સળેખમ થયે ખાટું ખાવાની ઈચ્છાની જેમ જેના ઉદયે સ્ત્રીભોગની અભિલાષા થાય), સ્ત્રીવેદ (પુરુષભોગની અભિલાષા), નપુંસકવેદ (ઉભય અભિલાષા).

અંતરાય ૫-દાનાંતરાય, લાભાં, ભોગાં, ઉપભોગાં, વીર્યાંત-રાય, -ક્રમસર દાન કરવામાં, લાભ થવામાં, એકજવાર ભોગવી શકાય તેવી વસ્તુ (જેમેકે ખોરાક) ભોગવવામાં, વારંવાર ભોગવાય તે-વસ્ત્રા-લંકારાદિ ભોગવવામાં, અને વીર્ય પ્રગટ થવામાં અંતરાય કરનાર આ કર્મોનો ઉદય બને છે.

વેદનીય ૨-૧. શાતા, ૨ અશાતા, જેના ઉદયે આરોગ્ય વિષ-યોપભોગ વગેરેથી સુખનો અનુભવ થાય તે શાતા, એથી ઉલટું અશાતા,

આયુઃ ૪-નરક-તિર્યચ-મનુષ્ય-દેવનું આયુષ્ય. ભવાંતરે જતા વેંત ઉદયમાં આવે તે આયુઃકર્મ.

ગોત્ર ૨-ઉચ્ચ ગોત્ર, નીચ, જ્ઞાનાદિહીનને પણ જેના ઉદયે ઉત્તમ જાતિકુળ બળ વગેરે ઐશ્વર્ય, સત્કાર, સન્માન, સ્થાન આદિ મળે તે ઉચ્ચ ગોત્ર તેથી વિપરીત નીચ ગોત્ર, એથી જ્ઞાનાદિસંપન્ન પણ હોય છતાં નિંદા પામે.

નામકર્મ ૬૭ ભેદે-ગતિ ૪ + જાતિ ૫ + શરીર ૫ + અંગો-પાંગ ૩ + સંઘયણ ૬ + સંસ્થાન ૬ + વર્ણાદિ ૪ + આનુપૂર્વી ૪ + વિહાયોગતિ ૨ = ૩૯ પિંડ પ્રકૃતિ + ૮ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ + ત્રસદશક - થાવર દશકની ૨૦ = ૬૭ પિંડ પ્રકૃતિ = પેટાભેદવાળી પ્રકૃતિ.

ગતિ ૪ - નારકાદિ પર્યાય જે કર્મથી પ્રાપ્ત થાય તે ગતિનામકર્મ નરક-તિર્યચ -મનુષ્ય દેવ ગતિ.

જાતિ ૫-એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, જેનાથી હીનાધિક ચૈતન્યનું વ્યવસ્થાપક એવું એકેન્દ્રિયાદિપણું મળે, તે જાતિનામ કર્મ.

શરીર-૫ (શીયતે इति) ઔદારિક=ઉદાર-સ્થૂલ પુદ્ગલોનું બનેલું, મનુષ્ય તિર્યચનું. વૈક્રિય = વિવિધ ક્રિયા (અણુ-મહાન, એક અનેક) કરી શકાવા યોગ્ય શરીર, દેવનારકનું. આહારક=શ્રી તીર્થંકર દેવની ઋદ્ધિ જોવા કે સંશય પૂછવા ચૌદ પૂર્વી એક હાથનું શરીર બનાવે તે. તેજસ-

અનાદિકાળથી જીવની સાથે લાગેલ તૈજસ દ્રવ્યનો જથ્થો, જેનાથી આહારનું પચન, તેજો કે શીત લેશ્યા થઈ શકે છે તે. કાર્મણ-જીવ સાથે લાગેલ કર્મનો જથ્થો. આ શરીરો જે કર્મના ઉદયે પ્રાપ્ત થાય તે કર્મ, શરીર - નામકર્મ.

અંગોપાંગ ૩ - ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક શરીરને માથું, છાતી, પેટ, પીઠ, બે હાથ, બે પગ એ ૮ અંગ, આંગળીઓ વગેરે ઉપાંગ, પર્વ રેઆદિ અંગોપાંગ, જેનાથી મળે તે અંગોપાંગ નામકર્મ. એકેન્દ્રિયને ઉપાંગ નામકર્મનો ઉદય ન હોવાથી શરીરમાં અંગોપાંગ નથી હોતા. શાખા વગેરે તો જુદા જુદા જીવના શરીર હોવાથી એક જીવ, શરીરના અવયવ નથી.

૫ બંધન નામકર્મ-નવા લેવાતા ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોને જીનાની સાથે લાખની જેમ ચોંટાડનાર-એકી ભાવે કરનાર ૫, સંઘાતન નામકર્મ-નિયત પ્રમાણવાળા શરીરને રચતા પુદ્ગલના જથ્થાને સંચિત કરનાર.- આ બેનો બંધ-ઉદયમાં શરીર નામકર્મ ભેગો સમાવેશ.

સંઘયણ (હાડકાના સંઘા) ૬ - ૧. વજ્રઋષભનારાય-હાડકાનો પરસ્પર સંબંધ, એકબીજાને આંટી મારીને થયેલો હોય તે નારાય=મર્ક-ટબંધ, એના પર ઋષભ=હાડકાનો પાટો વીંટળાયો હોય, અને વચમાં ઠેઠ ઉપરથી નીચે આરપાર. વજ્ર=હાડની ખીલી હોય તેવું સંઘયણ, ૨. ઋષભનારાય-માત્ર વજ્ર નહિ, બાકી પહેલા મુજબ, ૩. નારાય-માત્ર

મર્કટબંધ હોય; ૪ અર્ધનારાય-સાંધાની એકજ બાજુ હાડકાની આંટી હોય ને બીજી બાજુએ ખીલીબંધ હોય; ૫. કીલિકા-હાડકાં ફક્ત ખીલીથી સંધાએલ હોય; ૬. છેવટું-છેદસ્પૃષ્ટ-સેવાર્ત- બે હાડકા માત્ર છેડે અડીને રહ્યા હોય. તેલમાલીશ વગેરે સેવાની અપેક્ષા રાખે તે.

સંસ્થાન (આકાર) ૬ - ૧. સમયતુરસ્ત્ર-અસ્ત્ર=ખૂણો. પર્યંકાસને. બેઠેલાના જમણા ઢંચિણથી ડાબા ખભાનું અંતર, જમણા ખભાથી ડાબા ઢંચિણનું અંતર, બે ઢંચિણનું અંતર, બે ઢંચિણના મધ્યભાગથી લલાટ પ્રદેશ સુધીનું અંતર-આ ચારે સરખા હોય તે સમં સંસ્થાન અથવા સમાન=સામુદ્રિક શાસ્ત્રને અનુસારે લક્ષણ અને પ્રમાણવાળા છે ચારે-બાજુના શરીરના અવયવો જેમાં એવી આકૃતિ તે સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાન ૨. ન્યગ્રોધ-વડ સરખું. નાભિથી ઉપર પ્રમાણ લક્ષણવાળું, નીચેનું લક્ષણહીન. ૩. સાદિ-ઉપરથી ઉલટું ૪ વામન-માથું, ગળુ, હાથ, પગ-એજ પ્રમાણ લક્ષણવાળાં. ૫ કુબ્જ-એ સિવાયના છાતી, પેટ વગેરે સારાં. ૬. હુંડક-સર્વ અવયવ પ્રમાણ લક્ષણ વિનાનાં.

વર્ણાદિ ૪-વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ સારાં નરસાં જે કર્મથી મલે તે શુભાશુભ વર્ણાદિ નામકર્મ.

આનુપૂર્વી ૪-નરકાનુપૂર્વી, તિર્ય્યાનું, મનું, દેવાં, વિગ્રહગ-તિથી (વચમાં ફંટાઈને) ભવાંતરે જતા જીવનો આકાશ પ્રદેશની શ્રેણિના અનુસારે ગમનક્રમ તે આનુપૂર્વી.

વિહાયોગતિ ૨-(ચાલ) ૧. શુભ-હંસ હાથી વૃષભની, ૨ અશુભ-
ઉંટો, ગધેડા, પાડાની.

૮ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ

૧. અગુરુલઘુ નામકર્મ-એના ઉદયથી શરીર, ભારે કે હલકા
નહિ, પણ અગુરુલઘુ મળે.

૨. ઉપઘાત - આથી પોતાના અવયવથી પોતેજ હણાય જેમકે
પડજીભી, ચોર દાંત, છઠ્ઠી આંગળી.

૩. પરાઘાત - આના ઉદયે જીવ બીજાને ઓજસથી આંજ દે
છે.

૪. શ્વાસોચ્ચ્વાસ - આથી શ્વાસો લબ્ધિ મળે.

૫. આતપ - પોતે શીત છતાં બીજાને ગરમ પ્રકાશ કરે તેવું
શરીર મળે, જેમકે સૂર્યના રત્નોનું. અગ્નિમાં ગરમી, ઉષ્ણસ્પર્શના ઉદ-
યથી અને પ્રકાશ ઉત્કટ લાલ વર્ણના ઉદયથી છે.

૬ ઉદ્યોત - જેના ઉદયે જીવનું શરીર ઠંડો પ્રકાશ આપે -
ઉત્તરવૈક્રિય શરીર, ચંદ્રાદિના રત્નો, ઔષધિ વગેરે.

૭. નિર્માણ - સુથારની જેમ અંગોપાંગને શરીરમાં ચોક્કસ
સ્થાને રચે.

૮. તીર્થંકર નામકર્મ - જેના ઉદયથી અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્યાદિ
અતિશયો મળે.

૧૦-૧૦ પ્રકૃતિ ત્રસ-થાવર દશકની-એના ઉદયે નીચે મુજબ જીવને પ્રાપ્ત થાય. ૧. ત્રસ-તડકા વગેરેમાંથી સ્વેચ્છાએ ખસી શકે-ગમનાગમન કરી શકે તે ત્રસ; ન હાલી શકે તે સ્થાવર ૨. બાદર-આંખે દેખી શકાય તેવું શરીર. સૂક્ષ્મ-ઘણાં શરીર ભેગાં થાય તોય ન જોઈ શકાય. ૩. પર્યાપ્ત-સ્વયોગ્ય પર્યાપ્ત પુરી કરવાને સમર્થ એથી ઉલટું અપર્યાપ્ત. ૪. પ્રત્યેક-જીવ દીઠ જીવું શરીર. સાધારણ-અનંત જીવનું એક શરીર ૫. સ્થિર-મસ્તક, હાડકાં, દાંત વગેરે સ્થિર રહે. અસ્થિર-જિહ્વા આદિ. ૬. શુભ-નાભિની ઉપરના અવયવો શુભ; નીચેના અશુભ કોઈને માથેથી અડવામાં એ ખુશ થાય છે, પગ લગાડવામાં ગુસ્સે થાય થાય છે. સ્ત્રીના પગના સ્પર્શથી પણ જે ખુશ થાય છે તે તો પોતાના મોહને લઈને. ૭. સૌભાગ્ય-વગર ઉપકારે પણ સૌને ગમે. દૌર્ભાગ્ય-ઉપકાર કરનારો પણ લોકોને અરુચિકર બને. તીર્થંકર દેવો અભવ્ય આદિને ન ગમે તે તો તે જીવોના મિથ્યાત્વના ઉદયે. ૮. સુસ્વર સારો સ્વર. વિપરીત દુઃસ્વર ૯. આદેય-જેનું વચન યુક્તિ કે આડંબર વિનાનું છતાં બીજાને ગ્રાહ્ય બને, જેને જોતાં વેંત બીજા આદરમાન આપે. વિપરીત અનાદેય. ૧૦. યશ-કીર્તિ પ્રશંસા પામે. વિપરીત અપયશ.

પુણ્ય પ્રકૃતિઓ

(વિશુદ્ધ પરિણામે બંધાય અને શુભ રસે ભોગવાય)

મૂળ ચાર અઘાતિ કર્મોમાંથી જ પુણ્ય પ્રકૃતિઓ છે. ૧. શાતાવેદનીય

+ ૩ આયુષ્ય (નરક વિનાના) + ૧ ઉચ્ચ ગોત્ર + ૩૭ નામકર્મની = ૪૨.

તિર્યચને પણ સ્વઆયુષ્ય મળ્યા પછી રાખવું ગમે છે માટે પુણ્યમાં ગણ્યું, પણ તિર્યચ ગતિ નથી ગમતી માટે એ પાપ પ્રકૃતિ નારકને સ્વઆયુ ટકે એ નથી ગમતું, તેથી નરકાયુ પુણ્યમાં ન લીધું.

નામકર્મની ૩૭માં ૪ દેવ-મનુ-ગતિ આનુપૂર્વી + પંચેન્દ્રિય જાતિ + ૫ શરીર + ૩ અંગોપાંગ + ૨ પહેલું સંઘયણ સંસ્થાન + ૪ શુભ વર્ણાદિ + ૧ શુભ વિહાયોગતિ + ૭ ઉપધાત સિવાયની પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ + ૧૦ ત્રસદશક. (કાર્મણ શરીર પણ સંસારના સુખ આપવામાં હેતુ છે.)

પાપ પ્રકૃતિઓ

(સંકિલષ્ટ અધ્યવસાયે બંધાય અને અશુભ રસે ભોગવાય.)

મૂળ ચારેય ધાતિ કર્મો પાપ પ્રકૃતિ છે. તેથી ૫ જ્ઞાનવરણ+૯ દર્શના+૨૬ મોહનીય+૫ અંતરાય=૪૫ ધાતિ, તેમજ અધાતિમાંથી ૧ અશાતા વે+ ૧ નરકાયુ + ૧ નીચગોત્ર + ૩૪ નામકર્મની = કુલ ૮૨ પાપ પ્રકૃતિઓ.

નામ ની ૩૪-૪ નં તિં ગતિ આનુપૂર્વી + ૪ એકેન્દ્રિય વિકલે જાતિ + ૧૦ પ્રથમ સિવાયના સંઘયણ, સંસ્થાન + ૪ અશુભ વર્ણાદિ + ૧ અશુભ વિહાયોગતિ (કુલ ૨૩ પિંડપ્રકૃતિ) + ૧ ઉપધાત + ૧૦ સ્થાવર દશક.

પુણ્યની ૪૨ + પાપની ૮૨=૧૨૪. આમાં વર્ણાદિ ૪ શુભ અને અશુભ એમ બે વાર ગણાયા, તેથી ૧૨૪-૪=૧૨૦ કુલ કર્મ પ્રકૃતિ બંધાય. આમાં મિથ્યાત્વ મોહનીય સાથે મિશ્રમોહ અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય ગણતાં કુલ ૧૨૨ કર્મ પ્રકૃતિ ઉદયમાં ગણાય. એમાં પાંચ શરીર સાથે ૫ બંધન અને ૧૫ સંઘાતન, તથા વર્ણાદિ ૪ ને બદલે વર્ણ ૫, રસ ૫, ગંધ ૨, અને સ્પર્શ ૮ એમ ૨૦ ગણતા ૧૬ વધે, એટલે કુલ ૩૬ વધવાથી ૧૨૨+૩૬=૧૫૮ કર્મ પ્રકૃતિ સત્તામાં ગણાય.

આશ્રવ તત્ત્વ

જેના લીધે આત્મામાં કર્મ વહી આવે તે, અર્થાત્ આત્માને શુભાશુભ કર્મબંધનું કારણ તે આશ્રવ કહેવાય. તેના ૪૨ ભેદ, - ઈન્દ્રિય ૫, કષાય ૪, અવ્રત ૫, યોગ ૩, (આ ૧૭ પ્રકારે અસંયમ પણ કહેવાય), અને ૨૫ ક્રિયા.

આનો પરમાત્મા, ગુરુ, સંઘ, વગેરેની ભક્તિ આદિ ધર્મમાં પ્રશસ્ત ભાવે ઉપયોગ તે શુભ આશ્રવ. તેથી ભિન્ન અર્થકામમાં ઉપયોગ તે અશુભ આશ્રવ.

૫ ઈન્દ્રિયો પ્રસિદ્ધ છે તેના ઈષ્ટ-અનિષ્ટ વિષયો અંગે રાગ દ્વેષ થઈ કર્મ બંધાય; ત્યાં તે તે ઈન્દ્રિય આશ્રવ ગણાય. અહિં જો રાગદ્વેષ ન કરે તો ઈન્દ્રિય આશ્રવ મટી જાય.

૪ કષાય-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, એ દરેક અનંતાનુબંધિ-

આદિ ૪ પ્રકારે ગણતાં ૧૬ ભેદ; અને અનંતં નું આદિ પ્રત્યેકના અનંતાનું અપ્રત્યાં પ્રત્યં અને સંજવં એમ ચાર ચાર ભેદ ગણતાં ૬૪ ભેદ થાય. સ્વરૂપે તે તે કર્મ છતાં ફળ ભેદે આ વિભાગ છે.

૫ અપ્રત-હિંસા, મૃષા, અદત્તાદાન, અબ્રહ્મ, અને પરિગ્રહ ૧ પ્રમત્તયોગાત્ પ્રાણવ્યપરોપણં હિંસા । દયાના પરિણામ રાખીને યતનાદિ ઉપયોગપૂર્વક કરાતી શુભ પ્રવૃત્તિમાં કદાચ જીવહાત થાય તોય હિંસા, આશ્રવ નહિ; એથી ઉલટું અયતના-પ્રમાદ એ આશ્રવ ગણાય. પછી ભલે જીવ ન મર્યો. અજયં ચરમાણો ય પાણમૂઆઈ હિંસઈ । ૨. પ્રિય, પથ્ય, અને તથ્ય વચન તે સાચું, એવું નહિ તે મૃષા. ચોરને ચોર કહેવાથી અપ્રિય લાગે છે. જીવોને પાપનો ઉપદેશ પથ્ય-હિતકારક નથી, શિકારીને હરણીની દિશા કહેવી તે પથ્ય નથી, ભય લોભ વગેરેથી અન્યથા બોલવું તે તથ્ય નથી. માટે એ બધું મૃષા ગણાય. ૩. તૃણ જેવું પણ માલિકે ન આપેલું લેવું તે અદત્તાદાન, તેવી રીતે અયતનાએ થતો જીવહાત, ગુરુની આજ્ઞા-રજા વિનાની કોઈપણ પ્રવૃત્તિ, તથા શ્રી જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તન તે અદત્તાદાન. ૪. વૈક્રિય કે ઔદારિક શરીરથી મન વચન કે કાયાએ કામભોગ કરવો, કરાવવો કે અનુમોદવો તે ૨ x ૩ x ૩ = ૧૮ પ્રકારે અબ્રહ્મ ૫ ધન ધાન્યાદિનો સંગ્રહ તે પરિગ્રહ આ પાંચે પાપોના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા-વિરતિભાવથી અપ્રત આશ્રવ અટકે છે.

૩ યોગ - મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિ.

૨૫ ક્રિયા - ૧ કાયિકી-(i) અવિરતિને કાયાનો સાવધ વ્યાપાર એ અનુપરત કાયિકી, અને (ii) પ્રમત્ત સાધુને શુદ્ધ ઉપયોગ વિનાની ઇન્દ્રિય કે કાયાની પ્રવૃત્તિ એ અનુપયુક્ત કાયિકી. ૨. અધિકરણિકી-(i) સંયોજના - શસ્ત્રના અવયવ જોડવા તે (ii) નિર્વર્તના - નવું શસ્ત્ર બનાવવાની ક્રિયા, (અધિકરણ = જીવઘાતક વસ્તુ કે પ્રવૃત્તિ) અથવા પશુ બંધ વગેરે. પ્રાદેશિકી-(i) જીવ કે (ii) અજીવ પર દેષ. ૪. પારિતાપનિકી-(i) સ્વહસ્તે કે (ii) પરહસ્તે સ્વ કે પરને સંતાપ ઉપજાવવો. ૨-૩-૪ થી ક્રિયાઓ ૮મા ગુણ સુધી હોય. ૫. પ્રાણાતિપાતિકી-સ્વતઃ કે પરતઃ પ્રાણનાશ, ૫ મા ગુણ સુધી. આરંભિકી-ખેતી વગેરે કે (i) જીવ કે. (ii) અજીવ ચિત્રાદિના ઘાત થાય તેવી પ્રવૃત્તિ ૬ ઠા સુધી ૭. પારિગ્રહિકી-મમત્વ ભાવે (i) જીવ, કે (ii) જડ વસ્તુનો સંગ્રહ કરવો ૫ મા ગુણ સુધી. ૮. માયાપ્રત્યયિકી-(પ્રત્યય= નિમિત્ત) (i) આત્મભાવવંચન પોતાનો અંદરનો ભાવ છુપાવી માયાથી બહાર બીજી બતાવવું, (ii) પરભાવવંચન-જીઠા સાક્ષીલેખ કરવા આદિ, ૭મા ગુણ સુધી, ૯. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી-સર્વજ્ઞના કથનથી (i) ઓછુંવત્તું કે (ii)તદ્ન વિરુદ્ધ માનીને કરાતી પ્રવૃત્તિ (દેશથી કે સર્વથા અશ્રદ્ધા) ૩ જા ગુણ સુધી. ૧૦ અપ્રત્યાખ્યાનિકી-(i) સજીવ અને (ii) નિર્જીવ વસ્તુ સંબંધી ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા (વિરતિ) અને ત્યાગ ન હોવો તે ૧૧. દષ્ટિકી - ૧૨. સ્પૃષ્ટિકી કે પૃષ્ટિકી - જીવ કે અજીવને રાગાદિવશે દેખવાની સ્પર્શ કરવાની કે તે

અંગે પૂછવાની પ્રવૃત્તિ. ૧૦ મા ગુણ સુધી. ૧૩. પ્રાતીત્યકી-જીવ કે જડને આશ્રયીને થતા રાગાદિથી આ ક્રિયા લાગે. ૧૪. સામંતોપ-નિપાતિકી-પોતાના ઘોડા, નાટક, કૌતુકાદિ જોવા ચારે બાજુથી લોક ઉલટી પડે અને પ્રશંસા-નિંદા કરે તેથી હર્ષ દ્વેષ અથવા ઉઘાડા રાખેલા ધૃતાદિના વાસણમાં ત્રસ જીવોનું એકસામટું આવી પડવું. આ અને પછીની ૧૫ થી ૧૭મી ક્રિયા ૫મા ગુણ સુધી ૧૫. નૈસૃષ્ટિકી-જીવા-જીવનું યંત્રથી કાઢવું, ફેંકવું, -કુવામાંથી પાણી, ધનુષમાંથી બાણ વગેરે. યોગ્ય શિષ્યને ગુરુ કાઢી મૂકે, કે નિર્દોષ આહાર-પાણીને વિના કારણ પરઠવે તે અથવા નૈશસ્ત્રિકી-રાજાદિના આદેશે હંમેશાં શસ્ત્રાદિ સજ્જ રાખવા તે. ૧૬. સ્વહસ્તિકી-કુતરા વગેરે જીવથી કે અજીવ શસ્ત્રથી જાતે બીજાને મારવા તે. ૧૭. આજ્ઞાપનિકી કે આનયનિકી-જીવને કે અજીવને સાવધ આજ્ઞા કરવાથી કે એની પાસે કંઈ મંગાવવાથી. ૧૮. વિદાર-ણિકી-જીવ કે અજીવને ફાડવાથી, સામાનું હૃદય ભેદાય તેવા ટોણાં, કલંક કે સમાચાર આપવાથી આ ક્રિયા લાગે. વિતારણિકી જીવાજીવ અંગે ઠગવાની. ૯ મા ગુણ સુધી. ૧૯. અનાભોગિકી-અનુપયોગે-પ્રમાજ્ઞ્યા વિના કંઈ લેવું મુકવું તે અનાયુક્તાદાન, અનુપયોગે પ્રમાર્જવું તે અનાયુ-ક્તપ્રમાર્જના. ૧૦ મા સુધી. ૨૦ અનવકાંક્ષપ્રત્યયિકી-સ્વ પર હિતને અવગણી આલોક પરલોક વિરૂદ્ધ આચરણ ૯ મા સુધી. ૨૧. પ્રાયોગિકી-ગૃહસ્થનો મન, વચન. કાયાનો શુભાશુભ વ્યાપાર. ૨૨. સમાદાન

સામુદાયિકી-વિષયને ગ્રહણ કરનાર ઈન્દ્રિય તે સમાધાન એનો દેશ-સર્વ ઘાતક વ્યાપાર. આઠે કર્મનો સમુદાય જેથી બંધાય તે ક્રિયા. ૫ મા ગુણ૦ સુધી ઈન્દ્રિય અવૃત્તીને. ૨૩. પ્રેમિકી-પોતાને થયેલા કે બીજાને કરાવાતા રાગ (માયા લોભ) અંગેની ક્રિયા ૧૦ મા સુધી. ૨૪. દ્વેષિકી-દ્વેષ-ક્રોધમાનની નિશ્રાવાળી ક્રિયા ૯ મા સુધી. ૨૫. ઈર્ષાપથિકી-ઈર્ષા=ગમના-ગમનાદિ યોગ એજ છે પથ એટલે કર્મબંધનો માર્ગ જ્યાં તે ક્રિયા-૧૧-૧૨-૧૩ મે ગુણાણેજ આ ક્રિયા હોય.

કોને કેટલી ક્રિયા અને કેટલા આશ્રવ ? આ ૨૫માંથી ઈર્ષાપથિકી ક્રિયા સયોગી વીતરાગને, દષ્ટિકી ચક્ષુદર્શનીને તથા પ્રાતીત્યકી, સામંતોપ૦, આનયનિકી અને પ્રાયોગિકી એ ચાર ક્રિયા દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા વાળાને હોય. તેથી એકેન્દ્રિયને એ ૬ વિના ૧૯ ક્રિયા+૧ સ્પર્શનેન્દ્રિય + ૪ કષાય + ૫ અપ્રત + ૧ કાયયોગ=૩૦ આશ્રવ હોય. બે ઈન્દ્રિયને ૧ વચનયોગ + ૧ રસનેન્દ્રિય વધે તેથી ૩૨, તે ઈન્દ્રિયને ૩૩, ચતુરિન્દ્રિયને દષ્ટિકી ક્રિયા પણ વધે તેથી ૩૫, અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયને ૩૬ અને સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયને ઉક્તમાં ૧ ઈર્ષા૦ + ૪ ક્રિયા + ૧ મનોયોગ વધવાથી ૪૨ આશ્રવ.

બીજી રીતે, સામાન્યતઃ કર્મબંધનાં મૂળ ૪ હેતુ-મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ છે, પેટાભેદે બંધ હેતુ ૫૭-મિથ્યા૦ ૫ (અનાભોગિક અનાભિગ્રહિક, આભિગ્રહિક, સાંશયિક, આભિનિવેશિક), અવિરતિ

૧૨ (હિંસાદિ ૫+૧ રાત્રિભોજન+૫ ઈન્દ્રિય+૧ મન), ૧૬ કષાય, ૯ નોકષાય, ૧૫ યોગ. તત્ત્વાર્થકાર પ્રમાદને પણ અધિક ગણી મૂળ ૫ બંધ હેતુ કહે છે. ૬ ઠા અને ૭ મા ગુણઠાણા વચ્ચે બંધમાં ફરક પ્રમાદથી પડે છે.

જો કે સામાન્યતઃ પ્રતિસમય જીવ આયુષ્ય સિવાય સાતે કર્મ બાંધે છે. પરંતુ અમુક અમુક આશ્રવની પ્રધાનતાએ તે તે કર્મના સ્થિતિ-રસ વિશેષ પ્રકારે બંધાય છે. એવા જુદા જુદા આશ્રવ નીચે મુજબ-

જ્ઞાનાવરણના આશ્રવ-જ્ઞાન, જ્ઞાની અને જ્ઞાનનાં સાધનોની આશાતના, ઉપધાત, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, અંતરાય, અપલાપ. વિઘ્નનિહનવ પૈશૂન્યાશાતનાઘાતમત્સરા: ।

દર્શના૦ ના - દર્શન વગેરેનું ઉપર પ્રમાણે.

શાતાવેદનીયના૦ - દેવપૂજા, ગુરુપાસ્તિ, પાત્રદાન, દયા, ક્ષમા સરાગસંયમો, દેશસંયમાડકામનિર્જરા ॥ બાલતપ, શૌચ (તૃષ્ણાનાશ).

અશાતા વે૦ ના - સ્વપરને 'દુઃખ શોક વધાસ્તાપાક્રન્દને પરિદેવ-નમ્' (વિલાપ).

દર્શનમોહનીયના૦ - વીતરાગ-શાસ્ત્ર-સંઘ-ધર્મ-સંઘના ગુણો અને સર્વ દેવોની નિંદા, સર્વજ્ઞતા-મોક્ષ-દેવાધિદેવનો અપલાપ, ધાર્મિક દૂષણ, ઉન્માર્ગ દેશના, અતત્ત્વનો આગ્રહ, અસંયત પૂજા, ગુર્વાદિનું અવમાન વગેરે.

ચારિત્રમોહના-સ્વપરના કષાયનું ઉદીપન, ધર્મમાં વિઘ્ન, સાધુની નિંદા, અવિરતિની પુષ્ટિ, વિરતિરહિતનાં ગુણગાન, ચારિત્રદૂષણ વગેરે.

નરકાયુનાં - બહુ આરંભ-પરિશ્રદ્ધ, માંસાહાર, પંચેન્દ્રિયનો ઘાત, સ્થિર વૈર, રૌદ્રધ્યાન, વિષયોમાં અતિલંપટતા, અનંતાનું કષાય વગેરે. તિર્યચાયુના - માયા, આર્તધ્યાન, શલ્ય, ગૂઢતા. સન્માર્ગનાશ, વ્રતમાં દૂષણ, અપ્રત્યાં કષાય વગેરે. મનુષ્યાયુનાં-અલ્પ આરંભ-પરિશ્રદ્ધ, સ્વભાવથી કષાયોની મંદતા, મધ્યમ ગુણો, દાનરુચિ, દેવગુરુભક્તિ, પ્રત્યાં કષાય વગેરે. દેવાયુનાં તપ, શ્રદ્ધા, સરાગસંયમ, દેશ-વિરતિ, અજ્ઞાનતપ-કષ્ટ, ધર્મશ્રવણ, સુપાત્રદાનાદિ.

અશુભનામના-વક્તા, ઠગવું, હિંસાદિ પ, અસભ્ય વર્તન, તીવ્ર કષાય, વિષયલંપટતા, અનાચારીનું પોષણ. મિથ્યાત્વાદિ.

શુભનામનાં- પૂર્વોક્તથી વિપરીત તથા સંસારભય, ક્ષમાદિ.

જિનનામનાં-અરિહંતવાત્સલ્યાદિ.

નીચગોત્રનાં-પરની નિંદા, અવજ્ઞા, મશ્કરી, પરના ગુણ આવરવા અને દોષ ઢાંકવા, સ્વનો ઉત્કર્ષ-મદ, પ્રશંસાદિ. ઉચ્ચગોત્રનાં-એથી વિપરીત.

અંતરાયનાં-દાન, લાભ વગેરેમાં અંતરાય કરવો.

સંવર

જેનાથી કર્મબંધ અટકે તે સંવર. ભાવ સંવર અને ભાવ નિર્જરા આત્માના પરિણામરૂપ છતાં આશ્રવ નિરોધની અપેક્ષાએ સંવર અને કર્મ નિર્જરાની અપેક્ષાએ નિર્જરા ગણાય.

તે-૫ સમિતિ + ૩ ગુપ્તિ + ૨૨ પરીસહ + ૧૦ યતિધર્મ + ૧૨ ભાવના + ૫ ચરિત્ર = ૫૭ ભેદે સંવર. ૫ સમિતિ (સમ્યક્ ઉપયોગવાળી પ્રવૃત્તિ) - ૧ ઈર્યાસમિતિ-ધુંસરા પ્રમાણ દૃષ્ટિએ ચાલતાં માર્ગમાં કોઈ જીવની વિરાધના ન થાય એનો ઉપયોગ. ૨. ભાષા-નિઃશંકદ્વયે નિરવંધ અને સ્વપરહિતકારી બોલવાનો ઉપયોગ. ૩ એષણા-આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, મુકામ વગેરે ધર્મ સામગ્રી મેળવવા-ભોગવવામાં નિર્દોષતા સાચવવી તે. ૪. આદાનનિક્ષેપ- સારી રીતે જોઈ પ્રમાણનેજ વસ્તુ લેવા મૂકવાનો ઉપયોગ. ૫ પારિષ્ઠાપનિકા- નિર્જીવ ભૂમિ પર લઘુનીતિ વડીનીતિ વગેરે તજતા જીવરક્ષાનો ઉપયોગ. ૩ ગુપ્તિ - મન-વચન અને કાયાના યોગોનું નિયમન અર્થાત્ અકુશલ યોગનો નિરોધ અને પ્રશસ્ત યોગનું ઉદીરણ-શાસ્ત્ર વિધિએ મોક્ષમાર્ગમાં સ્થાપન કરવા-વાળું ઉન્માર્ગથી. નિવારણ - ૨૨ પરીસહ - કર્મનિર્જરાના અને રત્નત્રયની નિશ્ચલતાના હેતુએ હર્ષ, ખેદ કે અસંયમની ઈચ્છા કે પ્રવૃત્તિ કર્યા વિના શાંતિથી સહવા યોગ્ય ક્ષુધા, પિપાસા, શીત, ઉષ્ણ, દંશ (ડાંસ-મચ્છર), અચેલ (જીર્ણ કે અધ્ધવસ્ત્રતા, નગ્નતા), અરતિ (તેવા મુકામ આદિને

લીધે), સ્ત્રી (રૂપ-શોભા-વિલાસાદિ સહજ દેખાઈ જવાથી) ચર્ચા (વિહાર ગોચરી), નૈષેધિકી (સ્મશાનાદિમાં કાયોત્સર્ગે) અથવા નિષદ્યા (આસન) પરીષદ, શય્યા, આકોશ, વધ, યાયના, અલાભ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મળ, સત્કાર, પ્રજ્ઞા (આ બેથી થતા દર્પને દબાવવો), અજ્ઞાન, સમ્યક્ત્વ (જિનવચને શંકા ન કરવી) આ ૨૨માં અજ્ઞાન અને પ્રજ્ઞા એ જ્ઞાનાવરણના ઉદય કે ક્ષયોપશમથી; સમ્યં એ દર્શનમોહંથી. અલાભ એ અંતરાયથી. આકોશ, અરતિ, સ્ત્રી, નૈષેધિકી, અચેલ, યાયના, સત્કાર એ ચારિત્રમોહં ના ઉદયથી, બાકીના ૧૧-વેદનીયના ઉદયે થાય.

૧૦ યતિધર્મ-ક્ષમા (સહિષ્ણુતા) મૃદુતા, સરલતા, મુક્તિ (નિર્લોભતા), તપ (બાહ્ય-અભ્યંતર), સંયમ (પ્રાણીદયા, ઈન્દ્રિયનિગ્રહ) સત્ય, શૌચ (અચૌર્ય કે મનની પવિત્રતા) બ્રહ્મચર્ય, આર્કિયન્ય (અપરિગ્રહ).

૧૨ ભાવના-૧ જગતના પદાર્થો અનિત્ય છે; ૨. અશરણ-પાપના ઉદયમાં કોઈ બચાવતું નથી. ૩ સંસાર ૮૪ લાખયોનિમય ભયંકર છે, શત્રુ મિત્ર થાય છે, મિત્ર શત્રુ થાય છે. ૪. એકત્વ-જીવ એકલો જન્મે છે, એકલો પોતાના કર્મનાં ફળ ભોગવે છે, એકલો મરીને પરલોક જાય છે. ૫. અન્યત્વ-બીજાઓ, કુટુંબ, ધન, યાવત્ શરીર પણ પોતાનાં નથી. ૬. અશુચિત્વ-શરીરની ઉત્પત્તિ, સ્વરૂપ અને પરિણામ અપવિત્ર છે, માટે શરીર દમવા યોગ્ય છે. ૭. આશ્રવ-ઈન્દ્રિયાદિ આશ્રવો

નદીની જેમ તૃણવત્ જીવને સન્માર્ગથી બ્રહ્મ કરી તાણી જાય છે. ૮. સંવર, ૯. નિર્જરા-સકામ-અકામ. ૧૦. લોકસ્વભાવ-જીવ, પુદ્ગલ વગેરેથી વ્યાપ્ત ચૌદ રાજલોકના વિવિધ ભાવ, ૧૧. બોધિદુર્લભ-દેવતાઈ સુખ મળવાં સહેલાં, પણ સમ્યક્ત્વ મળવું મુશ્કેલ, ૧૨. ધર્મસ્વાખ્યાત- અહો! શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ કેવો સુંદર શ્રાવક ધર્મ અને સાધુ-ધર્મ ઉપદેશ્યો છે!’

૫ ચારિત્ર-૧. સામાયિક-સર્વસાવધ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ અને નિર-વધ પંચાચારનું પાલન, ૨. છેદોપસ્થાપનીય-સામાયિક ચારિત્રના પર્યાયનો કે સડી ગયેલા અંગ જેવા સાતિચાર ચારિત્ર પર્યાયનો છેદ કરી મહાવ્ર-તારોપણ. ૩. પરિહારવિશુદ્ધિ-નવ સાધુનો ગણ વારાફરતી ૧૮ માસની અવધિમાં જેમાં પરિહાર નામના તપને વહન કરે છે તે વિશિષ્ટ ચારિત્ર ચર્યા. ૪. સૂક્ષ્મસંપરાય-૧૦મા ગુણઠાણાનું ચરિત્ર, જ્યાં માત્ર સૂક્ષ્મ સંજ્વલનનો લોભ છે ૫. યથાખ્યાત - સર્વ કષાયના ઉપશમ કે ક્ષયથી પ્રગટેલું ચારિત્ર

નિર્જરા

આત્મપ્રદેશ સાથે એકમેક થયેલ કર્મનો પરિશાટ - આત્મની જેમ સ્વતઃ કે ઉપાય દ્વારા પાકી જઈ કર્મરૂપે મટી જવું તે નિર્જરા. તે ૧. અકામ અને ૨. સકામ, એમ બે ભેદે.

અકામ નિર્જરા સર્વ જીવોને (અનિચ્છાએ અનેકવિધ દુઃખ સહેવામાં) હોય.

સકામ નિર્જરા એ કેવળ કર્મનિર્જરાની અભિલાષાએ બાહ્ય-અભ્યંતર તપ કરનારને હોય. આ તપ નિર્જરાનું પ્રધાન કારણ હોવાથી નિર્જરાતત્ત્વમાં ગણાય, તેથી નિર્જરાના ૧૨ ભેદ.

૬ ભેદે બાહ્યતપ-અનશન, ઉનોદરિકા, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયકલેશ, સંલીનતા. ૬ ભેદે આભ્યંતર તપ-પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, વ્યુત્સર્ગ.

અનશન-આહારનો ત્યાગ. ઉનોદરિકા-બે ચાર કોળિયા ઓછા ખાવા. વૃત્તિસંક્ષેપ-ઘણી વસ્તુઓ (દ્રવ્યો) ખાવાની મનોવૃત્તિ પર સંયમન, દ્રવ્યસંક્ષેપ. રસત્યાગ-દૂધ-ધી વગેરે વિગઈનો ત્યાગ. કાયકલેશ-લોચ, પરીષદ, ઉપસર્ગ વગેરે સહેવા. સંલીનતા-શરીરના અવયવો તથા ઈન્દ્રિયોની અપ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ રોકવી.

પ્રાયશ્ચિત્ત-૧૦. 'આલોચણ-પડિક્કમણોભય-વિવેગ-વૌસગ્ગે

તવ-છેય-મૂલ-અણવઢ્યા ય પારંચિએ ચેવ ॥’ આલોચન=ગુરુની આગળ કહેવું તે પ્રતિક્રમણ=‘મિચ્છામિ દુક્કડં’ હૃદયથી કહેવું તે. ઉભય=પહેલા બે. વિવેક=ત્યાગ પ. કાઉં ૬. તપ, ૭. ચારિત્ર પર્યાયછેદ.

વિનય = ‘ભત્તી-બહુમાણો-વનજણાં (પ્રશંસા) - ભાસણમ વન-વાયસ્સ (નિદાનો પ્રતિકાર) । આસાયણ પરિહાણી’ ... આ પાંચ રીતે ‘નાણસ્સ દંસણસ્સ ય, ચરણસ્સ ય તહ તિવિહજોગસ્સ । વિણઓ લોગુ-વયારો, સત્તવિહો વિસયભેએણં ॥’ રત્નત્રય, ત્રણ યોગ લોકોપચાર એમ સાત ભેદે વિનય.

૧. જ્ઞાનજ્ઞાનીની ભક્તિ-બાહ્ય સેવા સત્કાર, બહુમાન-આંતર-પ્રીતિ, સર્વજ્ઞે જોયેલા પદાર્થોનું સમ્યગ્ મનન, યોગોપધાનાદિવિધિપૂર્વક જ્ઞાનનું ગ્રહણ અને અભ્યાસ. એમ પાંચ પ્રકારે જ્ઞાનવિનય.

ભત્તી તહ બહુમાણો, તદિદ્ધકત્યાણ સમ્મભાવણયં ॥ વિહિગહણ કંબ્ભા-સોવિઅ, એસો વિણઓ જિણુદિઢો ॥ ૨. દર્શનની દર્શન ગુણે અધિકની શુશ્રૂષા અને અનાશાતના એમ બે રીત દર્શન વિનય. શુશ્રૂષા ૧૦ પ્રકારે- ‘^૧સક્કારડ^૨બુઢાણે, ^૩સમ્માણા^૪સણપરિગ્ગહે તહય । ^૫આસણઅણુપ્પ-યાણં ^૬કિઈકમ્મ ^૭અંજલિગહો અ ॥ ^૮ઈતસ્સડહિગચ્છણયા, ^૯ઠિઅસ્સ તહ પજજીવાસણા ભણિઆ । ^{૧૦}ગચ્છંતાણુવ્વયણં, એસો સુસ્સૂસણા વિણઓ ॥’ અનાશાતના ૪૫ પ્રકારે - ^૧તિત્થયર-^૨ધમ્મ-^૩આયરિય-^૪વાયગે-^૫થેર-^૬કુલ-^૭ગણે-^૮સંઘે । ^૯સંભોઈઅ ^{૧૦}કિરિયાએ ^{૧૧}મઈનાણાઈણ ય તહેવ ॥’ થેર-

સ્થવિર વય-શ્રુત-પર્યાય એ ત્રણ ભેદે. કુલ=એક આચાર્યની સંતતિ.
 ગણ=મિથઃસાપેક્ષ કુલત્રયનો સમૂહ સંભોગ=સાધુઓનો પરસ્પર ગોચરી
 પાણીનો વ્યવહાર. ક્રિયા=પરલોક છે, આત્મા છે, મોક્ષ છે વગેરે પ્રરૂપણા.
 આ ૧૫નો ૩-૩ રીતે અનાશાતના વિનય. 'આસાયણવજ્જણયા, એએસિં
 તહ ય ૨ભત્તિ બહુમાણો ૩વણસસ ય સંજલણં, હોઈ અણાસાયણા વિણઓ
 ॥ (૩. સદ્ભૂતગુણો પ્રશંસી યશ વધારવો.) ૩ ચારિત્ર વિનય ૧૫
 પ્રકારે-૫ ચારિત્ર ૪૩ રુચિ-પાલન-પ્રરૂપણા. 'સામાઈઆઈયરણસસ ૧સદ્દહણં
 તહેવ કાએણં । ૨સંકાસણા પરુવણમહ પુરઓ ભવ્વસત્તાણં ॥' ૪થી ૬.
 યોગવિનય-આચાર્યાદિની પ્રત્યે અકુશલ મનવચનકાયાના વ્યાપારને રોકવા
 અને કુશલને પ્રવર્તાવવા. 'મણવય કાઈઅવિણઓ, આયરિઆઈણ સવ્વ-
 કાલંપિ । અકુસલમણાઈ રોહો, કુસલાણ ઉદીરણં તહ ય ॥' ૭મો
 લોકોપચાર વિનય ૭ પ્રકારે - '૧અબ્ભાસત્થણ ૨છંદોણુવત્તણં ૩ક્યસુપડિ-
 કઈ તહય । ૪કારિઅમિત્ત કરણં ૫દુકખત્તગવેસણા તહય ॥ તહ ૬દેસકા-
 લજાણણ, ૭સવ્વત્થેસુ તહાણુકૂલત્તં । લોગોપચાર વિણઓ, સત્તવિહો હોઈ
 વિણણેઓ ॥' ૧. માન્યની નિકટમાં રહેવું, ૨. પૂજ્યની ઈચ્છાને અનુસ-
 રવું, ૩. ઉપકારનો ભક્તિ વગેરેથી બદલો વાળવો, ૪. જ્ઞાનાદિકાર્ય
 નિમિત્તે આહારાદિ આપવા, ૫. રોગપીડિતને ઔષધાદિનો ઉપચાર, ૬.
 દેશકાળને ઉચિત સેવા બજાવવી, ૭. સેવ્યને સર્વ બાબતોમાં અનુકૂલ
 રહેવું.

વૈયાવચ્ચ ૧૦ પ્રકારે - ‘આયરિય ઉવજ્જાએ થેર તવસ્સીગિ-
લાણસેહાણં । સાહમ્મિઅ કુલગણસંઘવેયાવચ્ચં હવઈ દસહા ॥’ સેહ=શૈક્ષક,
નવદીક્ષિત.

સ્વાધ્યાય ૫-વાચના-સૂત્રાર્થપઠનપાઠન, પૃચ્છા, પરાવર્તન, અનુ-
પ્રેક્ષા (સૂત્રાર્થચિંતન) અને ધર્મકથા.

ધ્યાન ૪-આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ, શુક્લ૦ આર્તધ્યાનના ૪ ભેદ-
ઈષ્ટનો સંયોગ’ અનિષ્ટનો વિયોગ, વ્યાધિનો નાશ, અને નિયાણું-એની
ચિંતા=મનની લગની. રૌદ્ર૦ના ૪ ભેદ-હિંસા, અસત્ય, ચોરી, સંરક્ષણનું
ધ્યાન ધર્મ૦ના ૪ ભેદ-(જિનની)આજ્ઞા, અપાય (રાગદ્વેષનાં ભયંકર
પરિણામ), વિપાક (કર્મના ઉદય), સંસ્થાન (૧૪ રાજલોક તથા દ્રવ્યોની
સ્થિતિ)-આ ચારનો વિચય=એકાગ્ર વિચાર. શુક્લ૦ના ૪ પ્રકાર-પૃથક્ત્વ-
વિતર્ક સવિચાર, એકત્વવિતર્ક અવિચાર, સૂક્ષ્મક્રિયાપ્રતિપાતી, અને
વ્યુપરતક્રિયાનિવર્તી. (પૃથક્ત્વ=અન્યાન્ય પદાર્થો પર ધ્યાનને જવાની
વિવિધતા, વિતર્ક=પૂર્વગતશ્રુત. સવિચાર=પદાર્થ-શબ્દ-યોગોના સંચરણ-
વાણું. એકત્વ=એકજ પદાર્થનું આલંબન. સૂક્ષ્મક્રિયા=સૂક્ષ્મ મનોયોગનો
નિરોધક સૂક્ષ્મ કાયયોગ હજી અપ્રતિપાતી=પ્રવર્તમાન છે તે. વ્યુપરત-
ક્રિયા=યોગનિરોધ.)

વ્યુત્સર્ગ=ત્યાગ દ્રવ્યથી ૪ પ્રકારે-ગુણ-દેહ-ઉપધિ-અશુદ્ધ કે અધિક
આહારનો. ગણ-પરગણમાં જ્ઞાનાદિ ઉપસંપદાર્થે કે જિનકલ્પાદિઅર્થે સ્વસ-

મુદાયને છોડી જવું. દેહ-કાયોત્સર્ગ; અથવા સજીવ-નિર્જીવનો વિધિ મુજબ યોગ્ય સ્થળે ત્યાગ, તેવી રીતે અધિક કે સદોષ ઉપધિ-વસ્ત્ર-પાત્રનો કે આહારનો ત્યાગ. ભાવથી-કષાયનો, સંસારનો અને કર્મનો ત્યાગ.

બંધ

કષાય, મિથ્યાત્વાદિ આશ્રવોને લીધે આત્મા સાથે લોહ-અગ્નિ કે ખીર-નીરની જેમ થતો કર્મનો એકમેક સંબંધ તે બંધ કહેવાય. આ કર્મ એ જડ પુદ્ગલ છે. અરૂપી એવો પણ આત્મા અનાદિકાળથી કર્મથી લિપ્ત હોઈ રૂપીવત્ બન્યો છે તેથી નવીન કર્મનો લેપ એને લાગે છે. બ્રાહ્મી કે દારૂ રૂપી છતાં અરૂપી જ્ઞાનને અનુગ્રહ ઉપધાત કરે છે તેમ જડ કર્મ અરૂપી આત્માને અસર કરે છે. કર્મના ઉદયે આત્માના સહજ સ્વભાવ અને ગુણ ઢંકાઈ જાય છે અને વિભાવ દશા અને દોષો પેદા થાય છે. જેમ કે નામ કર્મના ઉદયે આત્માનું અરૂપીપણું આવરાઈ શરીર, ત્રસપણું વગેરે થાય છે. માર્ગ પર રાખેલા ઘીના કુબાના ચીકણા મોઢ પર જેમ રજનો ગાઢ સંબંધ થાય છે તેમ કષાયાદિભાવોમાં વર્તતા આત્માના સર્વ પ્રદેશે સમાન પ્રદેશમાં રહેલા કર્મવર્ગણાના પુદ્ગલો સર્વજીવ કરતાં અનંતગુણ રસાણુવાળાં બનીને બંધાય છે; તે હવે કર્મ કહેવાય. બંધાતી વખતેજ કર્મના જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ, સાત, છ કે એક પ્રકાર પડી જાય છે. ત્યાં જેમ કોઈ સૂંઠ વગેરેનો લાડુ (૧) સ્વભાવે વાયુ વગેરેનો નાશક છે (૨) અમુક દિવસ ટકવાની સ્થિતિવાળો છે, (૩) તીખો - મધુર વગેરે

રસ (સ્વાદ) વાળો છે, અને (૪) અમુક દળ પ્રમાણ છે; તેમ કર્મમાં સમજવું. તે અનુસારે બંધ ૪ પ્રકારે-પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશ.

પ્રકૃતિ=સ્વભાવ. બંધાયેલા કર્મનો કોઈનો જ્ઞાન રોકવાનો, કોઈનો દર્શન આવરવાનો, કોઈનો અક્ષય સુખ રોકી શાતા-અશાતા આપવાનો-ઈત્યાદિ જે સ્વભાવ નક્કી થાય છે, એ પ્રકૃતિબંધ થયો કહેવાય. જુદા જુદા સ્વભાવને અનુસારે વહેંચાયેલા કર્મને જુદી જુદી કર્મ પ્રકૃતિ કહે છે.

સ્થિતિબંધ એટલે બંધાયેલા કર્મને ટકવાનો કાળ નક્કી થયો તે; જેમકે ૨૦ કોડાકોડી, ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ. બંધાયેલું કર્મ ઉદયમાં ન આવે ત્યાં સુધીનો કાળ તે અબાધાકાળ કહેવાય. નવીન બંધાયેલા આયુષ્ય કર્મનો, બંધ સમયથી આ જીવનના અંત સુધી, અબાધાકાળ કહેવાય. તે આયુષ્યકર્મના સ્થિતિ કાળ ઉપરાંત સમજવો; જ્યારે બીજા કર્મના પોતાના સ્થિતિકાળમાંનોજ પ્રથમ અમુક કાળ અબાધાકાળ હોય છે. અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે તે કર્મના દળિયા ક્રમે ઉદયમાં આવવા માંડે તે જો સંક્રમ વગેરે બીજા ફેરફારને ન પામ્યું હોય તો જ્યાં સુધી છેલ્લું દલિક ઉદયમાં આવી રહે ત્યાં સુધીનો કાળ, એ તે કર્મની સ્થિતિ ગણાય.

રસબંધ-કર્મ પ્રકૃતિઓનો તીવ્ર કે મંદ રસ (અનુભાગ) નક્કી થવો. એના અનુસારે વિપાકમાં તીવ્રતા કે મંદતાનો અનુભવ થાય. અશુભ પ્રકૃતિનો અશુભરસ એકઠાણિયાથી માંડી ચઠાણિયા સુધી હોય;

શુભકર્મનો શુભરસ બેઠાણિયાથી માંડી ચૌઠાણિયા સુધી હોય. દાઠતંગળો કે શેરડીના રસનો સહજ જઘન્ય (મંદ) સ્વાદ એ એક ઠાણિયો. એ અગ્નિપર ઊકળવાથી બળી જઈ અડધો રહે, સ્વાદમાં પૂર્વ કરતાં તીવ્રતા થઈ, તે બેઠાણિયો રસ. વળી ઊકળવાથી મૂળનો ત્રીજો ભાગ રહે, અધિક તીવ્ર તે ત્રિઠાણિયો રસ અને માત્ર ચોથો ભાગ રહે, અત્યંત તીવ્ર થયો તે ચઉઠાણિયો રસ. આ રીતે અધ્યવસાયના અનુસારે કર્મના રસમાં મંદતા-ઉચ્ચતા નક્કી થાય.

પ્રદેશબંધ-કર્મપ્રકૃતિઓમાં પુદ્ગલસ્કંધોનું પ્રમાણ નક્કી થવું.

પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધ યોગની તીવ્ર મંદતાને અનુસારે થાય; અને સ્થિતિ-રસનો બંધ કષાયના અનુસારે થાય ત્યાં સંકલેશ(તીવ્ર કષાય અર્થાત્ અશુભ અધ્યવસાય)થી શુભ કે અશુભ કર્મની સ્થિતિ દીર્ઘ બંધાય, પરંતુ શુભ કર્મનો રસ મંદ અને અશુભ કર્મનો રસ રસ તીવ્ર બંધાય; જ્યારે વિશુદ્ધિ (કષાયની મંદતા-શુભ અધ્યવસાય)થી સ્થિતિ શુભ કે અશુભ કર્મની ઓછી બંધાય, પરંતુ રસ શુભ કર્મનો તીવ્ર અને અશુભનો મંદ બંધાય.

૮ કર્મ પ્રકૃતિનાં ધટાન્ત:-આંખે પાટાની જેમ જ્ઞાનાવરણ વસ્તુને જાણવા નથી દેતું. દર્શનાવરણ રાજાના પોળિયાની જેમ દર્શન અટકાવે છે. વેદનીય મધલેપેલી ખડ્ગધારાને ચાટવાની જેમ શાતા-અશાતા આપે છે. મોહનીય મદિરાની જેમ જીવને ઉન્મત્ત પરવશ બનાવે છે. આયુષ્ય

બેડીની જેમ જીવને શરીરમાં ધરી રાખે છે. નામકર્મ ચિતારાની જે શુભાશુભ રૂપો કરે છે. ગોત્ર પૂજ્ય-અપૂજ્ય ઘડા ઘડતા કુંભારની જે ઉચ્ચનીચપણું કરે છે. ભંડારી જેમ રાજાને, તેમ અંતરાય કર્મ જીવન દાનાદિ ન કરવા દે.

સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટી-જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાં, વેદનીય અને અંતરાયની ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ, મિથ્યાત્વ મોહનીયની ૭૦ કોડાકોડી, કષાય મોહનીહની ૪૦ કોડાકોડી, નામ-ગોત્રની ૨૦ કોડાકોડી અને આયુષ્ય કર્મની ૩૩ સાગરોપમ.

જઘન્ય સ્થિતિ-વેદનીયની ૧૨ મુહૂર્ત, નામ-ગોત્રની ૮ મુહૂર્ત, અને બાકીનાની અંતર્મુહૂર્ત. વીતરાગને માત્ર યોગપ્રત્યયિક (ઈર્યાપથિક) કેવળ શાતાનો બંધ હોય. તેની સ્થિતિ ૧ સમયની, અર્થાત્ બંધના પછીનાજ સમયે વેદાઈ તરતજ ક્ષય પામે.

રસ-મતિજ્ઞાનાવરણાદિ જયક્ષુદર્શના ૩ સંજ્વલન કષાય ૪ પુંવેદ ૧ અંતરાય ૫=૧૭ પ્રકૃતિનો ૯મે ગુણઠાણે એકઠાણિયો રસ બંધાય, કેમકે અશુભનો એકઠાણિયો રસ બાંધવાની યોગ્યતા ત્યાં છે. બીજાં અશુભ કર્મ ત્યાં બંધાતાં નથી તેથી તેનો એકઠાણિયો રસ ન હોય. ૯ માંથી નીચે ૨-૩-૪ ઠાણિયો રસ બંધાય-

પ્રદેશ-બંધાયેલા કર્મમાંથી સૌથી થોડો દલ સમૂહ આયુષ્યને, નામ-ગોત્રને એથી અધિક અને પરસ્પરમાં સમાન, એથી ક્રમશઃ અધિકાધિક

અંતરાય, આવરણ, મોહનીય અને વેદનીયને ભાગે આવે. વેદનીયનાં દળિયાં ખૂબ હોય ત્યારે સ્પષ્ટ સુખ દુઃખનો અનુભવ થાય, તેથી તેને ઘણો ભાગ.

મોક્ષ

સકલ કર્મનો ક્ષય થઈ પ્રગટ થતું આત્માનું સર્વથા શુદ્ધ સ્વરૂપ તે મોક્ષ. સુવર્ણ અને માટીનો મૂળથી સંયોગ છતાં ખારાદિપ્રયોગથી જેમ સુવર્ણ સર્વથા શુદ્ધ થઈ શકે છે, તેમ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની આરાધનાથી અનાદિ કર્મસંયોગનો નાશ થઈ ભવ્ય આત્મા સર્વથા શુદ્ધ-સિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત થઈ શકે છે. મુક્ત થયેલાને ફરી કદી કર્મનો સંયોગ થતો નથી, એટલે હવે અક્ષય-અનંત-અવ્યાબાધ સુખ, અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન અને અનંત વીર્ય એ ચાર અનંતાની નિત્ય સ્થિતિ હોય છે. એમ તો આઠ કર્મના નાશથી મૂળ આઠ ગુણ પ્રગટ થાય છે.

મોક્ષ તત્ત્વનો અને બીજાં પણ તત્ત્વોનો નવ દ્વારોથી વિચાર (વ્યાખ્યાન) થઈ શકે છે.

૧. સત્યદ પ્રરૂપણા-તે તે પદ(=નામ)વાળી વસ્તુની સત્તાની ગતિ વગેરે માર્ગણાસ્થાનોમાં પ્રરૂપણા=કથન, વિચારણા. ૨. દ્રવ્યપ્રમાણ-એ વસ્તુ પ્રમાણમાં કેટલી છે? ૩. ક્ષેત્ર-કઈ કે કેટલી જગામાં રહી છે? ૪. સ્પર્શના-વસ્તુ સાથે કેટલા આકાશ પ્રદેશનો સ્પર્શ છે? પરમાણુનું ક્ષેત્ર ૧ આકાશ પ્રદેશ, સ્પર્શના ૭ આ. પ્ર૦ ૫. કાળ-કેટલી એની સ્થિતિ

છે? ૬. અંતર-એ વસ્તુ ફરી બનવામાં વચ્ચે કેટલા કાળનું અંતર-વિરહ પડે? ૭. ભાગ-તે વસ્તુ સ્વજાતીયની કે પરની અપેક્ષાએ કેટલામે ભાગે છે? ૮. ભાવ-ઔદયિક વગેરે પાંચ ભાવમાંથી કયા ભાવે એ વસ્તુ વર્તે છે? ૯. અલ્પ-બહુત્વ -વસ્તુના ભેદમાં પરસ્પર ન્યૂનાધિકતા બતાવવી.

૫ ભાવ-૧. ઔદયિક-કર્મના ઉદયથી થતો. જેમકે અજ્ઞાન, નિદ્રા, ગતિ, શરીર વગેરે. ૨. પારિણામિક-અનાદિનો તેવો પરિણામ, જીવત્વ, ભવ્યત્વ વગેરે. ૩. ઔપશમિક-મોહનીય કર્મના ઉપશમથી થતો. સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર ૪. ક્ષાયોપશમિક ઘાતિ કર્મના ક્ષયોપશમથી થતો. જ્ઞાન, દર્શન વગેરે. ૫. ક્ષાયિક-કર્મના ક્ષયથી થતો. કેવલજ્ઞાન, સિદ્ધત્વ વગેરે. મોક્ષ શબ્દ એ શુદ્ધ (એક, અસમાસ) પદ છે, માટે મોક્ષ સત્-વિદ્યમાન છે, પરંતુ બે પદવાળા આકાશપુષ્પની જેમ અસત્ નથી.

એ મોક્ષની વિચારણા ૧૪ માર્ગણાદ્વારોથી થાય છે.

૧૪ માર્ગણા-૧. ગતિ ૪, ૨. ઈન્દ્રિય ૫, ૩. કાય ૬, ૪. યોગ ૩, ૫. વેદ ૩, ૬. કષાય ૪, ૭. જ્ઞાન-અજ્ઞાન ૮, ૮. સંયમ ૭, ૯. દર્શન ૪, ૧૦. લેશ્યા ૬, ૧૧. ભવ્ય ૨, ૧૨. સમ્ય ૬, ૧૩. સંજ્ઞી ૨, ૧૪. આહારક ૨. (૭ સંયમ-સામાયિકાદિ ૫, દેશવિરતિ અને અવિરતિ. ૬ સમ્ય-ક્ષાયિક, ક્ષાયોપ, ઔપ, મિશ્રમોહ, સાસ્વાદન, મિથ્યાત્વ કુલ ૬૨ માર્ગણા.

આમાંથી મનુષ્ય ગતિ, પંચેન્દ્રિય, ત્રસકાય, ભવ્યત્વ, સંજ્ઞિ,

યથાખ્યાત ચારિત્ર, ક્ષાયિકસમ્યં, અનાહારક, કેવલજ્ઞાન-દર્શન, -આટલી માર્ગજ્ઞાએ મોક્ષ થાય; બાકીમાં નહિ. યોગ વેદ વગેરે શૈલેશી વખતે છેજ નહિ માટે ન ગણ્યા.

નવ તત્ત્વનો પ્રભાવ.

જીવ-અજીવ વગેરે નવ તત્ત્વોને જાણવાથી સમ્યક્ત્વ-સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થાય છે એટલુંજ નહિ, પણ નવ તત્ત્વના વિસ્તૃત સ્વરૂપને ન જાણતો છતાં ‘આ તત્ત્વોજ સાચાં’ એવી ભાવથી શ્રદ્ધા કરનારો પણ સમ્યક્ત્વ પામે છે.

કારણ કે, ‘સર્વજ્ઞ એવા શ્રી જિનેશ્વરદેવોનાં સર્વ વચન સત્ય હોય છે, પણ એકેય વચન મિથ્યા નથી હોતું’ આ બુદ્ધિ જેના મનમાં છે, તેનામાં દૃઢ સમ્યક્ત્વ છે. રાગ, દ્વેષ કે અજ્ઞાનને લીધે જૂઠું બોલાય, પણ તે તો એમનામાં છે નહિ.

એક અંતર્મુહૂર્ત પણ જેને સમ્યક્ત્વ સ્પર્શ્યું હોય, તે સંસારમાં અર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તથી અધિક કાળ ન રહે. અનંતા કાળ ચક્રો=એક પુંપરાવર્ત. અનંતા પુંપરાવર્ત=અતીત કાળ. અતીત કાળથી અનંત-ગુણ=અનાગત કાળ.

જૈન દર્શનને વિષે જ્યારે પણ પ્રશ્ન થાય કે અત્યારસુધીમાં કેટલા જીવ મોક્ષે ગયા ત્યારે ત્યારે એનો ઉત્તર એ છે કે એકનિગોદમાં રહેલા અનંતાનંત જીવોના અનંતમાભાગ જેટલીજ સંખ્યા મોક્ષે ગયેલાની છે.

દ્રવ્ય પ્રમાણ-સિદ્ધો અનંતા છે, સર્વજીવથી અનંતમે ભાગે અને સર્વ અભવ્યોથી અનંતગુણ છે. ક્ષેત્ર-એક કે સર્વ સિદ્ધ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહ તથા સ્પર્શનાવાળા છે. અવગાહ ક્ષેત્ર કરતાં સ્પર્શના એ આજીબાજીએ સ્પૃષ્ટ આકાશ પ્રદેશોથી અધિક છે. કાલ-એક સિદ્ધની અપેક્ષાએ સાદિઅનંત. અંતર-સિદ્ધપણામાંથી અવી બીજે જઈ આવી ફરી સિદ્ધ થાય તો અંતર પડયું કહેવાય. પણ કદી અવવાનું નથી માટે અંતર નથી. ભાગ-સર્વ જીવોના અનંતમે ભાગે. ભાવ-સિદ્ધોનું કેવળજ્ઞાનદર્શન ક્ષાયિકભાવે છે. અલ્પબહુત્વ-સૌથી થોડા નપુંસકપણે થયેલા સિદ્ધ છે, (નપું-તે જન્મથી નહિ, પણ કૃત્રિમ-પાછળથી થયેલા), એનાથી સંખ્યા-તગુણ સ્ત્રીપણે થયેલા સિદ્ધ, એથી સંખ્યાતગુણ પુરુષપણે થયેલા સિદ્ધ છે.

મુનુષ્ય, વૈમાં કે જ્યોં એ ત્રણના સ્ત્રીપણામાંથી આવેલા મનુષ્યો એક સમયે ઉત્કૃષ્ટથી ૨ મોક્ષે જઈ શકે તેવી રીતે તિર્થંચ સ્ત્રી, મનુષ્ય-જ્યોં-ભવનં-વ્યં ના પુરુષ, પહેલી ૩ નરક, થી આવેલા ઉત્કૃષ્ટ ૧૦; વનસ્પતિથી આવેલ ૬; ભવનંની સ્ત્રીથી આવેલ ૫; પૃથ્વી-અપ્ ૪થી નરકથી આવેલા ૪; અને વૈમાં પુરુષથી આવેલ ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ એક સમયે સિદ્ધ થઈ શકે.

મધ્યમ કાયાએ-તિર્ણલોકે-કર્મ ભૂમિમાં-પુરુષ-સ્વલિંગે (જૈન સાધુ વિષે)-ઉત્સં અવસં ના ૩જા-૪થા આરામાં...૧૦૮; પ્રત્યેક વિજય-

માંથી. કે અવસન્ના પમા આરામાં, કે સ્ત્રીલિંગે...૨૦, તેવી રીતે અધોલોકમાંથી ૨૦, મતાન્તરે ૨૨ કે ૪૦; અકર્મભૂમિમાં વૈરી દેવથી લઈ જવાયેલા, કે અન્યલિંગે, કે નપુંસક...૧૦; નંદનવને-ઊર્ધ્વલોકે-૨ હથાની કાયાએ-ગૃહિલિંગે...૪, પાંડુક વને-સમુદ્રે-૫૦૦ ધનુ-કાયાએ...૨; નદીજળે...૩, અવસન્ના ૧-૨-૬૬ આરામાં, ઉત્સ-ન્ના ૧-૨-૫-૬ આરામાં દેવસંહત...૧૦ ઉત્કૃષ્ટ એક સમયે સિદ્ધ થાય.

સતત કેટલા સમય સુધી કેટકેટલા મોક્ષે જઈ શકે?

પ્રત્યેક સમયે ૧ કે ૨...યાવત્ ૩૨ મોક્ષે જાય તો વધુમાં વધુ તેવું લાગત ૮ સમય સુધીજ બને, પછી આંતરું પડેજ. તેવી રીતે ૩૩થી૪૮ સુધી...લાગત ૭ સમય, ૪૯થી૬૦...૬, ૬૧થી૭૨...૫, ૭૩થી૮૪...૪, ૮૫થી૯૬...૩, ૯૭થી૧૦૨...૨, ૧૦૩થી૧૦૮...૧ સમય.

૪૫ લાખ યોજનપ્રમાણ મનુષ્ય લોકમાંથીજ મનુષ્ય જ મોક્ષે જાય. લોકની ટોચે સિદ્ધશિલા પણ તેટલા માપની. ભરત ઐરવતમાં ૩જા-૪થા આરામાંજ જન્મેલો અને મહાવિદેહમાં સદા મોક્ષે જઈ શકે. યથાખ્યાત ચારિત્રી કેવલીજ મોક્ષે જાય-કોઈ સિદ્ધિ પામ્યા પછી વધુમાં વધુ છ માસે તો બીજા આત્માની સિદ્ધિ થાયજ. જેટલા આત્મા સિદ્ધિ થાય તેટલા જીવ અનાદિ નિગોદમાંથી બહાર નીકળે. અસંખ્યગુણા-સંહત કરતાં જન્મક્ષેત્રે સિદ્ધ, ઊર્ધ્વ કરતાં અધોલોકે, તે કરતાં તિચ્છાં લોકે

સિદ્ધ, સમુદ્ર કરતાં દ્વીપોમાંથી; ઉત્સૃં અવસૃં કરતાં મહાવિદેહમાંથી; (ઉત્સૃં કરતાં અવસૃંમાં વિશેષાધિક), તિર્યચમાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા કરતાં મનુષ્યમાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા, તે કરતાં નરક..., તે કરતાં દેવ..., અતીર્થ સિદ્ધ કરતાં તીર્થસિદ્ધ,

ચરમ ભવની અપેક્ષાએ સિદ્ધના ૧૫ ભેદ-૧ કોઈ જિનસિદ્ધ (તીર્થંકર થઈને સિદ્ધ) ૨. કોઈ (સંખ્યાતગુણા) અજિનસિદ્ધ, અથવા ૩. કોઈ તીર્થ સિદ્ધ (તીર્થ સ્થપાયા પછી મોક્ષે ગયેલા), ૪. કોઈ અતીર્થસિદ્ધ (મરુદેવા); અથવા ૫. ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધ (ગૃહસ્થવેષે કેવળજ્ઞાન પામ્યા, ભરત વગેરે), ૬. અન્યલિંગસિદ્ધ (તાપસાદિ વલ્કલચીરી), ૭. સ્વલિંગસિદ્ધ (સાધુવેષે); અથવા ૮-૯-૧૦ સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસકલિંગે સિદ્ધ (નપું-ગાંગેય); અથવા ૧૧ પ્રત્યેકબુદ્ધ સિદ્ધ (વૈરાગજનક નિમિત્ત પામી વિરાગી અને કેવળી થયેલ, કરકુંડુ), ૧૨. સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ (કર્મસ્થિતિ લઘુ થવાથી બુદ્ધ, કપિલ), ૧૩. બુદ્ધ બોધિત (ગુરુથી ઉપદેશ પામી); અથવા ૧૪. એક સિદ્ધ (એક સમયમાં એક, શ્રી વીરવિભુ) ૧૫. અનેક સિદ્ધ પમા ૬ઠ્ઠા ભેદ અંગે ધ્યાનમાં રાખવું કે પૂર્વ ભવમાં ચારિત્રની ખૂબ સાધના કરી છે.

નવતત્ત્વ સમાપ્ત.

દંડક.

દંડક ૫૬=૧. આગમના મહત્ત્વવાળા પાઠ એ દંડક, દા. ત. 'સામાયિક દંડક ઉચ્ચરાવોજી,' એમાંનાં વાક્ય તે દંડક ૫૬. અથવા ૨. જીવો જ્યાં કર્મથી દંડાય છે, તે સ્થાનો દંડક ૫૬; નારક વગેરે

૨૪ દંડક:- ૧ સાત નારકનો + ૧૦ ભવનપતિના + ૫ સ્થાવરના + ૩ વિકલેન્દ્રિયના + ૨ ગર્ભજ તિર્યચ મનુષ્યના + ૩ વ્યંતર જ્યો. વૈમાનિકના = ૨૪. પ્ર આમજ ગણતરી કેમ ? ઉં સૂત્રકારની વિવક્ષા એવી માટે

આ ૨૪ દંડકમાં સંક્ષેપથી જાણવા યોગ્ય ૨૪ દ્વાર છે. સંક્ષેપથી પદાર્થોના સંગ્રહ કરનારા આ ગ્રન્થને સંગ્રહણી કહે છે.

૨૪ દ્વાર - ૧ શરીર ૫, ૨ અવગાહના, ૩. સંઘયણ ૬, ૪. સંજ્ઞા ૪, ૬, ૧૦, ૧૬, ૫. સંસ્થાન ૬, ૬. કષાય ૪, ૭. લેશ્યા ૬, ૮. ઈન્દ્રિયો ૮. સમુદ્ધાત ૭, ૧૦. દષ્ટિ ૩, ૧૧. દર્શન ૪, ૧૨. જ્ઞાન ૫, ૧૩ અજ્ઞાન ૩, ૧૪. યોગ ૧૫, ૧૫. ઉપયોગ ૧૨, ૧૬. ઉપપાત, ૧૭ અવન, ૧૮. સ્થિતિ, ૧૮. પર્યાપ્તિ ૬, ૨૦. ક્રિમાહાર, ૨૧. સંજ્ઞા ૩, ૨૨. ગતિ, ૨૩. આગતિ, ૨૪. વેદ ૩. પ્રસંગવશાત્ અલ્પ-બહુત્વ.

-૨૪ દ્વારને સહેલાઈથી યાદ રાખવા અનુકૂલ વિભાગ-

શરીર	સંજ્ઞા ૪	દષ્ટિ	ઉપપાત
અવગાહના	કથાય	દર્શન	અવન
સંઘયણ	લેશ્યા	જ્ઞાન	સ્થિતિ
સંસ્થાન	સમુદ્ઘાત	અજ્ઞાન	કિમાહાર
ઈન્દ્રિય	યોગ	ઉપયોગ	ગતિ
પર્યાપ્તિ	વેદ	સંજ્ઞા ૩	આગતિ

૨૪ દ્વારોની સમજૂતી.

શરીર ૫-૧. ઔદારિક (૧) ઉદાર ગુણવાળું (i) તીર્થંકર દેવો, ગણધર મહારાજ વગેરેને હોવાથી, (ii) મોક્ષ, ચારિત્ર અને અનંત લબ્ધિઓનું અનન્ય સાધન; અથવા (૨) ઉદાર (સ્થૂલ) પુદ્ગલવાળું, કે (૩) સૌથી વધારે સહજ ઉંચાઈ (દસ હજાર યોજન) વાળું. ૨. વૈક્રિય:- (i) વિવિધ ક્રિયાવાળું (નાનું, મોટું, ભારે, અદૃશ્ય, અનેક, વગેરે થઈ શકે), (ii) વિશિષ્ટ ક્રિયાવાળું (અદ્ભુત-સૂક્ષ્મ પુદ્ગલનું, સુંદર, સાધિક લાખ જોજનનું થઈ શકે) ૩. આહારક-વિચરતા તીર્થંકર દેવની ઋદ્ધિ જોવા કે સંશય પડે ત્યારે આહારક લબ્ધિવાળા ચૌદ પૂર્વધર મુનિઓ વૈક્રિય કરતાંય અતિ દેદીપ્યમાન અને સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનું આ શરીર બનાવે છે. સ્થૂલ ઔદારિક પુદ્ગલોના પર્વતોની વચમાંથી પણ અસ્ખલિતપણે પસાર થઈ જાય છે, આ શરીર અને મૂળ શરીરની વચમાં અખંડ આત્મપ્રદેશો વિસ્તૃત છે. ૪. તૈજસ-બાહ્ય શરીરમાં ગરમી અને પેટમાં

પાયન શક્તિ આંતર તૈજસ લઈને છે. આ અને કાર્મણ શરીર પ્રવાહથી અનાદિકાળથી આત્મા સાથે સંકળાયેલાં છે. ફક્ત એનાં પુદ્ગલો બદલાયા કરે છે. તપસ્યા આદિથી ઉત્પન્ન તેજો કે શીતલેશ્યાથી તૈજસ પુદ્ગલો દ્વારા સામાને બાળી કે ઠારી શકાય છે. ૫ કાર્મણ જગતમાં ઉપયોગી થઈ શકે એવા આઠ પ્રકારના પુદ્ગલ સ્કંધ(વર્ગણા)માંના આઠમા સૌથી સૂક્ષ્મ પરિણામવાળાં કાર્મણ વર્ગણાના પુદ્ગલો જીવની સાથે બંધાઈને બનેલ આઠ પ્રકારના કર્મના જથ્થાને કાર્મણ શરીર કહે છે.

અવગાહના:- શરીરની ઉત્કૃષ્ટ, જઘન્ય ઉંચાઈ.

સંઘયણ-સંસ્થાનનું વર્ણન પાછળ નવ તત્ત્વમાં પુણ્ય, પાપ તત્ત્વમાં છે.

ઈન્દ્રિય-ઈન્દ્રિય એટલે ઈન્દ્રન (સમૃદ્ધિ)શાલી આત્મા, તેની; અર્થાત્ તેને જણાવનારી તે ઈન્દ્રિય. એ પાંચ છે. દરેકનાં બબ્બે ભેદ-દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિય. દ્રવ્યેન્દ્રિયના બે ભેદ-નિર્વૃત્તિ અને ઉપકરણ. તેમ ભાવેન્દ્રિયના બે પ્રકાર - લાબ્ધિ અને ઉપયોગ નિર્વૃત્તિ પણ બે પ્રકારે - બાહ્ય અને આભ્યન્તર જીવોને બાહ્ય નિર્વૃત્તિ એટલે ઈન્દ્રિયોના બાહ્ય અવયવના આકારની બનાવટ, જૂદી જૂદી જાતની હોય છે, પણ આભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ (અંદરના અવયવની આકૃતિ) એકસરખી હોય છે. માત્ર સ્પર્શનેન્દ્રિયનો અંદરનો આકાર પણ સૌ સૌના શરીરના ઘાટે છે, કેમકે તે ચામડીમાં રહે છે. આભ્યન્તરમાં રસનેન્દ્રિય અસ્ત્રાના આકારે,

ધ્રાણોદ્રિય પડધમ જેવી, ચક્ષુઃ ચંદ્રના આકારે, અને શ્રોત્ર કદંબ પુષ્પન આકારે છે. ઉપકરણ એટલે તે તે વિષયને જાણવામાં ઉપકારક શક્તિ; તે પણ આહારના પુદ્ગલમાંથી શરીર બન્યા પછી બનેલી છે, અને નિર્વૃત્તિમાં રહે છે. જ્ઞાનદર્શનાવરણના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થયેલ આત્મિક જ્ઞાન-શક્તિ એ લબ્ધિ ભાવેન્દ્રિય અને એ શક્તિની જાગ્રતિ, અર્થાત્ જ્ઞાનના ઉદયની સન્મુખ એવું ચૈતન્ય-સ્ફુરણ એ ઉપયોગ. ભાવેન્દ્રિય નિવૃત્તિ હયાત છતાં રોગાદિથી ઉપકરણાં હણાયાથી રસ વગેરેનું જ્ઞાન નથી થતું; સૂક્ષ્મ ઉપકરણ એ નિર્વૃત્તિના આધારે છે અને નિર્વૃત્તિ સાથે એકમેક છે તેથી નિર્વૃત્તિ પણ ઈન્દ્રિય.

પ્રયાપ્તિ-નું વર્ણન નવતત્ત્વમાં છે.

સંજ્ઞા-(મતિજ્ઞાનાદિ એ જ્ઞાનસંજ્ઞા.) કર્મના ઉદય કે ક્ષયોપશમથી થાય તે અનુભવ સંજ્ઞા=અભિલાષ; તે ચાર. આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ ક્રમે અશાતા-ભય-વેદ-લોભ કર્મના ઉદયે જન્મે. એ ચારમાં મતિઃ અને દર્શનઃ આવરણના ક્ષયોપશમે થતી ઓધ અને લોક સંજ્ઞા ભળતાં છ થાય. પૂર્વ સંસ્કારે, મોઘમ કે સામાન્ય જ્ઞાને ઓધ સંજ્ઞા જન્મે. જેમકે જન્મતાંજ બાળક સ્તનપાન કરે છે, વેલડી સપાટ ભૂમિ ત્યજી વૃક્ષ કે ભીંત ઉપર ચડે છે. એ છમાં ચાર કષાય ભળતાં ૧૦ થાય અને મોહ (મમતા) ધર્મ, સુખ, (રતિ), દુઃખ, જુગુપ્સા, શોક, એ છ ભળતાં ૧૬ સંજ્ઞા થાય.

બીજી ૩ સંજ્ઞા (સમજ) - ૧ હેતુવાદોપદેશિકીં માત્ર વર્તમાન ઈષ્ટાનિષ્ઠ વિષયમાં પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ કરાવનાર સમજ. આથી ભૂત-ભવિષ્યના દુઃખના સ્થાનના ખ્યાલ વિનાજ વર્તમાન દુઃખ ટાળવા કે સુખ લેવા પ્રવૃત્તિ કરે; જેમકે વિકલેંદ્રિય, અસંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય. 'હેતુવાદ' નું એટલે વર્તમાન પૌદ્ગલિક ઈષ્ટાનિષ્ઠનાં નિમિત્તનું 'ઉપદેશ' - કથન છે જેમાં તે હેતુવાદોપદેશિકી. ૨ દીર્ઘકાલિકીં ભૂત-ભાવિ કાળની વિચારણા શક્તિ. આથી પૂર્વે આનું કેમ હતું ? ભવિષ્યમાં શું પરિણામ આવે ? ઇત્યાદિ વિચારણા કરી શકે. આવા જીવો સંજ્ઞી પંચેંદ્રિ હોય; બીજા અસંજ્ઞી. ૩. દષ્ટિવાદોપદેશિકી સમ્યગ્દર્શનીનું કે વિશિષ્ટ દષ્ટિવાદ શ્રુતધરનું મોક્ષોપયોગી હેયોપાદેયાદિનું જ્ઞાન

કષાય-નવતત્ત્વમાં કહ્યા મુજબ -

૬ લેશ્યા -આત્મામાં સારી-નરસી લાગણીરૂપ ભાવ લેશ્યાને ઉત્પન્ન કરનાર જે યોગાન્તર્ગત પુદ્ગલ દ્રવ્યો તે દ્રવ્ય લેશ્યા. તે પોતાના રંગના અનુસારે નામવાળી અને લાગણી પેદા કરનારી હોય છે. તે છ પ્રકારે છે, અને છ દષ્ટાન્તે છે.

નામ	રંગ	જાંબુ લેનારનું દ્રષ્ટાન્ત	લુટારાનું દ્રષ્ટાન્ત
કૃષ્ણ	અતિકાળી	મૂળમાંથી ઝાડ કાપીએ	મનુષ્ય, ઢોર બધાને મારો
નીલ	ઓછી કાળી	મોટાં ડાળાં	મનુષ્યોને
કાપોત	ભૂખરી	નાની ડાળી	પુરુષોને
તેજો	લાલ	લુમખાં	શસ્ત્રવાળાને
પદ્મ	આછી પીળી	માત્ર જાંબુ તોડીએ	સામે થનારને
શુકલ	ઘોળી	નીચે પડેલા ખાઈએ	માર્યા વિના માત્ર માલ લઈ લો.

આમાં પહેલી ત્રણ અશુભ લેશ્યા છે. ક્રમે ઓછી ઓછી દુર્ગંધી કડવી, કર્કશ અને ફૂરભાવ કરનારી છે.

છેલ્લી ત્રણ શુભ લેશ્યા સુગંધી, મીઠી, સુંવાળી અને શાંત ભાવ કરનારી છે.

કેટલાયને આ લેશ્યા જન્મસ્વભાવરૂપે હોય છે. દેવનારકના ભવની લેશ્યા તે ભવની પહેલાં અને પછી અંતર્મુહૂર્ત લેવા-મૂકવા જાય છે. તે ભવમાં અમુક અમુક લેશ્યા નિયત છે. મનુષ્ય તિર્યંચને અંતર્મુહૂર્ત લેશ્યા ફરતી હોય છે.

૭ સમુદ્ધાત - (૧) અજીવ સમુદ્ધાત=વિસ્ત્રસા પરિણામથી

થતો અચિત્ત મહાસ્કંધ જે માત્ર ચાર સમયમાં દંડ-કપાટ-મંથાન-અંતરપૂ-
રણથી ચૌદ રાજલોકમાં વ્યાપે છે તે. (૨) જીવ સમુદ્ધાત ૭ પ્રકારે.

સમ્-એકી સાથે, ઉત્-પ્રબળતાથી, આત્મપ્રદેશ બહાર નીક-
ળીને ઘાત-કર્મનાશ જે યત્નમાં થાય તે યત્નને સમુદ્ધાત કહેવાય. આમાં
ઉદીરણાથી કર્મ ઉદયાવલિકામાં પેસી ઉદય પામી નાશ પામે.

૧. વેદના સમુદ્ધાત-જ્યાં અત્યંત અશાતાએ વ્યાકુલ આત્મા
આત્મપ્રદેશોને બહાર કાઢી ઉદરાદીના પોલાણ અને ખભાદિના આંતરા-
પૂરી શરીરની ઉચાઈ પ્રમાણ દંડાકાર થાય તે આમાં અશાતાની ઉદીરણા
૨. કષાય૦ માં કષાયવ્યાકુલ આત્મા... ૩ મરણ૦ જેથી મરણ પૂર્વે
અંતર્મુહૂર્તે વ્યાકુલ આત્મા આત્મપ્રદેશને ઠેઠ નવો જન્મ લેવાના સ્થાન
સુધી ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્ય યોજન લંબાવી કોઈક પુનઃસંકોચી પુનઃ લંબાવી,
અંતુર્મું તેમ રહી મરે. આમાં આયુની ઉદીરણા ૪ વૈક્રિય૦- જ્યાં વૈક્રિય
લબ્ધિ વિકુર્વે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન આત્મપ્રદેશને શરીર પ્રમાણ
દંડાકારે લંબાવી વૈ૦ નામકર્મને ઉદીરી અને વેદી વૈક્રિય પુદ્ગલો લઈ વૈ૦
શરીર રચે. ૫ આહારક૦-જ્યાં આહારક લબ્ધિ... ૬. તૈજસ૦ - જ્યાં તે
જોકે શીત લેશ્યા મૂકવા માટે તેજો લબ્ધિ... ૭. કેવળી૦ - વેદનીય,
નામ, અને ગોત્રને આયુષ્યની સમાન સ્થિતિવાળા કરવા ચાર સમયમાં
આત્મપ્રદેશને આખા લોકમાં વ્યાપ્ત કરી ચાર સમયમાં સંહરવાનો પ્રયત્ન.

આમાં નામ ગોત્રની ઉદીરણા તેમજ ચાર અઘાતીની (આયુના રસની) અપવર્તના (i) વૈં આં તૈં સમુદ્ધાત તે લબ્ધિ ફોરવનારને અવશ્ય હોય, બાકીના નિયત નહિ. (ii) કષાયં માં નવાં કર્મ ઘણાં ગ્રહણ થાય. કેવલિં સિવાય બીજામાં પાંચ ક્રિયા અંગે બંધ થાય વેદનાં મરણાં કેવલિં માં પૂર્વનાં કર્મ ખપે વૈં આં તૈં માં તે જાતનાં કર્મ ખપે, અને તે શરીર બનાવવા પુદ્ગલનું ગ્રહણ થાય. (iii) વૈં આં તેં તથા કેવળીં એ આત્મોગિક (ઈરાદાપૂર્વકના) છે. બાકીના અનાત્મોગિક.

૧૫ યોગ મન, ભાષા કે શરીર યોગ્ય વર્ગણામાંથી બનેલ મન, વચન કે કાયાની મદદથી (આલંબનથી) થતો આત્મપ્રદેશમાં જે વ્યાપાર (સ્ફુરણ) તે યોગ. જે વસ્તુ જે સ્વરૂપે હોય, માત્ર તેજ સ્વરૂપે વિચારવા મનોદ્રવ્યની સહાયથી થતું આત્મપ્રદેશનું સ્ફુરણ તે સત્ય મનોયોગ. વસ્તુમાં અછતું જે સ્વરૂપ, તે સ્વરૂપની તેમાં વિચારણા વખતે અસત્ય મનોયોગ. અંશેછતા-અછતા બે જાતના સ્વરૂપની વિચારણામાં મિશ્ર (સત્યાસત્ય) સત્યમૃષા મનોયોગ. વ્યવહારની વિચારણામાં વ્યવહાર (અસત્યામૃષા) મનોયોગ; જેમકે ‘તું લે,’ આમાં સાચું જૂઠું નથી. એમ વચનના ચાર યોગ.

કાયાના સાત યોગ છે. કેવળ (૧) ઔદાં, (૨) વૈં, (૩) આહાં કે (૪) કાર્મણ અને ઔંવૈંઆં-મિશ્ર એ ૩, એમ ૭૦ શરીરની હિલ-ચાલ-ચેષ્ટા વખતે થતો આત્મવ્યાપાર એ તે તે યોગ. પહેલાં ત્રણમાંનું

શરીર બીજા શરીર સાથે પ્રવર્તે ત્યારે મિશ્ર કાયયોગ. કેટલાક શરીર-પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતા સુધી મિશ્ર યોગ માને છે, અને બીજા પોતાની સર્વ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતા સુધી મિશ્ર યોગ માને છે. ઔદાંમિશ્ર-૧ ઔદાં ની ઉત્પત્તિ વખતે કાર્મણ સાથે મિશ્ર ૨-૩ ઉત્તર વૈક્રિય કે આહાં રચતા વૈક્રિય આહાં સાથે ઔં મિશ્ર (સિદ્ધાન્ત મતે), અને ૪. કેવલી સમુદ્ધાતમાં ૨ જે ૬ કે ને ૭ મે સમયે કાર્મણ સાથે મિશ્ર વૈં આહાં મિશ્ર-૧. દેવનારકને ઉત્પત્તિ વખતે કાર્મણ સાથે વૈં મિશ્ર ૨. મનુષ્ય તિર્યચને ઉત્તર વૈં કે ચૌદ પૂર્વીને આહાં રચતા (કર્મગ્રન્થ મતે), અને માત્ર સંહરણ વખતે (સિદ્ધાન્ત મતે). કાર્મણ કાયયોગ-૧ વિગ્રહ ગતિમાં અંતિમ વક્ર એટલે કે ભવાંતરનો ઉત્પત્તિ સમય છોડીને, ૨. કેવલી સમું માં ૩ જે, ૪ થે ૫ મે સમયે, ઔદાંકાયયોગ ૧. ઔદારિક શરીરે આઠે વર્ગણાના પુદ્ગલ લેવા, ૨. ભાષા, મન વગેરે રૂપે પરિણમાવવા ૩. ઔદારિક શરીરથી થતી બીજી ચેષ્ટાઓમાં, તથા ૪. કેવલી સમું માં ૧ લે, ૭ મે, ૮ મે સમયે હોય. પછી પરિણત થયેલા ભાષા અને મનથી વચન અને મનોયોગ પ્રવર્તે. વૈં અને આહાં થી વૈં અને આહાં કાયયોગ પ્રવર્તે. સાતમે અપ્રમત્ત ગુણ ઠાણે આહારક પણ બનાવવાની ઉત્સુકતા ન હોય, તથા આહારક નામ કર્મનો ઉદય ન હોય, તેથી આહારક મિશ્ર યોગ પણ ન હોય, છતાં છક્રે બનેલા આહારક શરીરથી ચાલુ પ્રવૃત્તિ અંગે સાતમે આહાં કાયયોગ હોય.

૩ વેદ - વિષયકીડાની અભિલાષા. એ સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસક એમ ત્રણ ભેદે. પુરુષ ભોગવવાની ઈચ્છા એ સ્ત્રી વેદ...

૩ દષ્ટિ ૧. મિથ્યા દષ્ટિ-વિપરીત દષ્ટિ. મદિરા પીધેલો માતાને પત્ની સમજે, તેમ મિથ્યાત્વના ઉદયે જીવ સત્ને અસત્ અને અસત્ને સત્, ધર્મને અધર્મ, કુધર્મને સદ્ધર્મ વગેરે માને તે. ૨ સમ્યગ્દષ્ટિ-વસ્તુને સાચા સ્વરૂપે મનાવે. ૩ મિશ્રદષ્ટિ કંઈક સાચું, કંઈક ખોટું માને અથવા સત્યતત્ત્વ પ્રત્યે ન રુચિ કે ન અરુચિ.

૪ દર્શન-ચક્ષુથી થતો સામાન્ય ભાસ તે ચક્ષુ દર્શન; બીજી ઈન્દ્રિયોથી થાય તે અચક્ષુ દર્શન અવધિ અને કેવળ દર્શન પણ વસ્તુના સામાન્યરૂપનું પ્રત્યક્ષ કરે.

૫ જ્ઞાન-મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવળ જ્ઞાન.

૩ અજ્ઞાન-મતિ-શ્રુત અજ્ઞાન, અને વિભંગ જ્ઞાન (મિથ્યાત્વનું અવધિ જ્ઞાન). અજ્ઞાન એટલે વિપરીત જ્ઞાન; એ મિથ્યા દષ્ટિને હોય.

૧૨ ઉપયોગ - ૪ દર્શન + ૫ જ્ઞાન + ૩ અજ્ઞાન, દર્શન વગેરે શક્તિરૂપે છે, અને ઉપયોગ એ આત્મામાં તેના સ્ફુરણરૂપે છે.

ઉપપાત વ્યવન એક સમયમાં તે તે દંડકમાં કેટલા જીવ જન્મે, મરે.

સ્થિતિ-દંડકના જીવનું આયુષ્ય

કિમાહાર-કઈ કઈ દિશામાંથી જીવ આહાર લે? ૩-૪-૫-૬

(પૂર્વાદિ ૪+ઉર્ધ્વ, અધો) દિશાનો હોઈ શકે છે. અહીં લોકના ખૂણા પર રહેલાને પૂર્વ દક્ષિણ વગેરે બે દિશાનો અને અધો કે ઉર્ધ્વ દિશાનો એમ ઓછામાં ઓછો ૩ દિશાનો આહાર હોઈ શકે છે. વિદિશા (ખૂણાઓ) માંથી પુદ્ગલ ગ્રહણ ન હોય.

ગતિ-આગતિ કયા દંડકમાંથી કેટલા જીવ આવે અને કયાં કેટલા જાય તે.

૨૪ દંડકમાં ૨૪ દારોનો વિચાર.

શરીર-ગર્ભજ તિર્યંચ અને વાઉકાયને ૪, મનુષ્યને ૫, બાકીનાને ૩. વાઉકાય પણ વૈક્રિય શરીર વિકુર્વે. એક સાથે ચારજ શરીર મનુષ્યને હોઈ શકે, વૈં કે આહાં સાથે.

અવગાહના-ઉત્સેધ અંગુલ માપે (શ્રી મહાવીર પ્રભુના આત્માંગુલથી અડધું) પૃથ્વી આદિ ૪ તથા સાધાં વનંની જથ્થાને કે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી. એમાં (ક્રમશઃ સૂક્ષ્મ વનં વાયુ-અગ્નિ-જલ-પૃથ્વી-બાદર અગ્નિ-જલ-પૃથ્વી નિગોદની અસંખ્ય અસંખ્ય ગુણ) પ્રત્યેક વનં ની ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૦૦ જોજનથી અધિક દ્વીન્દ્રિયની ૧૨ જોં ત્રીન્દ્રિય-૩ ગાઉ, ચતુરિન્દ્રિયની ૪ ગાઉ, ગર્ભં તિ ૧૦૦૦ જોં આ બધાની જથ્થાં અંગુલ અસંખ્યાતમા ભાગ. નારક ઉત્કૃષ્ટ ૭ $\frac{૩}{૪}$ ધનું ૬ અં થી ૫૦૦ ધનું સુધી જથ્થાં ૩ હાથ. દેવ ત્રણે નિકાય, અને પહેલા બે વૈમાં સુધી; ૭ હાથ ઉત્કૃષ્ટને જથ્થાં. ત્રીજા વૈં

થી ૬ હાથથી અનુત્તરે ૧ હાથ સુધી. સર્વ દંડકમાં શરીરની પ્રારંભિક જઘન્ય અવગાહના અંગુલનો અસંભાગ. વાઉકાયના ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની પણ તેમ. પરંતુ બીજાના ઉત્તર વૈં ની પ્રારંભે અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ. ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તર વૈક્રિય દેવોનું ૧ લાખ જોજન, મનુષ્યોનું લાખ જોજન અને ૪ આંગળ, તિર્યયોનું ૮૦૦ જોજન, નારકોનું સ્વશરીરથી બમણું. આહારકની અવગાહના પ્રારંભે જઘન પણ ૧ હાથથી કંઈક ઓછી, અને ઉત્કૃં ૧ હાથ. વિકુર્વેલું શરીર ઉત્કૃષ્ટથી નારકને અંતર્મુહૂર્ત, દેવને ૧૫ દિન, તિર્યય મનુષ્યને ૪ મુહૂર્ત, (આ જીવાત્મિગમ મુજબ. સ્વોપજ અવયુરિ, ભગવતી અને દિગંબરના હિસાબે અંતર્મુ) અને આહારક અંતર્મુ ૨હે.

સંઘયણ-સ્થાવર, દેવ, નારક એ સંઘયણ રહિત, સંમૂર્ણિમ તિર્યં મનું ને તથા વિકલેંદ્રિયને છેલ્લું સેવાર્ત સંઘયણ, અને ગર્ભજ તિર્યય મનુષ્યને છએમાંનું ગમે તે સંઘયણ.

સંજ્ઞા-સર્વ દંડકમાં ૪ કે ૧૦ સંજ્ઞા હોય છે.

સંસ્થાન-સર્વદેવોને પહેલું સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાન, ગ. મનું તિં ને ૬માંનું ગમે તે, બાકીનાને છેલ્લું હુંડક સંસ્થાન. તેમાં એકેન્દ્રિયમાં પૃથ્વીકાયનું મસુરની દાળ કે અર્ધચંદ્રના આકારનું, અપ્કાયને પરપોટાના, તેજસ્કાયને સોયના, વાયુકાયને ધ્વજાના, અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયને જીદા જીદા આકારનું સંસ્થાન હોય છે.

કષાય-સર્વને ચારે કષાય.

લેશ્યા-ગ૦તિર્યંચ મનુષ્યને ૬ ભવનપતિ, વ્યંતર, નારક, તેઉ-કાય, વાઉકાય અને વિકલેન્દ્રિયને પહેલી ત્રણ લેશ્યા, બાકીના એકેન્દ્રિયને ૪ (દેવમાંથી આવેલાને અપર્યાપ્તપણે તુર્ત તેજો લેશ્યા હોય તેથી), જ્યોતિષીમાં અને વૈમાનિક પહેલા બે દેવલોકમાં તેજો લેશ્યા, વૈં ૩-૪-૫ મામાં પદ્મ, અને ઉપર શુક્લ.

ઈન્દ્રિય સ્પષ્ટ છે.

સમુદ્ઘાત-યુગલિક મનુષ્યને તથા સંમૂંમનુંતિર્યં ને વેં, કં, મં, એ ૩, બીજા મનુષ્યોમાં યથાસંભવ ૭ માંથી, એમાં કેવલિને વેદનીયની ઉદીરણા નથી માટે વેં સમુદ્ઘાત નહિ, નિર્વાણ વખતે દડાની જેમ જાય છે માટે મરણ સમું નહિ, માત્ર કેં સમું હોય. ગં તિર્યંચ તથા દેવને ૫, નારક, વાઉં ને ૪ - વૈં સાથે બાકીના એકેં વિકલેંને પહેલા ૩.

દષ્ટિ-સાસ્વાદન સાથે કોઈક જીવ સંમૂંતિર્યં પંચેન્દ્રિયમાં ને વિકલેન્દ્રિયમાં આવે, પછી મિથ્યાત્વી થાય. તેમાં સમ્યગ્ અને મિથ્યા એમ બે દષ્ટિ. એકેન્દ્રિયમાં મિથ્યા દષ્ટિ. બાકીમાં ૩ દષ્ટિ. (કર્મગ્રન્થમતે પૃથ્વીંઅપંવનંમાં પણ સાસ્વાદન લઈને જાય..)

દર્શન-પાંચસ્થાવર, બેઈન્દ્રિયને, તેઈન્દ્રિયને ૧ અચક્ષુ દર્શન, ચતુરિન્દ્રિયને ૨-ચક્ષું અચક્ષું, તિર્યં દેવ નારકને ૩-અવધિ સાથે, મનુષ્યને કેવળ દર્શન સાથે ૪ દર્શન.

જ્ઞાન અજ્ઞાન-દેવ, નારક અને તિર્યચને (મનઃ પર્યાય-કેવળ વિના) ૩ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન, સ્થાવરને ૨ અજ્ઞાન, સમૂં પં ૦ તિર્યં, ને વિકલે ૦ ને ૨ જ્ઞાન-૨ અજ્ઞાન, મનુ ૦ ને બધાં. (કર્મગ્રંથ મતે સાસ્વાદ-નીને જ્ઞાન નહિ.)

યોગ-મનુ ૦ ને ૧૫, તિર્યચને (૨ આહાંવિના) ૧૩, દેવ નાર-કને (૨ ઔદા ૦ ૨ આહા ૦ વિના) ૧૧ સ્થાવરને ૩ (૧ કાર્મણ+૨ ઔદા ૦), એમાં વાઉકાયને વધુમાં ૨ વૈક્રિય સાથે ૫, સંમૂંમનુ ૦ તિર્યં ૦ ને તથા વિકલે ૦ ને વ્યવહાર (અસત્યમૃષા) વચન યોગ સાથે ૪.

ઉપયોગ-મનુ ૦ ને ૧૨, દેવ-નારક-તિ ૦ ને ૯, બેઈ ૦ તેઈ ૦ ને ૫, ચતુરિંદ્રિયને ૬ અને સ્થાવરોને ૩ ઉપપાત ચ્યવન-એક સમયમાં સાં વનસ્પતિમાં જીવો અનંતા, બીજા સ્થાવરોમાં અસંખ્યાત, ગ ૦ મનુષ્યમાં સંખ્યાતા અને બાકીમાં સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા ઉત્પન્ન થાય અને મરે.

વિરહ-અસંજિ પંચેંદ્રિય, તિર્યચ અને મનુ ૦ માં ઉત્પત્તિમાં વિરહ પડે તો ઉત્કૃષ્ટતાએ ક્રમે અંતર્મુ ૦ અને ૨૪ મુહૂર્તનો વિરહ પડે. નારકમાં ૧ લીથી ક્રમશઃ ૨૪ મુહૂર્ત-દિન ૭-૧૫-માસ ૧-૨-૪-૬ નો, દેવમાં પહેલા બે વૈમાનિક સુધીમાં ૨૪ મુહૂર્તનો પછી ૩ જા દેવલોકમાંથી ક્રમશઃ ૯ દિવસ ૨૦ મુ ૦ -૧૨ દિ ૦ ૨૦ મુ ૦ -૨૨ ૥ દિ ૦-૪૫ દિ ૦-૮૦ દિ ૦-૧૦૦ દિ ૦-નવમે માસ ૧૦-૧૧-અગિયારમે બારમે. ૧૦૦ વર્ષ (લગ-ભગ)-પહેલી ૩ ગ્રૈવે. આદિ વર્ષ ૧૦૦૦ની અંદર લાખ અંદર-કોડની અંદર-ચાર અનુત્તરે પલ્યો ૦ નો અસં ૦ મો ભાગ- સર્વાર્થસિદ્ધે પલ્યો ૦ નો

સંખ્યા૦ ભાગ.

સ્થિતિ-ઉત્કૃષ્ટ સ્થાવરોનું આયુષ્ય ક્રમે વર્ષ ૨૨૦૦૦-૭૦૦૦-
દિન ૩-વર્ષ ૩૦૦૦-૧૦૦૦૦, ગ૦મનું૦તિર્યચનું ૩ પલ્યો, બેઈંદ્રિયાદિ
૩ નું ક્રમશઃ વર્ષ ૧૨-દિન ૪૯-માસ ૬, અસુરકુમારનું સાધિક ૧
સાગરો, બાકી ભવનપતિનું દેશોન ૨ પલ્યો, વ્યં ૧ પલ્યો, જ્યો ૧
૧ પલ્યો + ૧ લાખ વર્ષ, વૈમા ૦ અને નારકનું ૩૩ સાગરો

જઘન્ય આયુષ્ય વૈમા ૧ પલ્યો, જ્યો ૦ પલ્યો (સાધિક),
બાકી દેવ-નારક ૧૦ હજાર વર્ષ, બાકી ૧૦ દંડકેશ્વંતર્મુ

પર્યાપ્તિ-દેવ, નારક, ગ૦તિર્યચ-મનુ૦ને ૬ પર્યાપ્તિ. સ્થાવરોને
ભાષા મન વિના ૪, ને વિકલે ૫.

કિમાહાર-ચોવીસેય દંડકે છએ દિશાથી આહાર મળે લોકના છેડે
રહેલ પાંચે સૂક્ષ્મ સ્થાવર અને બાદર વાયુમાં ભજના-૫-૪ કે ૩ દિશાનો
આહાર હોય. સંમૂ ૦ પંચેદ્રિ ૦ ત્રસનાડીમાંજ હોય માટે ૬ એ દિશાનો
આહાર લે.

સંજ્ઞિ-ગ૦મનુષ્યને દીર્ઘકાં અને દષ્ટિવાદો હોય, દેવો, નારક
અને ગ૦ તિર્યચને દીર્ઘકાં, વિકલે૦ને હેતુવાદો સંજ્ઞા હોય છે. સ્થાવરો
સંજ્ઞા રહિત. કેમકે આ ૩ સંજ્ઞા વ્યક્ત (સ્પષ્ટ) ચૈતન્યવાળાને હોય.
કરોડમાં લાખ સમાઈ જાય છે, તેથી કરોડપતિ એ લખપતિ નથી.
કહેવાતો તેમ દીર્ઘકાંમાં હેતુવાદોનો સમાવેશ હોઈ જુદી ન ગણી.

ગતિ-આગતિ

દેવો એ પર્યાંસંમૂંપંચેંતિર્યં અને ગર્ભજ પર્યાપ્તા તિર્યચ-મનુષ્યમાંથીજ આવે, અને સંખ્યાતા વર્ષોના આયુવાળા પર્યાપ્તા ગર્ભજ પંચેંદ્રિય તિર્યચ-ગંમનુષ્યોમાં તથા પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વી-અપ-વનં માંજ જઈ શકે. નારકોનું ગમનાગમન પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા ગર્ભજ તિર્યચ-મનુષ્યોમાંજ અને આગમન સંમૂં પંં તિં થી પણ હોય. પૃથ્વી-અપ-વનં નારક વિના ત્રેવીસેય દંડકમાંથી આવે, અને દેવ નારક વિના દશે દંડકમાં જાય. તેઉં વાઉં એ ૧૦ માંથી આવે અને મનુષ્ય વિના ૯ માં જાય, વિકલેં-૧૦ માંથી આવે અને ૧૦ માં જાય. ગર્ભજ તિર્યચ-મનુષ્યોનું ગમન ચોવીસેય દંડકમાં અને ગં તિં નું આગમન ૨૪ માંથી, પણ મનુષ્યોનું તેઉં-વાઉં વિના ૨૨ માંથી. સંમૂં પંચેંમાં દેવ નારક વિના બીજા આવે, અને સંમૂં પર્યાં પંચે તિર્યં. પલ્યોં અસંખ્યા-તમા ભાગના આયુમાં ચારે ગતિમાં જાય.

વિશેષતાઓ- છ નારક એ પર્યાપ્ત ગર્ભજ સંં વર્ષાયુ મનુષ્ય તથા જલચરાદિ પાંચે તિર્યચોમાં જાય, જ્યારે સાતમીવાળો માત્ર પર્યાં ગં પાંચ તિર્યચોમાંજ જાય. ૬ ફી ૭ મીમાં ઉક્ત મનું અને ગં જલચરથી આવે, ૫ મીમાં ઉર:પરિસર્પમાંથી પણ આવે, ૪ થીમાં સ્થલ-ચરથી પણ, ૩ જીમાં ખેચરથી પણ, ૨ જીમાં પર્યાં ગં સંં આયુષ્ક મનું અને પાંચેય તિર્યચથી, અને ૧ લીમાં ૫ પર્યાં સમૂં તિર્યચથી પણ આવે.

દેવ-૯ મા દેવલોકથી અનુત્તર-એમાં પર્યાં ગં સંં વર્ષાયુ

ગતિ-આગતિ (તેમાં ત્રૈવેં અનું માં જૈન મુનિલિંગીજ જાય.) ૩ જા થી આઠમા દેવલોકમાં આ મનું ઉપરાંત પર્યાં ગાં પાંચેય તિર્યચો જાય, અને ત્યાંથી આ મનુંતિમાંજ આવી શકે. બાકીના દેવ ઉક્ત મનુંતિં અને પર્યાં બાદર પૃથ્વી-અપ્-પ્રત્યેક વનમાં આવી શકે. ઇશાનદેમાં પર્યાં ગાં ૧૫ કર્મં મનુતિં તથા પર્યાં ગાં હરિવર્ષ-રમ્યક્ દેં ઉં કુરુ યુગલિકથી આવે. જ્યોં સૌધર્મમાં ૧૫ કર્મ ૩૦ અકર્મં પર્યાં ગાં મનું-તિંથી આવે, ભવનં વ્યં માં પર્યાંગામનુષ્ય અને પર્યાંગાં સંમૂં પાંચેય તિર્યચથી આવે.

મનુષ્ય-પર્યાં ૧૫ કર્મ ભૂમિમાં-પર્યાં અકર્મં અંતરદ્વીપ સિવાયના પર્યાં અપર્યાં મનુષ્ય-દેવ-૬ નારક અને ૮ અગ્નિ-વાયુ સિવાયના ૪૦ તિર્યચ ભેદથી આવે; અને એ ૫૬૩ જીવ ભેદમાં જઈ શકે. સંમૂં અને અપર્યાં કર્મં માં ૧૦૧ સંમૂં, પર્યાં અપર્યાં કર્મં અને ૪૦ તિર્યચથી આવે, અને એ તે મનું અને ૪૮ તિર્યચમાં જાય.

હિમવંત હિરણ્યંયુગાં દેવપણામાંજ જાય સૌધર્મ સુધીમાં અને બીજા અકર્મં ના ઇશાન સુધીમાં જાય, અને બધા અકર્મં યુગાંમાં પર્યાં ૧૫ કર્મંમનુ અને પાંચે ગાં પર્યાં પંચેદ્રિય તિર્યચથી આવે અંતરદ્વીપમાં પર્યાં કર્મં મનું અને સંમૂં ગર્ભજ પાંચે તિર્યચથી આવે; અને એ ભવનં વ્યં માંજ જઈ શકે.

તિર્યચ-પંચેદ્રિય સંમૂં તિંની ગતિ આગતિ-સ્થાવર, વિકલે.

પંચેં તિં અને સંખ્યાત. વર્ષાયુ મનું સુધી, વિશેષતયા ગતિ અંતર્દ્વીપના મનુષ્ય કે ચતુષ્પદમાં, ભવનં વ્યં માં અને ૧ લી નરકમાં.

ગર્ભજ-તિંની ગતિ આગતિ-એકેં થી પંચેં તિં કર્મં મનું તથા પાતાલથી ઉપર ઈશાન દેવ સુધી. જ્યારે માત્ર આગતિ ૭ નરકથી અને માત્ર ગતિ અકર્મં તથા અંતર્દ્વીપ મનુંમાં અને જલચરની

૭ નરકમાં

ઉરપરિં	ચતુષ્પદની	ખેચર	ભુજપરિં ની
૬ નરકમાં	૪ નરકમાં	૩ માં	૨ નરકમાં

સ્થાવરો, વિકલેં અને અપર્યાં તિર્યં મનું (સર્વ લઘ્વિ અપર્યાં જીવો) ની ગતિ પર્યાં અપર્યાં સૂક્ષ્મ બાદર એકેંદ્રિથી પંચેંતિં મનું સુધીમાં અને આગતિ પણ ત્યાંથી વિશેષ એટલો કે તેઉં વાઉંની ગતિ મનુષ્યમાં નહિ, અને મનું ની આંગતિ ત્યાંથી નહિ; જ્યારે બાદર પર્યાં પૃથ્વી. અપ્-વનંમાં આગતિ દેવ (ઈશાન સુધી) માંથી પણ ખરી.

નરકની ગતિ આગતિ

૧ ૨ ૬	પર્યાપ્ત ગર્ભજ						સમં પંચેં તિર્યં પર્યાં
	કર્મ મનું	જલચર	ઉરપરિં	ચતુષ્પદ	ખેચર	ભુજપરિં	

૧	ગ અ	ગ અ	ગ અ	ગ અ	ગ અ	ગ અ	૦ અ
૨	''	''	''	''	''	''	૦
૩	''	''	''	''	''	ગ ૦	૦
૪	''	''	''	''	ગ ૦	ગ ૦	૦
૫	''	''	''	ગ ૦	ગ ૦	ગ ૦	૦
૬	''	''	ગ ૦	ગ ૦	ગ ૦	ગ ૦	૦
૭	૦ અ	''	ગ ૦	ગ ૦	ગ ૦	ગ ૦	૦

દેવોની ગતિ આગતિ

પર્યાપ્ત

ગ=ગતિ ક્યાં? આ=આગતિ ક્યાંથી ?	૫૬ અંતર્દીપ	હિમવંત હિરણ્ય	ભાદ્રી યુગલિક	૧૫ કર્મ મર્મું ગર્ભજ	ગર્ભજ તિર્યચ	સંમૂંપચે તિર્યચ	પૃથ્વી-અપ્ વન-બાદર
ભવનં વ્યં	આ	૦	૦	ગ આ	ગ આ	આ	ગ
જ્યોં સૌધર્મં	૦	આ	આ	ગ આ	ગ આ	૦	ગ
૨. ઈશાનં	૦	૦	આ	ગ આ	ગ આ	૦	ગ
ઉજાથી ૮મા ના દેવ	૦	૦	૦	ગ આ	ગ આ	૦	૦
૮માંથી ઠેઠ અનુત્તરં	૦	૦	૦	ગ આ	૦	૦	૦

તિર્યંચ-મનું ની ગતિ-આગતિ

	એકેં થી પંચેં તિં, મનું	અકર્મં અંતર્દીપ-	નરક	દેવ, પાતાલથી ૮માં વૈમાં સુધી
ગર્ભજ તિર્યંચ	ગ આ	ગ	ગ આ	ગ આ
સમૂં પંચેં ''	ગ આ ''	અંતર્દિપ ગ	૧ લીમાં ગ	ભવ વ્યં માં ગ
કર્મં મનુષ્ય	'' (તેઉવાઉથી આ.નહિ.)	ગ	ગ આ	ગ આ
અપર્યાં ''	''	૦	૦	૦
તેઉ-વાઉં	આ મનું માં ગં નહિ	૦	૦	૦
પૃથ્વી-અપ્-વન- વિકલેંઅપ્ પંચેંતિં	ગ આ	૦	૦	૦
બાદર પર્યાં પૃથ્વી-અપ્-વનં	ગ આ	ઈશાન સુધીના દેવથી આં		

ગતિ ગર્ભજ જલચરની ૭ નરક સુધી, ઉરપરિન્ની ૬, ચતુષ્પદ-ની ૪, ખેચન્ની ૩, ભુજ-ની ૨, સુધી.

અસં આયુષ્ક મનું ની આં ગં

પર્યાં						
	સંમૂંપંતિં	કર્મગંમનું	પંગતિર્યં	લવનં વ્યં	જ્યોંસૌં	ઈશાન
અંતર્દ્વીપ	આ	આ	આ	ગ	૦	૦
હિમંહિરણ્યં	૦	આ	આ	ગ	ગ	૦
હરિં રમ્યં						
દેવં ઉં કુરું	૦	આ	આ	ગ	ગ	ગ

વેદ-ગંતિર્યંને મનું માં ૩, યુગલિક તિર્યં મનું અને દેવોમાં ૨ - પું સ્ત્રી, (૩જા દેવથી ૧ પુંવેદ બાકીમાં ૧ નપું, સંમૂં પંં તિં ને લિંગ ૩ હોય, પણ વેદ ૧.

અલ્પ-બહુત્વ-પર્યાંમનું ¹બાદર અગ્નિ-¹વૈમાં દેવ ¹નારક-¹વ્યંતર-¹જ્યો-¹ચઉરિં-¹પંથેંતિર્યં-¹ભેંઈદ્રિય-¹તેંઈ-¹પૃથ્વી-¹અપૂ-¹વાયુ-વનસ્પતિં એ ક્રમશઃ અધિકાધિક છે. (આમાં પૂર્વના કરતાં ૧ નિશાનવાળા અસંખ્યગુણ, ૨ નિશાનવાળા વિશેષાધિક=દ્વિગુણથી ન્યૂન, વનં અનંત ગુણ)

લઘુ સંગ્રહણી

જગત એટલે જડ અને ચેતન. જડમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, કાળ, પુદ્ગલ અને આકાશ ગણાય. આકાશ બે પ્રકારે:-જે આકાશના ભાગમાં ચેતન (જીવો) તથા પુદ્ગલ વગેરે રહે છે તે લોક (આકાશ), અને જે એકલો આકાશનો ભાગ તે અલોક (આકાશ). આ લોક ઊંધા પાડેલા મોટા કોડીયા (શરાવ) પર બીજું શરાવસંપુટ મૂકતાં જે આકાર થાય તે આકારે છે.

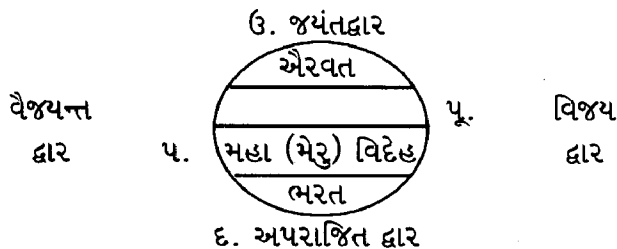
આમાં ૧ થી ૨ સુધીનો મોટા નળા જેવો લોકની અદરનો ભાગ તે ત્રસનાડી કહેવાય, એમાંજ ત્રસજીવો હોય.

નં. ૩ વાળું સ્થાન તે મધ્ય કે તિચ્છાલોક કહેવાય છે, અને એની ઉપર-નીચેનો ભાગ તે ઊર્ધ્વ-અધો લોક કહેવાય છે. છેક નીચેથી છેક ઉપર સુધીની ઉંચાઈ ૧૪ રાજલોક પ્રમાણ છે. મધ્યલોકમાં પહોળાઈ એક રાજલોક (અસંખ્યાત યોજન) પ્રમાણ છે. એમાં તદ્દન મધ્યમાં જંબૂદ્વીપ થાળી આકારે ગોળ છે. એને ફરતો એનાથી બમણી પહોળાઈ-વાળો લવણ સમુદ્ર છે. આને વીંટળાઈને વળી પાછો દ્વીપ-ઘાતકીખંડ, એને વીંટળાઈને સમુદ્ર (કાલોદધિ), એને વીંટળાઈને દ્વીપ (પુષ્કરવર દ્વીપ), પાછો સમુદ્ર, પાછો દ્વીપ... છેલ્લે સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર-એમ અસં-

ખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રો મધ્યલોકમાં છે. અહીં જંબૂદ્વીપનું વર્ણન કરાશે.

જંબૂદ્વીપના પદાર્થો-૧ ખંડ (પરફ જોજન ૬ કલા પ્રમાણ ૧ ખંડની પહોળાઈ), ૨. જોજન (ક્ષેત્રફળ), ૩ વર્ષ (ક્ષેત્રો), ૪. વર્ષઘર (પર્વતો), ૫ શિખર, ૬ તીર્થ (આરા) ૭ શ્રેણિ (વૈતાલ્ય પરનાં શહેર-ભવનોની પંક્તિ) ૮. વિજય (ચક્રવર્તીને જીતવાનાં ક્ષેત્ર). ૯. દ્રહ (સરોવર, કુંડ), ૧૦. નદીઓ-આ પદાર્થોનું વર્ણન તે સંગ્રહણી.

૧. ખંડો-થાળી જેવા ગોળ જંબૂદ્વીપની ૧ લાખ જોજનની પહોળાઈને ૧૮૦એ ભાગતાં પરફ જો ૬ કલા (પરફ $\frac{૬}{૧૮}$ જો $\frac{૧}{૧૮}$ જો=૧ કલા) આવે, તે ૧ ખંડ કહેવાય. એ ભરતક્ષેત્રની પહોળાઈ છે. લંબાઈ તો પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી. એવા કુલ ખંડો ૧૮૦ છે. તે આ રીતે:- ભરત ક્ષેત્ર-પર્વત-ક્ષેત્ર-પર્વત એમ કુલ ૭ ક્ષેત્ર અને ૬ પર્વતમાં દક્ષિણથી ઉત્તર સુધીના ૧ લાખ જોજન સમાઈ જાય છે. ભરતથી ઉત્તર તરફ આગળ આગળના ક્ષેત્ર પર્વતો બમણા બમણા પહોળા, અને વચલા મહાવિદેહથી આગળ ઐરવત તરફના અર્ધા અર્ધા પહોળા છે.

એટલે મહાવિદેહના ૬૪ ખંડ, અને એની બન્ને બાજુ તરફ કુલ ૬૩-૬૩ ખંડ, એમ સર્વ મળી ૧૮૦ ખંડ થાય.

૨. યોજન-પ્ર૦-૧ યોજનની લંબાઈ-પહોળાઈવાળા સમચોરસ ટુકડા (ખંડ) જંબૂદ્વીપના ક્ષેત્રમાં કેટલા સમાય ? ઉ૦ ક્ષેત્રફળ=પરિધિ (Circumference) $\times \frac{1}{4}$ વ્યાસ (વિષ્કંભ Diameter) ના જોજન જેટલા.

ઉત્તરેથી	ખંડ પ્રમાણ	પહોળાઈ જોજન	કલા
ઐરવત ક્ષેત્ર	૧	૫૨૬	૬
શિખરી પર્વત	૨	૧૦૫૨	૧૨
હિરણ્યવંત ક્ષે૦	૪	૨૧૦૫	૫
રુકિમ પર્વત	૮	૪૨૧૦	૧૦
રમ્ય ક્ષેત્ર	૧૬	૮૪૨૧	૧
નીલવંત પર્વત	૩૨	૧૬૮૪૨	૨
મહાવિદેહ ક્ષે૦	૬૪	૩૩૬૮૪	૪
નિષધ પર્વત	૩૨	૧૬૮૪૨	૨
હરિ વર્ષ ક્ષે૦	૧૬	૮૪૨૧	૧
મહાહિમવંત પર્વત	૮	૪૨૧૦	૧૦
હિમવંત ક્ષે૦	૪	૨૧૦૫	૫
હિમવંત પર્વત	૨	૧૦૫૨	૧૨
ભરત ક્ષેત્ર	૧	૫૨૬	૬

કુલ ખંડ ૧૮૦ ના

૧,૦૦,૦૦૦ જો

પરિધિ=વિષ્કંભના વર્ગ (Square)ની ૧૦ ગુણી સંખ્યાનું વર્ગમૂળ (કરણી).

જંબૂપરિધિ ($\sqrt{૧ લાખ \times ૧ લાખ \times ૧૦}$)=૩,૧૬,૨૨૭
 યો-૩ ગા-૧૨૮ ઘ-૧૩૩ $\frac{૯૧૧૧૯}{૬૩૨૪૫૪}$ આંગળ. આ પરિધિ \times
 ૨૫૦૦૦ = ૭, ૯૦, ૫૬, ૯૪. ૧૫૦ યો-૧ ગા-૧૫૧૫ ઘ-૬
 આંગળ એ જંબૂ ક્ષેત્રફળ (ગણિતપદ) સાતસો નેવું કોડ, છપ્પન લાખ,
 ચોરાણું હજાર, દોઢસો યોજન, એક ગાઉ, ૧૫૧૫ ધનુષ્ય, ૬૦ આંગળ
 (આ ચોરસ માપે સમજવું.)

૩. વાસ=વર્ષ=ક્ષેત્રો ભરતથી ઐરવત સુધી સાત છે. એમાં ભરત,
 મહાવિદેહ અને ઐરવત એ ત્રણ કર્મભૂમિ છે અને હિમવંત, હરિવર્ષ.
 રમ્યક, હિરણ્યવંત એ ૪ તથા ૨ દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ મેરુની ઉત્તર-દક્ષિણ
 (મહાવિદેહમાં) એમ ૬ અકર્મભૂમિ છે. ક્ષેત્રોના નામ અનાદિ છે, અને
 તેના અધિષ્ઠાયક દેવો પણ તેજ નામે હોય છે.

૪. પર્વતો:-

પર્વતો	ક્યાં છે ?	ઉંચાઈયો	જાગ્રંથ (પહોળાઈ) યો	વર્ણ
૩૪ વૈતાલ્ય લંબચોરસ	ભરત-ઐરવત મધ્યે ૧-૧ ને મહાવિદેહ વિજ્યોમાં ૩૨	૨૫	૫૦	શ્વેતરુપાના

૪ ગોળ વૈતાલ્ય નળાજેવા	હિમવંતાદિ ૪ યુગ્મ ક્ષેત્ર મધ્યે	૧૦૦૦	૧૦૦૦	શ્વેતરત્નના
૧૬ વક્ષસ્કાર ચિત્રકૂટ વગેરે	એકાંતરવિજયોને છૂટી પાડનારા ૧-૨ને, ૩-૪ને પણ ૨-૩ ને નહિ.	૪૦૦ ૫૦૦	૫૦૦	પીળા સુવર્ણના
૨ ચિત્ર વિચિત્ર ગોળ ૨ યમક સમક	દેવકુરુમાં પૂર્વ- પશ્ચિમે ઉત્તર કુરુમાં "	૧૦૦૦ "	મૂળે ૧૦૦૦ ઉપર ૫૦૦ "	"
૨૦૦ કંચનગિરિ	" ૧૦ સરોવરને ૧૦-૧૦ "	૧૦૦	૨૦૦-૧૦૦	"
૪ ગજદત યોગ ૩૦૨૯-૬ લાંબા પણ વયમાં વાંકા હાથીદાંતના આકારે	દેવગ ઉત્તરકુરુને ધેરનારા મૂળ નિષધનીલવંતે, છેડા મેરુ પાસે	મૂળે ૪૦૦ છેડે ૫૦૦	૫૦૦ અસિધારાવત્	ગિંડા શ્વેત ૧૦૦ લાલ ૧૨૫ લીલો પીળો સુવર્ણ રત્નના

૧ મેરુ ગોળ	મહાવિદેહની વચ માં શિખરે ૧૦૦૦ યો પહોળો હિમવંતને શિખરી	બહાર ૮૮૦૦૦ અંદર ૧૦૦૦ અંદર-બહાર	૧૦૦૦૦ ૧૦,૦૮૦ $\frac{૧૦}{૧૧}$ ૧૦૫૨ $\frac{૧૨}{૧૮}$ ૧૦	પીળો સુવર્ણનો પીળો- પીળો
૬ વર્ષધર લંબચોરસ	મહા ' ' રુકિમ નિષધ નીલવંત	૧૦૦-૨૫ ૨૦૦-૫૦ ૪૦૦-૧૦૦	૪૨૧૦ $\frac{૧૮}{૧૮}$ ૧૬૮૪૨ $\frac{૨}{૧૮}$	પીળો-શ્વેત લાલ-લીલો

મેરુ સિવાયના પર્વતો પર કહેલી જમીન પરની ઉંચાઈના ચોથા ભાગ
જેટલા ભૂમિમાં ઉંડા

૪ વૃત્તવૈતાલ્યો હિમવંતમાં હરિવર્ષમાં રમ્યક્રમાં
શબ્દાપાતી વિકટાપાતી ગંધાપાતી

દૈરણ્યમાં ગજદંત- દેવકુરુ પાસે પૂર્વમાં પશ્ચિમમાં
માલ્યવંત સૌમનસ વિદ્યુત્પ્રભ

ઉત્તર પાસે પૂર્વમાં પશ્ચિમમાં

માલ્યવંત-ગંધમાદન

૫. શિખરો (કૂટ)-૧ ગિરિકૂટ (પર્વત પર શિખરો.) ૨. ભૂમિકૂટ (જમીન
પર શિખરો)

કયા પર્વત પર	દરેક પર શિખર	કુલ શિખર	મૂળમાં વિસ્તાર ઉંચાઈ યો.
૧૬ વક્ષસ્કાર	૪	૬૪	૫૦૦
સૌમનસ ગંધમા.	૭	૧૪	"
રુકિમ-મહાહિમ.	૮	૧૬	"
૩૪ વૈતાલ્ય	૯	૩૦૬	$૬\frac{૧}{૪}$
વિદ્યુત્રભ-માલ્ય. મેરુ.	} ૯	{ ૩ ૨૪	૧૦૦૦ ૫૦૦
નિષધ-નીલ.	૯	૧૮	૫૦૦
હિમ-શિખરી	૧૧	૨૨	૫૦૦
કુલ ૬૧ પર્વતે		૪૬૭	

શિખરોનો ઉપરમાં વિસ્તાર મૂળ કરતાં અર્ધો છે.

વિદ્યુત્રભ વગેરે ત્રણ પર એકેક સહસ્ત્રાંક (૧૦૦૦ યો.)ની ઉંચાઈવાળો) કૂટ છે, તે ક્રમે હરિકૂટ-હરિસહ કૂટ-બલકૂટ નામે છે.

શિખરોની ઉંચાઈ જેટલોજ મૂળમાં વિસ્તાર; તે ઘટતો ઘટતો છેક ટોચે અર્ધો વિસ્તાર રહે છે.

માત્ર દરેક વૈતાલ્ય પરનાં ૩-૩ શિખર સુર્વશામ્ય છે. બાકીનાં

બધાં શિખરો રત્નમય છે.

ઉપરના ૬૧ પર્વતોમાંના દરેક પર્વત પર છેડેનું કૂટ સિદ્ધકૂટ કહેવાય છે; તે દરેક પર, એકેક સિદ્ધાયતન (મધ્યે ૧૦૮ + પશ્ચિમ સિવાયના ૩ દ્વારે ૧૨=૧૨૦ પાંચસે ધનુષી શાશ્વત જિનપ્રતિમાઓનું શાશ્વત મંદિર) છે. એમ ૬૧ સિદ્ધાયતનોમાં ૭૩૨૦ શાશ્વત બિંબો છે. આ સિદ્ધકૂટ સિવાયના ૪૦૬ કૂટ પર અધિપતિ દેવોના પ્રાસાદ છે. લંબાઈ, પહોળાઈ, અને ઉંચાઈમાં ૩૪ વૈતાલ્ય ના સિદ્ધાયતનો ૧-૦ા-૧ ગાઉ, પ્રસાદો ૦ા-૦ા-૧ ગાઉ; અને બાકીના ૨૭ પર્વતના સિદ્ધા ૦ પ૦-૨૫-૩૬ યોજન, અને પ્રાસાદ ૩૧-૩૧-૬૨ા યો છે.

ભૂમિકૂટો	ક્યાં છે ?	ઉંચા-ઊંડા-તથા મૂળ શિખરે વિસ્તૃત
૩૪ ઋષભકૂટ	૩૪ વિજયોમાં	૮-૨-૮-૪ યો
૮ જંબૂકૂટ	જંબૂવૃક્ષ	”
૮ શાલ્મલિ	શાલ્મલિવૃક્ષ	”
૮ કરિકૂટ	ભદ્રશાળવને	૫૦૦-૧૨૫ ૫૦૦-૨૫૦ યો

આમ ૫૮ ભૂમિકૂટ થાય, એમાં પૂર્વોક્ત ગજદંતના સહસ્રાંક એવા હરિકૂટ અને હરિસ્સહ કૂટ (બંને બાજુ ૨૫૦-૨૫૦ યો નિરાધાર રહેલા) એ બે ઉમેરતાં ૬૦ ભૂમિકૂટો છે.

સર્વત્ર ઋષભ કૂટ ચોથા ખંડમાં હોય, અને વિજયોમાં સામ-સામા પર્વતો પરથી નીકળેલી બબ્બે મૂળ નદીઓ ના પ્રપાતની વચ્ચે હોય છે. જંબૂકૂટ એ ઉત્તરકુરુમાં આવેલ અનેક પરિવારવાળા મહાન જંબૂવૃક્ષ (જંબૂદ્વીપના અધિષ્ઠાયક અનાદત દેવનું નિવાસ) ની નજીકના સો યોજનના વનની ૮ વિદિશાઓમાં છે. દરેક પર વૈતાદ્યની જેમ ૧-૧ સિદ્ધાયતન છે. આ બેઉ જાતના કૂટ જંબૂનદ સુર્વણમય છે. શાલ્મલિકુટ એ દેવકુરુમાં ગરુડવેગ દેવના નિવાસભૂત શાલ્મલિવૃક્ષ પાસેના પહેલા વનમાં છે; તે રૂપ્યમય છે. કરિકુટ એ મેરુની તળેટીના ભદ્રશાલ વનમાં દિશા-વિદિશાના આંતરામાં હાથી આકારે છે. તેના પર દેવના ભવન છે અહીં ચક્રિને જીતવા યોગ્ય તે વિજય-એ અર્થથી ભરત, ઐરવત અને વિદેહની ૩૨ એમ ૩૪ વિજય જાણવી.

૬. તીર્થ ૧૦૨-ગંગા સિંધુના સમુદ્રસંગમ સ્થળે માગધ અને પ્રભાસ, અને વચમાં વરદામ એક-૩ તીર્થ ભરત, ઐરવત અને ૩૨ વિજયોમાં હોઈ, કુલ ૧૦૨ તીર્થ છે. સમુદ્ર કાંઠાથી ૧૨ યોજન દૂર માગધાદિ દેવની રાજધાનીવાળા દ્વીપો છે. ચક્રવર્તી પહેલો ખંડ જીતતાં અક્રમ કરીને આ દેવની સભામાં ૧૨ યોજન છોટેથી બાણ ફેંકે છે. તે પર નવા ચક્રિનું નામ વાંચી દેવ શરણે આવે છે.

શ્રેણીઓ ૧૩૪-૩૪ લાંબા વૈતાદ્ય પર તળેટીથી ૧૦ યોજન ઊંચે દરેકને બંને બાજુ ૧૦-૧૦ યોજન પહોળા સપાટ પ્રદેશ (મેખલા)

છે. તેમાં ભરત-વૈતાળની ઉત્તર બાજુની મેખલા વધારે લાંબી અને દક્ષિણ બાજુની મેખલા ઓછી લાંબી હોઈને તેના પર ક્રમે ૬૦ અને ૫૦ વિદ્યાધરનગરો છે. ઐરાળ વૈતાળમાં એથી વિપરીત ૫૦-૬૦ વિદેહ વૈતાળમાં ૫૫-૫૫. એમ કુલ ૬૮ શ્રેણીમાં ૩૭૪૦ નગરો.

વૈતાલ્ય પર એથીય ૧૦ યોજન ઉંચે તેવીજ બંને બાજુની મેખલા પર કુલ બીજી ૬૮ શ્રેણીઓમાં આભિયોગિક (નોકર જેવા) તિર્યંગ્જૂલક વ્યંતર દેવનાં ભવનો છે. એમાં ભરતના અને વિદેહની દક્ષિણ તરફની ૧૬ વિજયોના વૈતાલ્યો પર સૌધર્મેન્દ્રના જ લોકપાલ (સોમ-યમ-વરુણ-કુબેર) દેવોના આભિયો, અને ઉત્તરની વિજયોના તથા ઐરવતના વૈતાળ પર ઈશાનેન્દ્રના લોળના આભિ. રહે છે.

૮. વિજયો પૂર્વે કહ્યું તેમ ૩૪ છે ભરત, ઐરાળ પર ૬ $\frac{૬}{૧૮}$ યો અને વિદેહની દરેક વિજય ૨૨૧૨ $\frac{૭}{૮}$ યો છે. એમાં પૂર્વે ૮ મી પુષ્કલાવતી, ૮ મી વત્સ, પશ્ચિમે ૨૪ મી નલિનાવતી. અને ૨૫ મી વપ્ર વિજયમાં ક્રમે શ્રી સીમંધર સ્વામી, શ્રી યુગમંધર સ્વામી, શ્રી બાહુ સ્વામી અને શ્રી સુબાહુસ્વામી એ ચાર વિહરમાન તીર્થંકર દેવો છે.

૯ હ્રદય-દ્રહો-સરોવરોની પહોળાઈ-લંબાઈથી અડધી, અને ઉંડાઈ દરેકની ૧૦-૧૦ યો

મહાહદો ૬	ક્યાં ?	લંબાઈ	કોનું નિવાસ ?
પદ્મહદ	હિમવંત પર્વતે	૧૦૦૦ યો	શ્રી દેવીનું
મહાપદ્મ	મહા પર્વતે	૨૦૦૦ યો	હી દેવીનું
તિગિચ્છ૦	નિષધ	૪૦૦૦ યો	ધી દેવીનું
કેસરી	નીલવંત	૪૦૦૦ યો	કીર્તિ દેવીનું
મહાપુંડરિક	રુકિમ	૨૦૦૦ યો	બુદ્ધિ દેવીનું
પુંડરિક	શિખરી	૧૦૦૦ યો	લક્ષ્મી દેવીનું

૧૦ લઘુહદોમાંના નિષધ, દેવકુરુ, સુરપ્રભ, સુલસ, વિદ્યુત્પ્રભ એ પાંચ હદ દેવકુરુમાં અને નીલવંત, ઉત્તર કુરુ, ચંદ્ર, ઐરાવત, માલ્યવંત, એ પાંચ હદ ઉત્તર કુરુમાં પદ્મહદના માપના આવેલા છે. કમે સીતોદા અને સીતા નદીથી ભેદાવાથી દરેકના બબ્બે ભાગ પડે છે, તે નામના દેવો તે તે હદમાં રહે છે.

નદીઓ	ક્યાં વહે છે ?	ઉત્થાન	અંત	દરેકની પરિવાર નદી
ગંગા-સિંધુ	ભરતમાં	હિમવંત	પૂ. પશ્ચિમ	૧૪૦૦૦
"	પૂર્વવિદેહે ઉ.	પદ્મહદ	લવણમાં	"
"	પશ્ચિમ દ.	નિષધ	સીતોદામાં	"
"		નીલવંતના		

(૧૬-૧૬)	એમ ૧૬ વિજયે	હદ		
રક્તા-	બાકીની ૧૬		સીતામાં	
રક્તવતી	વિજયે	”		”
૧૬-૧૬				
”	ઐરાવતમાં	શિખરી	લવણમાં	”
		હદ		
૧૨	વિજયોના	નિષન્નીલ	સીતોદા	-
અંતર્નદી	આંતરે	હદ	સીતામાં	
	દેવકુરુ અને		પશ્ચિમ	
સીતોદા	વિદેહ મધ્યે	નિં હદ	લવણ	૮૪૦૦૦
સીતા	ઉત્તરં ”	નીલં ”	પૂર્વ ”	૮૪૦૦૦
રોહીતા			પૂં પશ્ચિમ	
રોહિતાંશા	હિમં ક્ષેત્રે		લવણ	૨૮૦૦૦
સુવર્ણકુલા				
રુધ્રકુલા	હિરણ્યં		”	”
હરિસલિલા				
હરિકાંતા	હરિવર્ષં		”	૫૬૦૦૦
નરકાંતા				
નારીકાંતા	રમ્યકં		”	”

પેટા નદીઓ-ભરતમાં ૨૮૦૦૦+ઐરાં માં ૨૮૦૦૦+૪
આભ્યંતર ક્ષેત્રોમાં ૩,૩૬૦૦૦+મહા વિદેહમાં સીતા સીતોદાના મુખ્ય
પરિવારમાં કુરુક્ષેત્રે ૧૬૮૦૦૦ અને વિદેહ મધ્યે ૮,૮૬,૦૭૬
(૬૪X૧૪૦૦૦ + ૧૨ + ૬૪)=૧૪૫૬૦૦૦

આમ વિદેહમાં સીતા સીતોદા પ્રત્યેકને ૧૪૦૦૦X૩૮ (૩૨
ગંગા, સિંધુ+૬ અંતર્નદી)=૫,૩૨૦૦૦ નો પરિવાર ગણ્યો છે.

વિસ્તાર-ગંગા-સિંધુ-રક્તા-રક્તવતીનો મૂળે ૬૧ યોજન. છેડે
૧૦ ગણો=૬૨૧૧ યો. (પરિવાર મળવાથી). વિસ્તાર કરતાં ઊંડાઈ ૫૦ મા
ભાગે એટલે મૂળે ૦૧૧૧૬, છેડે ૫ ગાઉ ઊંડી. હિમં હિરણ્યની મુખ્ય
નદી વિસ્તારે એથી બમણી ૧૨૧૧-૧૨૫ યો., અને હરિં રમ્યં ની
એથીય દ્વિગુણ એટલે ૨૫-૨૫૦ યો.

જંબૂદ્વીપમાં ૨ સૂર્ય અને ૨ ચંદ્ર ફરે છે, તેથી આજે ઊગીને
સાંજે આથમેલો સૂર્ય ફરી પરમ દિવસે આવે છે. દરેક ચંદ્રને ૨૮ નક્ષત્ર,
૮૮ ગ્રહ અને ૬૬,૮૭૫ કોડી કોડી તારાનો પરિવાર છે.

જંબૂદ્વીપની પરિધિ પર વલયાકાર ૮ યો. ઊંચી જગતી (કોટ)
છે, તે મૂળે ૧૨ યો. જાડી અને મથાળે ૪ યો. જાડી છે. તેમાં પૂર્વદક્ષિ-
ણાદિ ક્રમે વિજય-વિજયંત જયંત-અપરાજિત નામે ૪ દ્વાર છે.

વૈતાલ્યની તિમિસ્રા અને ખંડકપ્રપાતા એ બે ગુફાઓ માત્ર
ચક્રવર્તીના રાજ્ય વખતે ખુલ્લી રહે છે. તે ૫૦ યો. લાંબી, ૮ યો. પહોળી

અને ૧૧ યોગ ઊંચી હોય છે; ચક્રી એક ગુફામાં ભીંતો પર કાકિણી રત્નથી પ્રકાશમંડલો ચીતરી, સૈન્ય સાથે બીજી બાજુ જઈ ૩ ખંડ જીતી પાછો બીજી ગુફામાંથી તે રીતે પાછો આવે છે. આ પ્રકાશના આધારે પછીથી ગમનાગમન વ્યવહાર ચાલે છે.

વૈતાળ માં દક્ષિણ ઉત્તરે ગંગા-સિંધુની બંને બાજુ ૯-૯ બીલ એટલે કુલ ૭૨ બીલ (પોલાણો) હોય છે. છઠ્ઠા આરાના પ્રચંડ તાપ અને નિસ્સીમ ઠંડી વખતે મનુષ્યો અને પશુઓ ત્યાંજ રક્ષણ પામશે.

એકકાળે ૩૪ વિજયમાં થઈને ઉત્કૃષ્ટ ૩૪ તીર્થંકર દેવો અને ૪ ચક્રવર્તી હોય. ચક્રી ઉત્કૃષ્ટથી ભરત-ઐર૦ અને ૨૮ વિજયોમાં થઈને ૩૦ હોય તે વખતે બાકી ૪ વિજયોમાં ૪ વાસુદેવ ૪ બળદેવ હોય.

ગંગા આદિ ૪, આભ્યંતર ક્ષેત્રોની ૮ અને સીતા સીતોદા એ ૧૪ મહાનદીના નામના જે પ્રપાતકુંડોમાં તે નદીઓ પર્વત ઉપરથી પડી બહાર વહે છે, તે ૧૪+વિજયોના ૬૪+અંતર્નદીના ૧૨=૮૦ કુંડ છે.

વિદેહના છેડે જગતી પાસે ૪ વન+મેરુનાં ૪ વન એ ૮ મહાવન છે. દરેક વિજયના પાંચમા ખંડમા ગંગાના પૂર્વકાંઠે યોગ ૧૨-૯-૮ લાંબી પહોળી ઊંચી પેટી જેવા ૯-૯ નિધિ ભૂમિની અંદર હોય છે. તે સરખાં નામવાળા દેવથી અધિષ્ઠિત હોય છે. ચક્રી તેને સાધીને સ્વનગરે પાછો આવે ત્યારે તે નિધિઓ પાતાલ માર્ગે ચક્રીના નગર બહાર આવી જાય છે.

શ્રી જીવવિચાર પ્રકરણ મૂલ.

ભુવણ-પૃથ્વં વીરં, નમિઉણ ભણામિ અબુહ-બોહત્યં,	૧
જીવ-સરૂવં કિંચિ વિ, જહ ભણિયં પુવ્વ-સૂરીહિં.	૧
જીવા-મુત્તા સંસારિણો ય તસ થાવરા ય સંસારી,	૨
પુઢવી જલ જલણ વાઉ, વણસ્સઈ થાવરા નેયા.	૨
ફલિહ મણિ રચણ વિદુમ, હિંગુલ હરિયાલ મણસિલ,	૩
રસિંદા, કણગાઈ ધાઉ સેઢી, વન્નિય અરણેટ્ટય પલેવા.	૩
અબ્ભય તૂરી ઊસં, મઢ્ઢી-પાહાણ-જાઈઓ હોગા,	૪
સોવીરંજણ લુણાઈ, પુઢવી-ભેયાઈ ઈચ્ચાઈ	૪
ભોમંતરિકખ મુદ્દગં, ઓસાહિમ કરગ હરિતણ મહિઆ,	૫
હુંતિ ઘણોદહિમાઈ, ભેયા હોગા ય આઉસ્સ.	૫
ઈંગાલ જાલ મુમ્મુર, ઉક્કાસણિ કણગ વિજ્જુમાઈઆ,	૬
અગણિ-જિયાણં ભેયા, નાયવ્વા નિઉણ-બુદ્ધીએ	૬
ઉબ્ભામગ ઉક્કલિયા, મંડલી મહ સુદ્ધ ગુંજવાયા ય,	૭
ઘણ-તણ-વાયાઈઆ, ભેયા ખલુ વાઉકાયસ્સ.	૭
સાહારણ પત્તેઆ, વણસ્સઈ જીવા દુહા સુએ ભણિયા,	૮
જેસિ-મણંતાણં તણ, એગા સાહારણા તેઉ.	૮
કંદા અંકુર કિસલય, પણગા સેવાલ ભૂમિ ફોડા ય,	૯
અક્ષયતિય ગજ્જર, મોત્થ વત્થુલા થેગ પક્કંકા	૯

કોમલ ફલં ચ સવ્વં, ગૂઢસિરાંઈ સિણાઈ-પત્તાઈ,	૧૦
થોહરિ કુંઆરિ ગુગુલી, ગલોય, પમુહા ઈ છિન્નરૂહા.	
ઈચ્ચાઈણો અણોગે, હવંતિ ભેયા અણંતકાયાણં,	૧૧
તેસિં પરિજાણાણત્થં, લક્ખણ-મેઅં સુએ-ભણિયં.	
ગૂઢસિર-સંધિ-પવ્વં, સમભંગ-મહિરૂગં ચ છિન્નરૂહં,	૧૨
સાહારણં સરીરં, તવ્વિવરિઅં ચ પત્તેયં.	
એગ શરીરે એગો, જીવો જેસિં તુ તે ચ પત્તેયા,	૧૩
ફલ ફૂલ છલ્લિ કઢા, મૂલગ પત્તાણિ બીયાણિ	
પત્તેય તરું મુતું, પંચ વિ પુઢવાઈણો સયલ લોએ,	૧૪
સુહુમા હવંતિ નિયમા, અંતમુહુત્તાઉ અદિસ્સા.	
સંખ કવહ્ય ગંડુલ, જલોય ચંદણગ અલસ લહગાઈ,	૧૫
મેહરિ કિમિ પૂઅરગા, બેંઈદિય માઈવાહાઈ.	
ગોમી મંકણ જૂઆ, પિપીલિ ઉદ્દેહિયા ચ મક્કોડા,	૧૬
ઈલ્લિય ઘયમિલ્લિંઓ, સાવય ગોકીડ જાઈઓ.	
ગદ્દહય ચોરકીડા, ગોમયકીડા ચ ઘનકીડા ચ,	૧૭
કુંથુ ગોવાલિય ઈલિયા, તેઈદિય ઈદગોવાઈ.	
ચઉરિંદિયા ચ વિચ્છૂ, ઢિંકુણ ભમરા ચ ભમરિયા તિડા,	૧૮
મચ્છિ ચ ડંસા મસગા, કંસારી કવિલ ડોલાઈ.	
પંચિંદિયા ચ ચઉહા, નારય તિરિયા મણુસ્સ દેવા ચ,	૧૯
નેરઈયા સત્તવિહા, નાયવ્વા પુઢવિ-ભેએણં.	

જલયર થલયર ખયરા, તિવિહા પંચિદિયા તિરિકખા ય, સુસુમાર મચ્છ કચ્છવ, ગાહા મગરા ય જલચારી.	૨૦
ચઉપય ઉરપરિસખ્યા, ભુપરિસખ્યાય થલયરા તિવિહા, ગો સખ્ય નઉલ પમુહા, બોધવ્વા તે સમાસેણ.	૨૧
ખયરા રોમયપક્ખી, ચમ્મયપક્ખી ય પાયડા ચેવ, નરલોગાઓ, બાહિં, સમુગ્ગપક્ખી વિયયપક્ખી	૨૨
સવ્વે જલ-થલ-ખયરા, સમ્મુચ્છિમા ગબ્ભયા દુહા હુંતિ, કમ્મા-કમ્મગ ભૂમિ, અંતરદીવા મણુસ્સા ય.	૨૩
દસહા ભવણાહિવર્ધ, અઢ્ઢવિહા વાણમંતરા હુંતિ, જોઈસિયા પંચવિહા, દુવિહા, વેમાણિયા દેવા.	૨૪
સિદ્ધા પનરસ ભેયા, તિત્થા-તિત્થાઈ સિદ્ધ-ભેએણ, એએ સંખેવેણ, જીવ-વિગખ્યા સમક્ખાયા.	૨૫
એએસિં જીવાણં, સરીર-માઉ ઠિઈ સકાયંમિ પાણા-જોણિ-પમાણં, જેસિંજં અત્થિતં ભણિમો.	૨૬
અંગુલ-અસંખ-ભાગો, સરીર-મેગિંદિયાણ સવ્વેસિં જોયણ સહસ્સ-મહિયં, નવર પત્તેય-રૂક્ખાણં.	૨૭
બારરસ જોયણ તિન્નેવ ગાઉઆ જોયણં ચ અણુક્કમસો, બેઈદિય તેઈદિય, ચઉરિંદિય દેહ-મુચ્ચત્તં.	૨૮
ધણુ સયપંચ-પમાણા, નેરઈયા સત્તમાઈ પુઢવિએ, તત્તો અદ્ધદ્ધણા, નેયા રયણપ્પહા જાવ.	૨૯

જોયણ સહસ્સમાણા, મચ્છા ઉરગા ય ગબ્ભયા હંતિ.	
ઘણુહ-પુહુત્તં પખ્ખીસુ, ભુયચારી ગાઉઅ-પુહુત્તં.	૩૦
ખયરા ઘણુહપપુહુત્તં, ભુયગા ઉરગા ય જોયણ પુહુત્તં,	
ગાઉઅ પુહુત્ત મિત્તા, સમુચ્છિમા, ચઉપ્પયા ભણિયા.	૩૧
છચ્ચેવ ગાઉઆઈ, ચઉપ્પયા ગબ્ભયા મુણેયવ્વા,	
કોસતિગં ચ મણુસ્સા, ઉક્કોસ શરીર-માણેણં	૩૨
ઈસાણંત સુરાણં, રયણીઓ સત્ત હંતી ઉચ્ચત્તં,	
દુગ દુગ દુગ ચઉ ગેવિજ્જ, હુત્તરે કિક્ક પરિહાણી.	૩૩
બાવીસા પુઢવીએ સત્ત ય આઉસ્સ તિન્નિ વાઉસ્સ,	
વાસ સહસ્સા દસ તરૂ, ગણાણ તેઉ તિરત્તાઉ.	૩૪
વાસાણિ બારસાગિ, બેઈદિયાણં તેઈદિયાણં તુ,	
અઉણાપન્નદિણાઈ, ચઉરિંદિણં તુ છમ્માસા.	૩૫
સુર-નેરઈયાણઠિઈ, ઉક્કોસા સાગરાણિ તિત્તીસં	
ચઉપય તિરિય મણુસ્સા, તિન્નિય પલિઓવમા હંતિ.	૩૬
જલયર-ઉર-ભુયગાણં, પરમાઉ હોઈ પુવ્વ કોડીઓ,	
પક્ખીણં પુણ ભણિઓ, અસંખભાગો ય પલિયસ્સ	૩૭
સવ્વે સુહુમા સાહારણા ય, સમ્મુચ્છિમા માણુસ્સા ય,	
ઉક્કોસ જહનેણં, અંતમુહુત્તં ચિય જિયંતિ.	૩૮
ઓગાહણાઉ-માણં, એવં સંખેવઓ સમક્ખાયં,	
જે પુણ ઈત્થ વિસેસા, વિસેસ-સુત્તાઉ તે નેયા.	૩૯

- એગિંદિયા ય સવ્વે, અસંખ-ઉસ્સપ્પિણી સકાયંમિ,
ઉવજ્જંતિ ચયંતિ ય, અણંતકાયા અણંતાઓ. ૪૦
- સંખિજ્જ સમા વિગલા, સત્તક ભવા પણિદિતિરિમણુઆ,
ઉવવજ્જંતિ સકાએ, નારય દેવા ય નો ચેવ ૪૧
- દસહા જિયાણ પાણા, ઈંદિય ઊસાસ આઉ બલરૂઆ,
એગિંદિએસુ ચઉરો, વિગલેસુ છ સત્ત અક્રેવ. ૪૨
- અસન્નિ સત્ત્રી પંચિંદિએસુ નવ દસ કમેણ બોધવ્વા,
તેહિં સહ વિપ્પઓગો, જીવાણં ભત્તએ મરણં. ૪૩
- એવં અણોરપારે, સંસારે સાયરંમિ ભીમંમિ,
પત્તો અણંતખુત્તો, જીવેહિં અપત્ત-ધમ્મેહિં ૪૪
- તહ ચઉરાસી લક્ખા, સંખા જોણીણ હોઈ જીવાણં,
પુઢવાઈણં ચઉણહં, પત્તેય સત્ત સત્તેવ. ૪૫
- દસ પત્તેય તરુણં ચઉદસ લક્ખા, હવંતિ ઈંયરેસુ,
વિગલિંદિએસુ દો દો, ચઉરો પચિંદિ તિરિયાણં. ૪૬
- ચઉરો ચઉરો નારય, સુરેસુ મણુઆણ ચઉદસ હવંતિ,
સપિંડિયા ય સવ્વે ચુલસી લક્ખા ઉ જોણીણ. ૪૭
- સિદ્ધાણં નત્થિ દેહો, ન આ ઉ કમ્મં ન પાણજોણીઓ,
સાઈ અણંતા તેસિં, ઠિઈ જિણિંદાગમે ભણિઆ. ૪૮
- કાલે અણાઈ-નિહણે જોણિ ગહણંમિ ભીસણે ઈંત્થ,
ભમિયા ભમિહિંતિચિરં, જીવાજિણ-વયણ મલહંતા. ૪૯

તા સંપઈ સંમતે, મણુઅતે દુલ્લહે વિ સમ્મતે,
 સિરિ-સંતિ-સૂરિ-સિદ્ધે, કરેહ ભો ઉજ્જમં ધમ્મે.
 એસો જીવવિયારો, સંખેવ-રૂઈણ જાણણા-હેઉ,
 સંખિત્તો, ઉદ્ધરિઓ, રૂદ્ધાઓ સુય-સમુદ્ધાઓ.

૫૦

૫૧

શ્રી નવતત્ત્વ પ્રકરણ મૂલ.

જીવા જીવા પુણ્ણં, પાવા-સવ સંવરો ય નિજ્જરણા, બંધો મુક્ખો ય તહા, નવ તત્તા હુંતિ નાયવ્વા.	૧
ચઉદ્ધસ ચઉદ્ધસ બાયાલીસા, બાસી ય હુંતિ બાયાલા સત્તાવન્નં બારસ, ચઉ નવ ભેયા કમેણેસિં	૨
એગવિહ દુવિહ તિવિહા, ચઉવ્વિહા પંચછવ્વિહાજીવા, ચેયણ તસ ઈયરેહિં, વેય-ગઈ-કરણ-કાએહિં.	૩
એગિંદિય સુહુમિયરા, સન્નિયર પણિંદિયા ય સબિત્તિ ચઉ અપજ્જતા પજ્જતા, કમેણ ચઉદ્ધસ જિય-ઢાણા.	૪
નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા, વીરિયં ઉવઓગો ય, એઅં જીવસ્સ લક્ખણં.	૫
આહા સરીરિંદિય, પજ્જત્તી આણપાણ ભાસમણે, ચઉ પંચ પંચ છપ્પિય, ઈગ-વિગલા-સન્નિ-સન્નીણં	૬

- પણિદિઅત્તિ બલૂસા, સાઉ દસ પાણ ચઉ છ સગ અક્રે,
ઈગ-દુ-તિ-ચઉરિંદીણં, અસન્નિ-સન્નીણ નવ દસય ૭
- ધમ્માડધમ્મા-ગાસા, તિય તિય ભેયા તહેવ અદ્ધા ય,
ખંધા દેસ પએસા, પરમાણુ અજીવ ચઉદસહા. ૮
- ધમ્મા ધમ્મા પુગ્ગલ, નહ કાલો પંચ હુંતિ અજજીવા,
ચલણ સહાવો ધમ્મો, થિર સંઠાણો અહમ્મો ય. ૯
- અવગાહો આગાસં, પુગ્ગલ-જીવાણ પુગ્ગલા ચઉહા
ખંધા દેસ પએસા, પરમાણુ ચેવ નાયવ્વા. ૧૦
- સદંધયાર ઉજ્જોઅ, પભા છાયા તવેહિઆ,
વણ્ણાં ગંધ રસા ફાસા, પુગ્ગલાણં તુ લક્ખણં. ૧૧
- એગા કોડિ સત સદ્ધિં, લક્ખા સત્તહત્તરી સહસ્સા ય,
દોય સયા સોલ-હિઆ, આવલિઆ ઈગ મુહુત્તમ્મિ ૧૨
- સમયાવલિ મુહુત્તા, દીહા પક્ખા ય માસ વરિસા ય,
ભણિઓ પલિઆ સાગર, ઉસ્સપ્પિણિ-સપ્પિણી કાલો. ૧૩
- પરિણામિ જીવ મુત્તં, સપએસા એગ ખિત્ત કિરિઆ ય,
ણિચ્ચં કારણ કત્તા, સવ્વગય ઈયર અપ્પવેસે. ૧૪
- સા ઉચ્ચગોઅ મણુદુગ, સુરદુગ પંચિદિ-જાઈ પણદેહા
આઈ તિતણુણુ-વંગા, આઈમ સંધયણ-સંઠાણા. ૧૫
- વન્ન ચઉક્કા-ગુરુલુહુ, પરધા ઊસાસ આય વુજ્જોઅં,
સુભખગઈનિમિણાતસદસ, સુર-નર-તિરિઆઉતિત્થયરં ૧૬

તસ બાયર પજજતં, પત્તેઅં ચિરં સુભં ચ સુભગં ચ, સુસ્સર આઈજજ જસં, તસાઈ-દસગં ઈમં હોઈ.	૧૭
નાણં-તરાય દસગં, નવ બીએ નીઅ સાય મિચ્છતં, થાવર દસ નિરયતિગં, કસાય પણવીસ તિરિયદ્દુગં,	૧૮
ઈગ બિતિ ચઉ જાઈઓ, કુખગઈ ઉવધાય હુંતિ પાવસ્સ અપસત્થં વન્ન-ચગ્ગિ, અપઢમ-સંઘયણ-સંઠાણા.	૧૯
થાવર સુહુમ અપજજં, સાહારણ-મથિર-મસુભ-દુભ ગાણિ દુસ્સર-ણાઈજજ-જસં, થાવરદસગં વિવજજત્થં.	૨૦
ઈદ્દિઅ કસાય અવ્વય, જોગા પંચ ચઉ પંચ તિન્નિ કમા, કિરિઆઓ પણવીસં, ઈમા ઉ તાઓ અણુક્કમસો.	૨૧
કાઈઅ અહિગરણિઆ, પાઉસિયા પારિતાવણી કિરિયા, પાણાઈવાય રંભિઅ, પરિગ્ગાહિયા માયવત્તીય.	૨૨
મિચ્છા-દંસણ-વત્તી, અપચ્ચક્ખાણી ય દિઢ્ઠિ પુઢ્ઠીઅ, પાડુચ્ચિઅ સામંતો, વણીઅ નેસત્થિ સાહત્થી.	૨૩
આણવણિ વિઆરણિઆ, અણભોગા અણવકંખપચ્ચઈઆ અન્ના પઓગ સમુદાણ, પિજજ દોસેરીયાવહિઆ	૨૪
સમિઈ ગુત્તિપરિસહ, જઈઘમ્મો ભાવણા ચરિત્તાણી, પણ તિ દુવિસ દસ બાર, પંચ ભેએહિં સગવન્ના.	૨૫
ઈરિયા-ભાસે-સણા-દાણે, ઉચ્ચારે સમિઈસુ અ, મણગુત્તિ વયગુત્તી, કાયગુત્તી તહેવ ય.	૨૬

ખુહા પિવાસા સી ઉણહં, દંસા-ચેલા-રઈ ત્યિઓ,	
ચરિઆ નિસીહિયા સિજજા, અકકોસ વહ જાયણા.	૨૭
અલાભ રોગ તણાકાસા, મલ સકકાર પરિસહા,	
પત્તા અત્તાણસમ્મત્તં, ઈઅ બાવીસ પરિસહા.	૨૮
ખંતિ મદવ અજજવ, મુત્તી તવ સંજમે અ બોધવ્વે,	
સચ્ચં સોઅં આકિંચણં ચ, બંભં ચ જઈ ધમ્મો.	૨૯
પઢમ-મણિચ્ચ-મસરણં, સંસારો એગયા ય અન્નત્તં,	
અસુઈત્તં આસવ, સંવરો ય તહ સિજજરા નવમી.	૩૦
લોગસહાવો બોહી, દુક્કહા ધમ્મસ્સ સાહગા અરિહા	
એઆઓ ભાવણાઓ ભાવેઅવ્વા પયતેણં.	૩૧
સામાઈ અત્થ પઢમં, છેઓવઢ્ઠાવણં ભવે બીયં,	
પરિહાર વિસુદ્ધિઅં, સુહુમં તહ સંપરાયં ચ	૩૨
તત્તો અ અહકુખાયં, ખાયં સવ્વંભિ જીવલોગમ્મિ,	
જં ચરિઉણ સુવિહિઆ, વચ્ચંતિ અયરામરં ઠાણં.	૩૩
બારસવિહં તવો સિજજરાય, બંધો ચઉ વિગપ્પોઅ,	
પયઈ ક્કિઈ અણુભાગ, પએસ ભેએહિં નાયવ્વો.	૩૪
અણસણ-મૂણોઅરિયા, વિત્તીસંખેવણં રસચ્ચાઓ,	
કાયકિલેસો સંલીણયા ય, બજ્જો તવો હોઈ.	૩૫
પાયચ્છિ-તં વિણઓ, વેયાવચ્ચં તહેવ સજ્જાઓ,	
ઝાણં ઉસ્સગ્ગો વિ અ, અહિંમતરઓ તવો હોઈ.	૩૬

પયઈ સહાવો વુ-તો ઠિઈ કાલાવહારણં,	
અણુભાગો રસો શેઓ, પએસો દલ-સંચઓ.	૩૭
પડ-પડિહાર-સિ-મજ્જ, હડ-ચિત્ત-કુલાલ-ભંડગારીણં,	
જહ એએસિં ભાવા, કમ્માણ વિ જાણ તહ ભાવા	૩૮
ઈહ નાણ-દંસણા-વરણ, વેય મોહાઉ નામ ગોઆણિ,	
વિગ્ધં ચ પણ નવ દુઅકવીસચઉ તિસચ દુ પણવિહં.	૩૯
નાણે અ દંસણાવરણે, વેઅણિએ ચેવ અંતરાએ અ,	
તીસં કોડાકોડી અચરાણં ઠિઈ ઉકકોસા.	૪૦
સત્તરિ કોડાકોડી, મોહણીએ વીસ નામ ગોએસુ,	
તિતીસં અચરાઈ, આઉઢિઈ બંધ ઉકકોસા.	૪૧
બારસ મુહુત્ત જહના, વેયણિએ અક નામ-ગોએસુ,	
સેસાણં-તમુહુત્તં, એયં બંધ-ઢિઈ-માણં.	૪૨
સંત-પય-પરુવણયા, દવ્વ-પમાણં ચ ખિત્ત કુસણા ય,	
કાલો અ અંતરં ભાગ, ભાવે અપ્પાબહું ચેવ.	૪૩
સંતં સુદ્ધ-પયત્તા, વિજ્જંતં ખ કુસુમવ્વ ન અસં તં,	
મુક્ખત્તિ પયં તરસઉ, પરુવણા મગ્ગણાઈ હિં.	૪૪
ગઈ ઈદિએ કાએ, જોએ વેએ કસાય નાણે ય,	
સંજમ દંસણ લેસા, ભવસમ્મે સન્નિ આહારે.	૪૫
નરગઈપણિંદિ તસભવ, સન્નિ અહક્ખાયખઈઅ-સમ્મતે,	
મુક્ખો-ણાહાર કેવલ દંસણ નાણે ન સેસેસુ.	૪૬

- દવ્વપમાણે સિદ્ધાણં, જીવ-દવ્વાણિ હુંતિ હંતાણિ,
લોગસ્સ અસંખિજ્જે, ભાગે ઇકકો ય સવ્વે વિ. ૪૭
- કુસણા અહિયા કાલો, ઇગ-સિદ્ધ-પડુચ્ચ સાઈઓ હંતો,
પડિવાયા-ભાવાઓ, સિદ્ધાણં અંતરં નત્થિ. ૪૮
- સવ્વ જિયાણ-મણંતે, ભાગે તે તેસિ દંસણંનાણં.
ખઈએ ભાવે પરિણામિએ, અ પુણ હોઈ જીવતં. ૪૯
- થોવા નપુંસ સિદ્ધા, થી નર સિદ્ધા કમેણ સંખગુણા,
ઈઅ મુક્ખ તત્ત-મેઅં, નવ તત્તા લેસઓ ભણિઆ. ૫૦
- જીવાઈ નવ પયત્થે, જો જાણઈ તસ્સ હોઈ સમ્મતં,
ભાવેણ સદ્દહંતો અયાણમાણોવિ સમ્મતં. ૫૧
- સવ્વાઈ જિણેસર-ભાસિઆઈ, વયણાઈ નત્થહા હુંતિ,
ઈઅ બુદ્ધી જસ્સ મણો, સમ્મતં નિચ્ચલં તસ્સ. ૫૨
- અંતોમુહુત્ત-મિ-તંપિ, ફાસિઅં હુજ્જ જેહિં સમ્મ-તં,
તેસિં અવઠ્ઠ પુગ્ગલ, પરિઅટ્ઠો એવ સંસારો ૫૩
- ઉસ્સપ્પિણી અણંતા, પુગ્ગલ-પરિઅટ્ઠો મુણેઅવ્વો,
તે-હંતા-તીઅદ્ધા, અણાગયદ્ધા અણંતગુણા. ૫૪
- જિણાઅજિણ તિત્થતિત્થા, ગિહિઅન્ન સલિંગથીનરનપુંસા
પ-તેય સયંબુદ્ધા, બુદ્ધબોહિય ઇકક-ણિકકા ય. ૫૫
- જિણાસિદ્ધા અરિહંતા, અજિણસિદ્ધા ય પુંડરિઆ પમુહા
ગણહારિ તિત્થ સિદ્ધા, અતિત્થસિદ્ધા ય મરુદેવી ૫૬

ગિહિલિંગ સિદ્ધ ભરહો, વક્કલચીરી ય અન્નલિંગમ્મિ સાહુ સલિંગ સિદ્ધા, થી-સિદ્ધા ચંદણા-પમુહા.	૫૭
પુસિદ્ધા ગોયમાઈ ગાંગેયાઈ નપુંસયા સિદ્ધા, પ-તેય સયંબુદ્ધા, ભણિયા કરકંડુ કવિલાઈ.	૫૮
તહબુદ્ધબોહિ ગુરુબોહિયાય, ઇંગસમયે એગ સિદ્ધા ય, ઈંગ સમયે વિ અણેગા, સિદ્ધા તે-ણેગ સિદ્ધા ય	૫૯
જઈઆ ઇ હોઈ પુચ્છા, જિણાણ મગ્ગમ્મિ ઉ-તરં તઈયા, ઈકકસ્સ નિગોયસ્સ, અણંતભાગો ય સિદ્ધિ-ગઓ.	૬૦

શ્રી દંડક પ્રકરણ મૂલ.

નમિઉં ચઉવીસ જિણે, તસ્સુ-ત-વિચાર-લેસ-દેસણઓ, દંડગ-પએહિં તે ચિય, થોસામિ સુણેહ ભો ભવ્વા.	૧
નેરઈઆ અસુરાઈ, પુઢવાઈ-બેઈદિયાદઓ ચેવ, ગબ્ભય-તિરિય-મણુસ્સા, વંતર જોઈસિય; વેમાણી.	૨
સંખિ-તયરી ઉ ઇમા, સરીર-મોગાહણા ય સંઘયણા, સન્ના સંઠાણ કસાય, લેસિન્દિય દુસમુગ્ધાયા.	૩
દિઢી દંસણ નાણે, જોગુ-વઓગો-વવાય ચવણ-ઠિઈ, પજ્જતિ કિમાહારે, સન્ની ગઈ આગઈ વેએ.	૪
ચઉ ગબ્ભ-તિરિય-વાઉસુ, મણુઆણં પંચ સેસ તિસરીરા, યાવર ચઉગે દુહઓ, અંગુલ અસંખ ભાગ તણુ.	૫

સવ્વેસિંધિ જહના, સાહાવિય અંગુલસ્સ અસંખંસો,	૫
ઉકકોસ પણસય ઘણુ, નેરઈયા સત્ત હત્થ સુરા.	૬
ગબ્ભતિરિસહસ જોયણ, વણસ્સઈ અહિય જોયણસહસ્સં	૭
નર તેઈદિ તિગાગિ, બેઈદિય જોયણે બાર.	૮
જોયણ-મેગં ચઉરિંદિ, દેહ-મુચ્ચત્તણં સુએ ભણિઅં,	૯
વેઉવ્વિય-દેહં પુણ, અંગુલ-સંખસમારંભે.	૧૦
દેવ નર અહિય લક્ખં, તિરિયાણં નવ ય જોયણ સયાઈ,	૧૧
દુગુણં તુ નારયાણં, ભણિયં વેઉવ્વિય સરીરં.	૧૨
અંતમુહુત્તં નિરએ, મુહુત્ત ચત્તારી તિરિય-મણુએસુ,	૧૩
દેવેસુ અદ્ધમાસો, ઉકકોસ વિઉવ્વણા-કાલો.	૧૪
થાવર-સુર-નેરઈઆ અસ્સંઘયણા ય વિગલ છેવકા,	૧૫
સંઘયણ છગં ગબ્ભય, નર-તિરિએસુવિ મુણેયવ્વં.	૧૬
સવ્વેસિં ચઉ દહ વા સત્તા સવ્વે સુરા ય ચઉરંસા,	૧૭
નર તિરિય છ સંઠાણા, હુંડા, વિગલિંદિ-નેરઈયા.	૧૮
નાણાવિહ દય સૂઈ, બુબ્બુય વણ વાઉ તેઉ અપકાયા,	૧૯
પુઢવી મસૂર ચંદા-કારા સંઠાણઓ ભણિયા.	૨૦
સવ્વે વિ ચઉ કસાયા, લેસ છગ્ગં ગબ્ભ તિરિય મણુએસુ,	૨૧
નારય તેગિ વાગિ, વિગલા વેમાણિય તિ લેસા.	૨૨
જોઈસિય તેઉ લેસા, સેસા સવ્વેવિ હુંતિ ચઉ લેસા,	૨૩
ઈદિય દારં સુગમં, મણુઆણં સત્ત સમુઘાયાં.	૨૪

વેપણ કસાય મરણો, વેઉવ્વિય તેયએ ય આહારે, કેવલિ ય સમુઘાયા, સત્ત ઈમે હુંતિ સન્નીણં.	૧૬
એગિંદિયાણ કેવલિ, તેઉ-આહારગ વિણા ઉ ચત્તારી, તે વેઉવ્વિય વજ્જા, વિગલા-સન્નીણ તે ચેવ.	૧૭
પણ ગબ્ભ તિરિ સુરેસુ, નારય વાઈસુ ચઉર તિય સેસે, વિગલ દુ દિટ્ઠી થાવર, મિચ્છત્તી સેસ તિય દિટ્ઠી.	૧૮
થાવર બિતિસુ અચક્ખૂ, ચઉરિંદિસુ તદ્દગં સુએ ભણિયં, મણુઆ ચઉ દંસણિણો, સેસેસુ તિગં તિગં ભણિયં.	૧૯
અન્નાણ નાણ તિય તિય, સુર તિરિ નિરએ થિરેઅનાણદુગં નાણાન્નાણ દુ વિગલે, મણુએ પણ નાણ તિ અનાણા.	૨૦
ઈકકારસ સુર-નિરએ, તિરિએસુ તેર પન્નર મણુએસુ, વિગલે ચઉ પણ વાએ, જોગ તિગં થાવરે હોઈ.	૨૧
ઉવઓગા મણુએસુ, બારસ નવ નિરય તિરિય દેવેસુ, વિગલ દુગે પણ છકકં, ચઉરિંદિસુ થાવરે તિયગં.	૨૨
સંખમસંખા સમયે ગબ્ભયતિરિ વિગલ નારય સુરાય, મણુઆ નિયમા સંખા, વણ-ણંતા થાવર અસંખા.	૨૩
અસન્ની નર અસંખા, જહ ઉવવાએ તહેવ ચવણે વિ, બાવીસ સગતિ દસ વાસ સહસ્સ ઉક્કિક્ક પુઢવાઈ.	૨૪
તિદિણગિગિ તિ પહ્વાગિ, નરતિરિસુર નિરયસાગર તિત્તીસા, વંતર પહ્વં જોઈસ, વરિસ લક્ખા-હિયં પલિયં.	૨૫

અસૂરાણ અહિય અયરં, દેસૂણ દુ પક્ષયં નવ નિકાયે, બારસ વાસુણ પણદિણ, છમ્માસુક્કિઠ વિગલાગી.	૨૬
પુઢવાઈ-દસ-પયાણં અંતમુહુતં જહન આઉ ઠિઈ, દસ સહસ વરિસ ઠિઈઆ, ભવણાહિવ નિરયવંતરિઆ	૨૭
વેમાણિય જોઈસિયા, પક્ષ તયઢંસ આઉઆ હુંતિ, સુર નર તિરિ નિરએસુ, છ પજજ-તી થાવરે ચઉગં.	૨૮
વિગલે પંચ પજજતી, છદિસિ આહાર હોઈ સવ્વેસિં, પણગાઈ-પયે ભયણા, અહ સન્નિ તિયં ભણિસ્સામિ.	૨૯
ચઉવિહ સુર તિરિએસુ, નિરએસુ અ દીહકાલિગી સન્ના, વિગલે હેઉવએસા, સન્ના રહિયા થિરા સવ્વે.	૩૦
મણુઆણ દીહકાલિય, દિઢિવાઓ-વએસિયા કે વિ, પજજપણ તિરિ મણુઅચ્ચિય, ચઉવિહ દેવેસુ ગચ્છંતિ.	૩૧
સંખાઉ પજજ પણિદિ, તિરિય-નરેસુ તહેવ પજજત્તે, ભૂ-દગ-પત્તેયવણે એએસુ, ચ્ચિય સુરાગમણં.	૩૨
પજજત્ત સંખ ગબ્ભય, તિરય નરા નિરય સત્તગે જંતિ, નિરય ઉવઢા એએસુ, ઉવવજજંતિ ન સેસેસુ.	૩૩
પુઢવી-આઉ-વણસ્સઈ, મજ્જે નારય વિવજ્જિયા જીવા, સવ્વે ઉવવજજંતિ, નિય નિય કમ્માણુમાણેણં.	૩૪
પુઢવાઈ દસ પએસુ, પુઢવી આગી વણસ્સઈ જંતિ, પુઢવાઈ દસ પએહિ ય, તેગી-વાગીસુ ઉવવાઓ.	૩૫

તેઊ વાઊ ગમણં, પુઢવી-પમુહંમિ હોઈ પય નવગે, પુઢવાઈ ઠાણ દસગા, વિગલાઈ તિયં તહિં જંતિ.	૩૬
ગમણા-ગમણં ગબ્ભય, તિરિયાણ સયલ જીવઠાણેસુ, સવ્વત્થ જંતિ મણુઆ, તેઊ વાઊહિં નો જંતિ	૩૭
વેય તિય તિરિ-નરેસુ, ઈત્થી પુરિસો ય ચઉવિહ-સુરેસુ, થિર વિગલ નારએસુ, નપુંસવેઓ હવઈ એગો.	૩૮
પઠ્ઠ મણુ બાયરગિગ વેમાણિય ભવણ નિરય વંતરિયા જોઈસ ચઉ પણ તિરિયા, બેંઈદિય તેઈદિય ભૂ આઊ.	૩૯
વાઉ વણસ્સઈ ચિય. અહિયા અહિયા કમેણિમે હુંતિ સવ્વે વિ ઈમે ભાવા, જિણા મએ ણંતસો પત્તા.	૪૦
સંપઈ તુમ્હ ભત્તસ્સ, દંડગ-પય-ભમણ ભગ્ગ-હિયયસ્સ, દંડતિય-વિરય-સુલહં, લહુ મમ દિંતુ મુફ્ખપયં.	૪૧
સિરિજિણહંસ મુણીસર, રજ્જે સિરિધવલચંદ સીસેણ, ગજ સારેણ લિહિયા, એસા વિનત્તિ અપ્પહિયા.	૪૨

શ્રી લઘુસંગ્રહણી પ્રકરણ મૂઠ.

નમિય જિણં સવ્વન્નું, જગપુજ્જ જગગુરુ મહાવીરં, જંબૂદીવ પયત્થે, વુચ્છં સુત્તા સપરહેઊ.	૧
ખંડા જોયણ વાસા, પવ્વય કૂડા ય તિત્થ સેઢીઓ, વિજય-દહ-સલિલાઓ, પિંડેસિં હોઈસંઘયણી.	૨

જાઉઅ સયં ખડાણં, ભરહ-પમાણેણ ભાઈએ લક્ષ્મ,	૩
અહવા જાઉઅ-સયગુણં, ભરહ-પમાણં હવઈ લક્ષ્મં.	૪
અહવેગ ખંડે ભરહે, દો હિમવંતે અ હેમવઈ ચઉરો,	૫
અઠ્ઠ મહા હિમવંતે; સોલસ ખંડાઈ હરિવાસે.	૬
બત્તીસં પુણ નિસઢે, મિલિઆ તેસઢી બીયપાસે વિ,	૭
ચઉસઢી ઉ વિદેહે, તિરાસિ પિંડે ઉ નઉય-સયં.	૮
જોયણપરિમાણાઈ, સમચઉરંસાઈ ઈત્ય ખંડાઈ,	૯
લક્ષ્મસ્સ ય પરિહીએ, તપ્પાય ગુણે ય હુંતેવ.	૧૦
વિક્ષ્મંભ વગ્ગ દહ ગુણ, કરણી વઢ્ઢસ્સ પરિરઓ હોઈ,	૧૧
વિક્ષ્મંભ પાય ગુણિઓ, પરિરઓ તસ્સ ગણિય પયં.	૧૨
પરિહી તિલક્ષ્મ સોલસ, સહસ્સ દો ય સય સત્તવીસહિયા,	૧૩
કોસ તિગ-ઢાવીસં, ધણુસય તેરંગુલદ્ધહિઅં.	૧૪
સત્તેવ ય કોડી સયા, નઉઆ છપ્પન્ન સય-સહસ્સાઈ,	૧૫
ચઉનઉયં ચ સહસ્સા, સયં દિવઢ્ઢં ચ સાહિયં.	૧૬
ગાઉઅ-મેગં પનરસ, ધણુસયા, તહ ધણુણિ પન્નરસ,	૧૭
સઢ્ઢિંચ અંગુલાઈ, જંબૂદીવસ્સ ગણિય પયં.	૧૮
ભરહાઈ સત્ત વાસા, વિચઢ્ઢ ચઉ ચઉરતિંસ વઢ્ઢિયરે,	૧૯
સોલસ વક્ષ્માર ગિરિ, દો ચિત્ત વિચિત્ત દો જમગા.	૨૦
દોસય કણય ગિરીણં, ચઉ ગયદંતા ય તહ સુમેરુ ય,	૨૧
છ વાસહરા પિંડે, એગુણસત્તરિ સયા દુન્ની.	૨૨

સોલસ વફ્ખારેસુ ચઉ ચઉ કૂડા ય હુન્તિ પત્તેયં, સોમણસ ગંધમાયણ, સત્તક ય રૂપિ-મહાહિમવે.	૧૩
ચઉત્તીસ વિયદ્દેસુ, વિજ્જુપ્પહ-નિસઢ-નીલવંતેસુ, તહ માલવંત સુરગિરિ, નવ નવ કૂડાઈ પત્તેયં.	૧૪
હિમ-સિહરિસુ ઇક્કારસ, ઇય ઇગસકી ગિરિસુ કૂડાણં, એગત્તે સવ્વધણં, સય-ચઉરો સત્તસકીય.	૧૫
ચઉ-સત્ત-અક-નવગે, -ગારસ-કૂડેહિં ગુણહ જહસંખં, સોલસ દુ દુ ગુણયાલં, દુવે ય સગસકી સય-ચઉરો.	૧૬
ચઉત્તીસં વિજએસું, ઉસહ કુડા અક મેરુ જંબૂમિ, અક ય દેવકુરાએ, હરિકુડ હરિસ્સહે સકી.	૧૭
માગહ વરદામ પભાસ, -તિત્થ વિજયેસુ એરવય-ભરહે, ચઉત્તીસા તિહિં, ગુણિયા, દુરુત્તર-સયં તુ તિત્થાણં.	૧૮
વિજ્જાહર અભિયોગિય, સેઢીઓ દુન્નિ દુન્નિ વેઅદ્દે, ઇય ચઉગુણ ચઉત્તીસા, છત્તીસસયં તુ સેઢીણં.	૧૯
ચક્કી-જેઅવ્વાઈ, વિજયાઈ ઇત્થ હુંતિ ચઉત્તીસા, મહ દહ છ પ્પઉમાઈ, કુરુસુ દસગં તિ સોલસગં.	૨૦
ગંગા સિંધૂ રત્તા, રત્તવઈ ચઉ નઈઓ પત્તેયં, ચઉંદસહિં સહસ્સેહિં સમગં વચ્ચંતિ જલહિંમિ.	૨૧
એવ અબ્બિમતરિયા, ચઉરો પુણ અકવીસ સહસ્સેહિં, પુણરવિ છપ્પત્તેહિં, સહસ્સેહિં જંતિ ચઉ સલિસા.	૨૨

કુરુમજ્જે ચઉરાસી સહસ્સાઈ તહ ય વિજય સોલસસુ, બત્તાસાણ નઈણં, ચઉદસ સહસ્સાઈ પત્તેયં.	૨૩
ચઉદસ સહસ્સ ગુણિયા અડતીસ નઈઓ વિજયમજ્જિહ્વા, સીઓયાએ નિવડંતિ, તહ ય સીયાઈ એમેવ.	૨૪
સીયા સીઓયા વિ ય, બત્તીસ-સહસ્સ પંચ-લક્ષ્મેહિં, સવ્વે ચઉદસ-લક્ષ્મા, છપ્પન-સહસ્સ મેલવિયા.	૨૫
છ જોયણે સકોસે, ગંગા-સિંધૂણ વિત્થરો મૂલે, દસ ગુણીઓ પજ્જંતે, ઈય દુ દુ ગુણેણ સેસાણં.	૨૬
જોયણ સયમુચ્ચિક્કા, કણમયા સિહરિ-ચુલ્લ હિમવંતા, રૂપિ-મહાહિમવંતા, દુસ ઉચ્ચા રૂપ્પ-કણમયા.	૨૭
ચત્તારિ જોયણ સએ, ઉચ્ચિક્કો નિસઢ નીલવંતો ય, નિસઢો તવણિજ્જમઓ, વેરૂલિઓ નીલવંતગિરી.	૨૮
સવ્વે વે પવ્વયવરા, સમયક્રખિતંમિ મંદર વિહૂણા, ધરણિતલે ઉવગાઢા, ઉસ્સેહ-ચઉત્થ-ભાયંમિ.	૨૯
ખંડાઈ ગાહાહિં, દસહિં દારેહિં જંબુદીવસ્સ, સંઘયણી સમ્મત્તા, રઈયા હરિભદ્ર-સૂરીહિં	૩૦

શ્રી ચૈત્યવંદન ભાષ્ય મૂળ.

વંદિતુ વંદણિજ્જે, સવ્વે ચિઈવંદાણાઈ સુવિયારં,
બહુ-વિત્તિ-ભાસ-ચુણ્ણી-સુયાણુસારેણ વુચ્છામિ.

દહતિગ અહિગમ-પણગં, દુદિસિ તિહુગ્ગહ તિહાઉવંદણયા, પણિવાય-નમુક્કારા, વન્ના સોલ-સય-સીયાલા.	૨
ઈગસીઈ સયં તુ પયા, સગનઉઈ સંપયાઓ પણ દંડા, બાર અહિગારયઉવંદણિજ્જ, સરણિજ્જયઉહજિણા.	૩
ચઉરો થુઈ નિમિત્તક, બારહ હેઉ અ સોલ આગારા, ગુણવીસ દોસ ઉસ્સગ્ગ-માણ થુત્તં ચ સગવેલા.	૪
દસ આસાયણ-ચાઓ, સવ્વે ચિઈવંદણાઈ ઠાણાઈ, ચઉવીસ દુવારેહિં, દુસહસ્સા હુંતિ ચઉસયરા.	૫
તિન્નિ નિસીહી તિન્નિઉ, પયાહિણા તિન્નિ ચેવ ય પણામા, તિવિહા પૂયા ય તહા, અવત્થ-તિય-ભાવણં ચેવ.	૬
તિદિસિ નિરિક્ખણ-વિરઈપયભૂમિ-પમજ્જણંચતિક્ખુત્તો વન્નાઈ-તિયં મુદ્ધા-તિયં ચ તિવિહં ચ પણિહાણં.	૭
ઘર-જિણહર-જિણપૂયા, વાવારચ્ચાયઓ નિસીહિ-તિગં, અગ્ગદ્ધા-રે મજ્જે, તઈયા ચિઈ-વંદણા-સમમે.	૮
અંજલિબદ્ધો અદ્ધો, ણઓ અ પંચંગઓ અ તિપણામા, સવ્વત્થ વા તિવારં, સિરાઈ-નમણે પણામ-તિયં.	૯
અંગગ્ગભાવ-ભેયા, પુફ્ફાહાર-થુઈહિં પૂયતિગં, પંચુવયારા અઢ્ઠો-વયાર સવ્વોવયારા વા.	૧૦
ભાવિજ્જ અવત્થતિયં, પિંડત્થ પયત્થ રુવ-રહિયત્તં, છઉમત્થ કેવલિત્તં, સિદ્ધત્તં ચેવ તસ્સત્થો.	૧૧

- નહવણઅગેહિં છઉમત્ય-વત્ય પડિહારગેહિં કેવલિયં,
પલિયં કુસ્સગેહિ અ, જિણસ્સ ભાવિજ્જ સિદ્ધતં. ૧૨
- ઉઠ્ઠાહો તિરિઆણં, તિદ્ધિસાણ નિરિદ્ધખણં ચઈજ્જહવા,
પચ્છિમ-દાહિણ-વામાણ, જિણમુહ; તત્ય-દિદ્ધિ જુઓ ૧૩
- વન્નતિયં વન્નત્યા, -લંબણમાલંબણં તુ પડિમાઈ,
જોગ-જિણ-મુત્તસુત્તી-મુદાભેએણ મુદ્ધતિયં. ૧૪
- અનુન્નંતરિઅંગુલિ-કોસાગારેહિં દોહિ હત્થેહિ,
પિટ્ટોવરિ કુપ્પર, સંઠિએહિં તહ જોગમુદ્ધત્તિ. ૧૫
- ચત્તારિ અંગુલાઈ, પુરઓ ઉણાઈ જત્ય પચ્છિમઓ,
પાયાણં ઉસ્સગો, એસા પુણ હોઈ જિણમુદ્ધા. ૧૬
- મુત્તાસુત્તિ મુદ્ધા, જત્ય સમા દોવિ ગબ્ભિઆ હત્યા,
તે પુણ નિલાડદેસે, લગ્ગા અન્ને અલગ્ગત્તિ. ૧૭
- પંચંગો પણિવાઓ, થયપાઢો હોઈ જોગમુદ્ધાએ,
વંદણ જિણમુદ્ધાએ, પરિહાણં મુત્તસુત્તીએ. ૧૮
- પણિહાણતિગં ચેઈઅ-મુણિવંદણ-પત્યણા સરૂવં વા,
મણ વય-કાએગત્તં, એસ-તિયત્થો ય પયડુત્તિ. ૧૯
- સચિત્તદવ્વમુજ્જણ-મચિત્તમણુજ્જણં મણેગત્તં,
ઈગ-સાડિ ઉત્તરાસંગુ, અંજલી સિરસિ જિણ-દિદ્ધે. ૨૦
- ઈઅ પંચવિહાભિગમો, અહવા મુચ્ચંતિ રાયચિણહાઈ,
ખગ્ગં છત્તોવાણહ, મઉડં ચમરે અ પંચમએ. ૨૧

વંદંતિ જિણેદાહિણ, દિસિક્કિઆ પુરિસ વામદિસિનારી, નવકર જહનુ સક્રિકર, જિક મજ્જુગ્ગહો સેસો.	૨૨
નમુકારેણ જહના, ચિઈવંદણ મજ્જા દંડ-થુઈ-જુઅલા પણ દંડ થુઈ-ચઉક્કગ, થયપણિહાણેહિં ઉકકોસા.	૨૩
અન્ને બિંતિ ઈગેણં, સકકત્થએણં જહન-વંદણયા, તધુગતિગેણ મજ્જા, ઉકકોસા ચઉહિ પંચહિ વા.	૨૪
પણિવાઓ પંચંગો, દો જાણુ કરદુગુત્તમંગં ચ, સુમુહત્થ-નમુકકારા, ઈગ દુગ તિગ જાવ અઢસયં.	૨૫
અડસકિ અઢવીસા, નવનઉયસયં ચ દુસય-સગનઉયા, દોગુણતીસ દુસકા, દુસોલ અડનઉયસય દુવત્તસયં.	૨૬
ઈઅ નવકાર-ખમાસમણ, ઈરિઅ-સકકત્થ-આઈ-દેસુ, પણિહાણેસુ અ અદુરુત્ત, વત્ત સોલસય સીયાલા.	૨૭
નવ બત્તીસ તિત્તીસા, તિયત્ત અડવીસ સોલ વીસપયા, મંગલ-ઈરિયા-સકકત્થયાઈસું એગસીઈસયં.	૨૮
અઢઢ નવકય અઢવીસ, સોલસ ય વીસ વીસામા, કમસો મંગલ-ઈરિયા સકકત્થયાઈસુ સગનઉઈ.	૨૯
વણ્ણકસકિ નવ પય, નવકારે અઢ સંપયા તત્થ, સગ સંપય પય તુલ્લા, સતરફખર અઢમી દુ પયા.	૩૦
પણિવાય અફખરાઈ અઢાવીસં તહા ય ઈરિયાએ, નવનઉઅ મફખરસયં, દુતીસ પય સંપયા અઢ.	૩૧

- દુગ દુગ ઈગ ચઉ ઈગ પણ, ઈગાર છગ ઈરિય-સંપયાઈ પયા,
ઈચ્છાઈરિ ગમ પાણા, જે મે ઓર્ગિદિ અભિ તસ્સ. ૩૨
- અબ્બુવગમો નિમિત્તં, ઓહે-અરહેઉ-સંગહે પંચ,
જીવ-વિરાહણ-પડિકમણ, ભેયઓતિન્નિ ચૂલાએ. ૩૩
- દુ-તિ-ચઉ-પણ-પણ-પણદુચઉતિપયસકકત્થયસંપયાઈપયા,
નમુ આઈગ પુરિસો લોગુ, અભયધમ્મ-પ્પજિણસવ્વં. ૩૪
- થોઅવ્વ સંપયા ઓહ, ઈયરહેઉ-વઓગ તદ્દેગિ,
સવિસેસુવઓગ સરૂવ, -હેઉ નિયસમ ફલય મુક્કખે. ૩૫
- દો સગનઉઆ વન્ના, નવસંપય પયતિતીસ સકકત્થએ,
ચેઈયથયક-સંપય, તિયત્ત-પય વન્ન-દુસયગુણતીસા. ૩૬
- દુ છ સગ નવ તિય છ-ચ્યઉ, છપ્પય ચિઈસંપયા પયાપઢમા,
અરિહં વંદણ સદ્ધા, અન્ન સુહુમ એવ જા તાવ. ૩૭
- અબ્બુવગમો નિમિત્તં, હેઉ ઈગ-બહુ-વયંત આગારા,
આગંતુગ આગારા, ઉસ્સગ્ગાવહિ સરૂવકક. ૩૮
- નામથયાઈસુ સંપય, પયસમ અડવીસ સોલ વીસ કમા,
અદુરુત્ત-વન્ન દોસકક, દુસયસોલ-કનઉઅસયં. ૩૯
- પણિહાણી દુવન્નસયં, કમેણ સગતિ ચઉવીસતિતીસા,
ગુણતીસ અકકવીસા, ચઉતી-સિગતીસ બાર ગુરુવન્ના. ૪૦
- પણદંડા સકકત્થય, ચેઈઅ નામ સુઅ સિદ્ધત્થય ઈત્થ,
દો ઈગ દો દો પંચ ય અહિગારા બારસ કમેણ. ૪૧

નમુ જેઅ ય અરિહં લોગ, સવ્વ પુક્ખ તમ સિદ્ધજો દેવા, ઉર્જિજ ચ-તા વેઆ-વચ્ચગ અહિગાર પઢમપયા.	૪૨
પઢમ-હિગારે વંદે, ભાવજિણે બીયએ ઉ દવ્વજિણે, ઈગચેઈય-ઠવણ-જિણે-તઈય ચઉત્થંમિ નામજિણે.	૪૩
તિહુઅણ-ઠવણ-જિણે-પુણ પંચમએ વિહરમાણ જિણછદ્દે, સ-તમએ સુયનાણં, અઢમએ સવ્વ-સિદ્ધ થુઈ.	૪૪
તિત્થાહિવ-વીરથુઈ, નવમે દસમે ય ઉજ્જયંત થુઈ, અઢાવયાઈ ઈગદિસિ, સુદિઢિસુર-સમરણા ચરિમે.	૪૫
નવ અહિગારા ઈહ લલિઅ-વિત્થરા-વિત્તિમાઈ અણુસારા, તિત્તિ સુય-પરંપરયા, બીઓ દસમો ઈગારસમો.	૪૬
આવસ્સય-ચુણ્ણીએ, જંભણિયં સેસયા જહિચ્છાએ, તેણં ઉર્જિજતાઈવિ, અહિગારા સુયમયા ચેવ.	૪૭
બીઓ સુયત્થયાઈ, અત્થઓ વન્નિઓ તહિંચેવ, સકકત્થયંતે પઢિઓ, દવ્વારિહ-વસરિ પયડત્થો.	૪૮
અસઢાઈઞ્ઞણવજ્ઞં, ગીઅત્થ-અવારિઅંતિ મજ્જત્થા, આયરણા વિહુ આણત્તિ, વયણઓ સુબહુ મન્નંતિ.	૪૯
ચઉવંદણિજ્જજિણ મુણિ, મુયસિદ્ધાઈહ સુરાઈ સરણિજ્જા, ચઉહ જિણા નામ ઠવણ, દવ્વ ભાવ જિણ-ભેએણં.	૫૦
નામ જિણાજિણનામા, ઠવણજિણાપુણજિણિંદપડિમાઓ, દવ્વજિણા જિણજીવા, ભાવજિણા સમવસરણત્થા.	૫૧

- અહિગય-જિણ-પદમથુઈ, બીયા સવ્વાણ તઈઅનાણસ્સ,
વેયાવચ્ચગરાણં, ઉવઓગત્યં ચઉત્થ થુઈ. ૫૨
- પાવખવણત્થ ઈરિઆઈ, વંદણવત્તિઆઈ છ નિમિત્તા,
પવયણ-સુર-સરણત્યં, ઉસ્સગો ઈઅ નિમિત્તક. ૫૩
- ચઉ તસ્સ ઉત્તરીકરણ-પમુહ સદ્ધાઈઆ ય પણ હેઉ,
વેયાવચ્ચગરત્તાઈ, તિન્નિ ઈઅ હેઉ બારસગં. ૫૪
- અન્નત્થ યાઈ બારસ, આગારા એવમાઈયા ચઉરો,
અગણી પણિદિ-છિંદણ બોહી-ખોભાઈ ડક્કોય. ૫૫
- ઘોડગ લય ખંભાઈ, માલુ-દ્ધી નિઅલ સબરિ ખલિણવહુ
લંબુત્તર થણ સંજઈ, ભમુહંગુલિ વાયસ કવિટ્ઠો. ૫૬
- સિરકંપ મૂઅ વારુણિ, પેહત્તિ ચઈજજ દોસ ઉસ્સગ્ગે,
લંબુત્તર થણ સંજઈ, ન દોસ સમણીણ સવહુ સઢ્ઢીણં. ૫૭
- ઈરિ-ઉસ્સગ્ગપમાણં, પણવીસુસ્સાસ અઢ્ઢ સેસેસુ,
ગંભીર-મહુર-સદં, મહત્થ-જુ-તં હવઈ થુ-તં. ૫૮
- પડિકમણે ચેઈયજિમણ, ચરિમપડિકમણસુઅણપડિબોહે
ચિઈવંદણ ઈઅ જઈણો, સત્ત ઉ વેલા અહોરત્તે. ૫૯
- પડિકમઓ ગિહિણોવિ હુ, સગવેલા પંચવેલઈઅરસ્સ,
પૂઆસુ તિસંજાસુ , અ, હોઈ તિ-વેલા જહનેણં. ૬૦
- તંબોલ પાણ ભોયણ, વાણહ મેહુન્ન સુઅણ નિક્કવણં,
મુત્તુ-આરં જુઅં, વજ્જે જિણનાહ-જગઈએ. ૬૧

ઈરિ નમુક્કાર નમુત્યુણ, અરિહંત થુઈ લોગ સવ્વથુઈપુક્ખ,	
થુઈ સિદ્ધાવેઆ થુઈ, નમુત્યુ જાવંતિ થય જયવી.	૬૨
સવ્વોવાહિ-વિસુદ્ધં, એવં જો વંદએ સયા દેવે,	
દેવિંદવિંદ-મહિઅં, પરમપયં, પાવઈ લહું સો.	૬૩

શ્રી ગુરુવંદન ભાષ્ય મૂલ.

ગુરુ વંદણ-મહ તિવિહં, તં કિંટા છોભ બારસાવત્તં,	
સિરનમણાઈસુ પઢમં, પુણ્ણ-ખમાસમણ-દુગિ બીઅં.	૧
જહ દૂઓ રાયાણં, નમિઉં કજ્જં નિવેઈઉં પચ્છા,	
વીસજિજઓવિ વંદિઅ, ગચ્છઈ એમેવ ઈત્થ દુગં.	૨
આયારસ્સ ઉ મૂલં, વિણઓ સો ગુણવઓ અ પડિવત્તી,	
સા ય વિહિ-વંદણાઓ, વિહિ ઈમો બારસા વત્તે.	૩
તઈયં તુ છંદણ-દુગે, તત્થ મિહો આઈમં સયલસંધે,	
બીયં તુ દંસણીણ ય, પયઢિઆણં ચ તઈયં તુ.	૪
વંદણ-ચિઈ-કિઈકમ્મં, પૂઆકમ્મં ચ વિણયકમ્મંચ,	
કાયવ્વ કસ્સ વ કેણ, વાવિ કાહેવ કઈ ખુત્તો.	૫
કઈઓણાયં કઈસિરં, કઈ હિ વ આવસ્સએહિ પરિસુદ્ધં,	
કઈ દોસ-વિપ્પમુક્કં, કિઈકમ્મં કીસ કિરઈ વા.	૬
પણનામ પણાહરણા, અજ્જગપણ જુગપણ ચઉ અદાયા,	
ચઉદાય પણનિસેહા, ચઉઅણિસેહ-ઢકારણયા.	૭

આવસ્સય મુહાણંતય, -તણુપેહ-પેણીસ દોસ બત્તીસા,	
છગુણ ગુરુઠવણ દુગ્ગહ, દુછવીસફખર ગુરુ પણીસા.	૮
પય અડવન છઠાણા, છગુરુવયણા અ સાયણ-તિતીસં,	
દુવિહી દુવીસ-દારેહિં, ચઉસયા બાણઉઈ ઠાણા.	૯
વંદણયં ચિઈકમ્મં, કિઈકમ્મં વિણાયકમ્મ પૂઅકમ્મં,	
ગુરુવંદણ-પણ-નામા, દવ્વે ભાવે દુહોહેણ.	૧૦
સીયલય ખુકુએ વીર-કન્હ સેવગ દુ પાલએ-સંબે,	
પંચે એ દિઠંતા, કિઈકમ્મે દવ્વ-ભાવેહિં.	૧૧
પાસત્થો ઓસનો, કુસીલ સંસ-તઓ અહાછંદો,	
દુગ-દુગ-તિ દુગણેગવિહા, અવંદણિજ્જાજિણમયંમિ.	૧૨
આયરિય ઉવજ્જાએ, પવત્તિ થેરે તહેવ રાયણિએ,	
કિઈકમ્મ નિંજજરઢા, કાયવ્વ-મિમેસિ પંચણં.	૧૩
માય પિઅ જિઠ્ઠભાયાઓમાવિ તહેવ સવ્વ-રાયણિએ,	
કિઈકમ્મ ન કારિજ્જા, ચગિસમણાઈ કુણંતિ પુણો.	૧૪
વિક્ખિત પરાહુત્તે, અપમત્તે મા ક્યાઈ વંદિજ્જા	
આહારં નીહારં, કુણમાણે કાઉ-કામે અ.	૧૫
પસંતે આસણાત્થે અ, ઉવસંતે ઉવઢિએ,	
અણુનવિ તુ મેહાવી, કિઈકમ્મં પઉંજઈ.	૧૬
પડિકમણે સજ્જાએ, કાઉસગ્ગા-વરાહ પાહુણએ,	
આલોયણ સંવરણે, ઉત્તમટ્ટે ચ વંદણયં.	૧૭

દોવણય-મહાજાયં, આવ-તા બાર ચઉસિર તિગુ-તં,	
દુપવેસિગ નિક્ખમણં, પણવીસાવસય કિઈકમ્મે.	૧૮
કિઈકમ્મંપિકુણંતો, ન હોઈ કિઈકમ્મ-નિજ્જરા-ભાગી,	
પણવીસા-મન્નયરં, સાહૂ ઠાણં વિરાહંતો.	૧૯
દિટ્ઠિ-પડિલેહ-એગા, છઉઠ્ઠ-પધ્ધોડતિગ-તિગં-તરિઆ,	
અક્ખોડ પમજ્જણયા, નવ નવ મુહપત્તિ પણવીસા.	૨૦
પાયાહિણેણતિઅતિઅ, વામેઅર બાહુ સીસ મુહ હિયએ	
અંસુઠ્ઠાહો પિઠ્ઠે, ચઉ છપ્પય દેહ-પણવીસા.	૨૧
આવસ્સએસુ જહ જહ, કુણઈ પયત્તં-અહીણ-મઈરિત્તં,	
તિવિહ-કરણોવઉ-ત્તો, તહ તહ સે નિજ્જરા હોઈ.	૨૨
દોસ અણાઢિઅ થઢિઅ, પવિદ્ધ પરિપિંડિઅં ચ ટોલગઈ,	
અંકુસ કચ્છભ-રિંગિઅ, મચ્છુવ્વ-તં મણપઉઠ્ઠં.	૨૩
વેઈયબદ્ધ ભયંતં, ભય ગારવ મિત્ત કારણા તિન્નં,	
પડિણીયરૂઠ્ઠતજિજઅ, સઢહીલિઅ વિપલિઉ ચિયયં.	૨૪
દિટ્ઠમદિટ્ઠં સિગં, કર તમ્મોઅણ અલિદ્ધણાલિદ્ધં,	
ગિણં ઉ-ત્તરચૂલિઅ, મૂઅં ઢઠર ચુડલિયં ચ.	૨૫
બ-ત્તીસદોસ-પરિસુદ્ધં કિઈકમ્મં જો પઉંજઈગુરુણં,	
સો પાવઈ નિવ્વાણં, અચિરેણ વિમાણવાસં વા.	૨૬
ઈહ છચ્ચ ગુણા વિણઓ, વયાર માણાઈ ભંગગુરુપૂઆ,	
તિત્થયરાણ ય આણા, સુઅધમ્મા-રાહણાડકિરિયા.	૨૭

ગુરુગુણજુતં તુ ગુરું, ઠાવિજજા અહવ તત્થ અફખાઈ,	
અહવા નાણાઈ-તિઅં, ઠવિજજ સફખં ગુરુઅભાવે	૨૮
અકખે વરાડએ વા, કકે પુત્થે અ ચિ-તકખે અ,	
સબ્ભાવ-મસબ્ભાવં, ગુરુઠવણા ઈ-તરાવકહા	૨૯
ગુરુવિરહંમિ ઠવણા, ગુરુવએસોવદંસણાત્થં ચ,	
જિણવિરહંમિ જિણાભિંબ, સેવણા-મંતણં સહલં.	૩૦
ચઉદિસિ ગુરુગ્ગહો ઈહ, અહુક તેરસ કરે સપરપફખે,	
અણણુનાયસ્સ સયા, ન કપ્પએ તત્થ પવિસેઉ.	૩૧
પણ તિગ બારસ દુગ તિગ, ચઉરો છઠ્ઠાણપય ઈગુણ તીસં,	
ગુણાતીસ સેસ આવસ્સયાઈ સવ્વપય અડવના.	૩૨
ઈચ્છાય અણુત્તવણા, અવ્વાબાહં ચ જ-ત જવણા ય,	
અવરાહ-ખામણાવિ ય, વંદણ-દાયસ્સ છઠ્ઠાણા.	૩૩
છંદેણ-ણુજાણામિ, તહત્તિ તુબ્ભંપિ વટ્ટએ એવં,	
અહમવિ ખામેમિ તુમં, વયણાઈ વંદણરિહસ્સ.	૩૪
પુરઓ પફખાસન્ને, ગંતા ચિક્કણ નિસીઅણાયમણે,	
આલોયણ પડિસુણણે, પુવ્વા-લવણે અ આલોએ.	૩૫
તહુ ઉવદંસ નિમંતણ, ખદ્દા-યયણે તહા અપડિસુણણે,	
ખદ્દત્તિ ય તત્થગએ, કિં તુમ તજ્જાય નોસુમણે.	૩૬
નો સરિસ કહંછિત્તા, પરિસંભિત્તા અણુટ્ઠિયાઈ કહે.	
સંધાર-પાયઘટ્ટણ, ચિક્ક-ચ્ચ-સમાસણે આવિ,	૩૭

ઈરિયા કુસુમિશુસગ્ગો, ચિઈવંદણ પુતિ વંદણ-લોયં, વંદણ ખામણ વંદણ સંવરચઉછોભ દુસજ્જાઓ.	૩૮
ઈરિયા ચિઈવંદણ પુત્તિ, વંદણ ચરિમ-વંદણા-લોયં, વંદમ ખામણ ચઉછોભ, દિવસુસગ્ગો દુસજ્જાઓ.	૩૯
એયં કિઈકમ્મ-વિહિં, જુંજતા ચરણ-કરણ-માઉ-તા, સાહૂ ખવંતિ કમ્મં, અણોગભવસંચિય-મણંતં	૪૦
અપ્પમઈ-ભવ્વ-બોહત્થ, ભાસિયં વિવરિયં ચજમિહમએ, તં સોહંતુ ગિયત્થા, અણાભિનિવેસી અમચ્છરિણો.	૪૧

શ્રી પચ્ચક્ષાણ ભાષ્ય મૂળ.

દસ પચ્ચખાણ ચઉવિહિ આહાર દુવીસગાર અદુરૂતા, દસ વિગઈ તીસ વિગઈ-ગય દુહભંગા છ સુદ્ધિફલં.	૧
અણાગય-મઈક્કંતં કોડી સહિયં નિયંટિ અણગારં, સાગાર નિરવસેસં, પરિમાણકડં સકે અદ્ધા.	૨
નવકારસહિઅ પોરિસિ, પુરિમકે-ગાસણે-ગઠાણે અ, આયંબિલ અભતકે, ચરિમે અ અભિગ્ગહે વિગઈ.	૩
ઉગ્ગએ સૂરે અ નમો, પોરિસિ પચ્ચફખ ઉગ્ગએ સૂરે, સૂરે ઉગ્ગએ પુરિમં, અભતકં પચ્ચખાઈત્તિ.	૪
ભણઈ ગુરુ સીસો પુણ, પચ્ચફખામિત્તિ એવ વોસિરઈ, ઉવઓગિત્થ પમાણં, ન પમાણં વંજણચ્છલણા.	૫

- પઢમે ઠાણે તેરસ, બીએ તિન્નિઉ તિગાઈ તઈઅંમિ,
પાણસ્સ ચઉત્થંમિ, દેસવગાસાઈ પંચમએ. ૬
- નમુ પોરિસી સઢ્ઠા, પુરિ-મવઢ અંગુઢમાઈ અડ તેર,
નિવિ વિગઈબિલ તિય તિય, દુ ઈગાસણ એગઠાણાઈ ૭
- પઢમંમિ ચઉત્થાઈ, તેરસ બીયંમિ તઈય પાણસ્સ,
દેસવગાસં તુરિએ, ચરિમે જહ સંભવં નેયં. ૮
- તહ મજ્ઞ પચ્ચક્ખાણેસુ, ન પિહુ સૂરૂગ્ગ-યાઈ વોસિરઈ
કરણવિહી ઉ ન ભન્નઈ, જહાવસીયાઈ બિઅછંદે. ૯
- તહ તિવિહ પચ્ચક્ખાણે, ભન્નંતિ અ પાણાગસ્સ આગારા,
દુવિહાહારે અચિત્તે, -ભોઈણો તહ ય ફાસુજલે. ૧૦
- ઈતુચ્ચિય ખવણંબિલ, નિવિયાઈસુફાસુયં ચિય જલંતુ,
સઢ્ઠા વિ પિયંતિ તહા, પચ્ચક્ખંતિ ય તિહાહારં. ૧૧
- ચઉહાહારં તુ નમો રત્તિંપિ મુણીણ સેસ તિહ ચઉહા,
નિસિ પોરિસિ પુરિમેગા-સણાઈ સઢ્ઠાણ દુ-તિ-ચઉહા. ૧૨
- ખુહપસમ-ખમેગાગી, આહારિ વ એઈ દેઈ વા સાયં,
ખુહિઓ વ ખિવઈ કુઢે જં પંકુવમં તમાહારો. ૧૩
- અસણે મુગ્ગો-અણ-સત્તુ, -મંડ-પય-ખજ્જ-રબ્બ-કંદાઈ,
પાણે કંજિય જવ કયર, કક્કડો-દગ સુરાઈજલં. ૧૪
- ખાઈમે ભત્તોસ ફલાઈ, સાઈમે સુંઠિ જીર અજમાઈ,
મહુ ગુલ તંબોલાઈ, અણહારે મોય નિંબાઈ. ૧૫

દો નવકારિ છ પોરિસિ, સગ પુરિમઢે ઈગાસણે અઢ,	
સત્તેગઠાણિ અંબિલિ, અઢ પણ ચઉત્થિ છ પ્પાણે.	૧૬
ચઉ ચરિમે ચઉ-ભિગ્ગહિ, પણ પાવરણે નવઢ નિવ્વીએ	
આગારૂકખિત્ત વિવેગ, મુ-તું દવ્વ વિગઈ નિયમિ-ઢ	૧૭
અન્ન સહ દુ નમુક્કારે, અન્ન સહ પ્પચ્છ-દિસય સાહુ સવ્વ	
પોરિસિ છ સઢપોરિસિ, પુરિમઢે સત્ત સમહતરા.	૧૮
અન્નસહસ્સાગારિ અ, આઉંટણ ગુરુઅ પારિ મહ સવ્વ	
એગ-ભિઆસણિ અઢઉ, સગ ઈગઠાણે અઉંટ વિણા.	૧૯
અન્ન સહ લેવા ગિહ, ઉકૂખિત્ત પડુચ્ચ પારિ મહ સવ્વ,	
વિગઈ નિવ્વિગઈએ નવ, પડુચ્ચ વિણુ અંબિલે અઢ.	૨૦
અન્ન સહ પારિ મહ સવ્વ, પંચ ખવણે છપાણિ લેવાઈ,	
ચઉ ચરિમંગુઢાઈ, ભિગ્ગહિ અન્ન સહ મહ સવ્વ.	૨૧
દુદ્ધ-મહુ-મજ્જ-તિલ્લં, ચઉરો દવવિગઈ ચઉર પિંડ દવા,	
ધય-ગુલ-દહિયં પિસિયં, મકૂખણ-પકકન્ન દો પિંડા.	૨૨
પોરિસિ સઢ-અવઢં, દુભત્ત નિવ્વિગઈ પોરિસાઈ સમા,	
અંગુઢ-મુઢિ-ગંઠી, -સચિત્ત દવ્વાઈ ભિગ્ગહિયં.	૨૩
વિસ્સરણ-મણાભોગો, સહસાગારો સયં મુહપવેસો.	
પચ્છન્નકાલ મેહાઈ, દિસિ-વિવજ્જાસુ દિસિમોહો.	૨૪
સાહુવયણ ઉગ્ઘાડા-પોરિસી તણુ-સુત્થયા સમાહિત્તિ,	
સંઘાઈકજ્જ મહત્તર, ગિહત્થ-બંદાઈ સાગારી.	૨૫

આઉંટણ-મંગાણાં, ગુરુ-પાહુણ-સાહુ ગુરુઅભુકાણાં, પરિઠાવણ વિહિ-ગહિએ, જઈણ પાવરણિ કડિપટ્ટો.	૨૬
ખરડિય લૂહિઅ ડોવાઈ, લેવ સંસક્ટ ડુઅ મંડાઈ, ઉફ્ખિત્ત પિંડ વિગઈણ, મફ્ખિયં અંગુલીહિં મણા.	૨૭
લેવાડં આયામાઈ, ઈઅર સોવીરમચ્છ-મુસિણજલં, ઘોઅણ બહુલ સસિત્થં, ઉસ્સેઈમઈઅર સિત્થવિણા	૨૮
પણચઉચઉચઉદુદુવિહ, છભફ્ખ દુદ્ધાઈ વિગઈ ઈગવીસં, તિ દુ તિ ચઉવિહ અભફ્ખા, ચઉ મહુમાઈ વિગઈબાર.	૨૯
ખીર ઘય દહિ અતિહં, ગુડ(લ) પકકનં છભફ્ખવિગઈઓ, ગો-મહિસી-ઉટ્ટિ-અય-એલગાણ-પણ દુદ્ધ અહ ચઉરો.	૩૦
ઘયદહિઆઉટ્ટિવિણા, તિલ સરિસવ અયસિ લટ્ટિતિહ ચઉ, દવગુડ પિંડગુડા દો, પકકનં તિહ-ઘય-તલિયં.	૩૧
પયસાડિ-ખીર-પેયા, વલેહિ દુદ્ધટ્ટિ દુદ્ધ વિગઈગયા, દફ્ખ બહુ અપ્પ તંદુલ, તચ્છુન્નં-બિલસહિઅ દુદ્ધે.	૩૨
નિબ્બંજણ વીસંદણ, પક્કોસહિતરિય કિટ્ટિ પક્કઘયં, દહિએ કરંબ સિહરિણિ, સલવણ-દહિ ઘોલ ઘોલવડા.	૩૩
તિલકુટ્ટિ નિબ્બંજણ પક્કતિલ પકકુસહિ-તરિયતિહમલી, સક્કર ગુલવાણય પાય, ખંડ અદ્ધકઢિ ઈફ્ખુરસો.	૩૪
પૂરિય તવ પૂઆ બિય, પૂઅ તનેહ તુરિય ઘાણાઈ, ગુલહાણી જલલપ્પસિ, ય પંચમો પૂત્તિકય પૂઓ.	૩૫

દુદ્ધ દહી ચઉરંગુલ દવગુડ ઘય તિલ્લ એગ ભ-તુવરિં, પિંડગુલ મફખણાણં, અદામલયં ચ સંસકં.	૩૬
દવ્વહયા વિગઈ વિગઈ, ગયં પુણો તેણ તં હયં દવ્વં, ઉદ્ધરિયે તત્તંમિ ય, ઉકિકક દવ્વં ઈમં ચન્ને.	૩૭
તિલસકકુલિ વરસોલાઈ, રાયણંબાઈ દફખવાણાઈ, ડોલી તિલ્લાઈ ઈઅ, સરસુત્તમ દવ્વ લેવકડા.	૩૮
વિગઈગયા સંસકા, ઉત્તમદવ્વા ઈ નિવ્વિગઈયંમિ, કારણજાયં મુ-તું, કખ્ખંતિ ન ભુતું જં વુ-તં.	૩૯
વિગઈ વિગઈભીઓ, વિગઈગયં જો અ ભુંજએ સાહૂ, વિગઈ વિગઈ સહાવા, વિગઈ વિગઈ બલા નેઈ.	૪૦
કુત્તિય મચ્છિય ભામર, મહું તિહા કકે પિક મજ્જ દુહા, જલ થલ ખગ મંસતિહા, ઘયવ્વમફખણચઉ અભફખા.	૪૧
મણ વયણ કાયમણવય, મણતણુવયતણુ તિજોગિસગિસત્ત કર કારણુમઈ દુ તિજુઈ, તિકાલિ સીયાલ-ભંગ-સયં.	૪૨
એયં ચ ઉત્તકાલે, સયં ચ મણ વયણ તણુહિં પાલણિયં, જાણગ-જાણગ પાસિત્તિ, ભંગ ચઉગે તિસુ અણુના.	૪૩
ફાસિય પાલિય સોહિઅ, તીરિય કીદ્ધિય આરાહિયઇસુદ્ધં પચ્ચફખાણં ફાસિય, વિહિણોચિય-કાલિ જં પત્તં	૪૪
પાલિય પુણ પુણ સરિયં, સોહિય ગુરુદત્ત સેસ ભોયણઓ, તીરિય સમહિય કાલા, કિદ્ધિય ભોયણસમય સરણા.	૪૫

ઈઅ પરિઅરિઅં આરાહિયં, તુ અહવા છ સુદ્ધિ સદ્દશા,

જાણણ વિણય-ણુભાસણ અણુપાલણ ભાવસુદ્ધિત્તિ.

૪૬

પચ્ચક્ખાણસ્સ ફલં, ઈહ પરલોએ ય હોઈ દુવિહં તુ,

ઈહલોએ ધમ્મિહ્લાઈ, દામત્તગ-માઈ પરલોએ.

૪૭

પચ્ચક્ખાણમિણં સેવિગિણ, ભાવે જિણવરુદ્ધિં,

પત્તા અણંત જીવા, સાસય-સુક્ખં અણાબાહં

૪૮

